

ULUSLARARASI GÖÇ VE FEMİNİZM

(Yüksek Lisans Tezi)

Ayfer UĞUR

Kütahya-2022

T.C.
KÜTAHYA DUMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

ULUSLARARASI GÖÇ VE FEMİNİZM

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Ebru Deniz OZAN

Hazırlayan
Ayfer UĞUR

Kütahya-2022

Kabul ve Onay

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürlüğüne,

Bu çalışma, jürimiz tarafından

Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Tez Jürisi	İmza	
	Kabul	Red
Dr. Öğr. Üyesi Ebru Deniz OZAN (Danışman)		
Doç. Dr. Hakan ARIDEMİR		
Dr. Öğr. Üyesi Alptekin MOLLA		

Onay

Prof. Dr. Şahmurat ARIK
Enstitü Müdürü

Bilimsel Etik Bildirimi

Yüksek Lisans tezi olarak hazırladığım “Uluslararası Göç ve Feminizm” adlı çalışmanın öneri aşamasından sonuçlandığı aşamaya kadar geçen süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle uyduğumu, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlak ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığımı, bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu beyan ederim.

09/05/2022

Ayfer UĞUR

Özgeçmiş

İlkokul, ortaokul, lise eğitimini Hatay ilinde tamamladı. Yükseköğrenimini Dumlupınar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler bölümünde 4 yıl eğitim alarak tamamladı. Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalında yüksek lisansına devam etmektedir.

ÖZET

ULUSLARARASI GÖÇ VE FEMİNİZM

UĞUR, Ayfer

Yüksek Lisans Tezi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Ebru Deniz OZAN

Mayıs, 2022, 78 sayfa

Uluslararası göç kavramı, ulus devletlerin kurulmasından bu yana, ülkelerin siyasi, sosyal ve ekonomik alanlarında etkili bir fenomen olarak varlığını sürdürmektedir. Uluslararası göç, neredeyse 1970'lere kadar, pek çok disiplinde olduğu gibi eril bakış açısının hakim olduğu teoriler ve çalışmalar ile incelenmiştir. 1970'ler sonrası, küreselleşme, neoliberal politikalar, refah devletinde çöküş, artan yoksulluk, savaş, siyasi iktidarsızlık gibi sebeplerle göç eden kadın sayısı artmıştır. Feminist söylemler eşliğinde göçte cinsiyet kavramının anlaşılmasının kritik olduğu, kadın göçmenlerin erkek göçmenlerden farklı olarak tecrübe ettiği göç sürecinin, daha iyi analiz edilebilmesi için toplumsal cinsiyet kavramının faydalı olacağı dile getirilmiştir. Artan göç oranı ile göçün kadınlaşması kavramı da literatüre girmiştir. Uluslararası göçte, toplumsal cinsiyet kavramı eksiktir ve bu eksiklik yapılan çalışmaların bütüncül ve doğru sonuçlara ulaşmasını engeller. Karmaşık bir kavram olan göç, toplumsal cinsiyet perspektifi göz önüne alınarak incelenmelidir. Kadın göçmenlerin göç sürecinde neler yaşadığı, psikolojik ve fiziksel durumları, yaşam şartları, istihdam oranları, güvenlikleri ve yaşadıkları ayrımcılık, maruz kaldıkları şiddet ve tehdidin görünür kılınması ancak toplumsal cinsiyet kavramının anlaşılması ve çalışmalara eklenmesiyle mümkündür.

Anahtar Kelimeler: Feminizm, Göçün Kadınlaştırılması, Güvenlik, Kadın Göçmen, Uluslararası Göç

ABSTRACT**INTERNATIONAL MIGRATION AND FEMINISM****UĞUR, Ayfer****Master Thesis, Department of Political Science and International Relations****Supervisor: Asst. Prof. Ebru Deniz OZAN****May, 2022, 78 pages**

The concept of international migration has existed as an influential phenomenon in the political, social and economic fields of countries since the establishment of nation states. International migration, until the 1970s, has been studied with theories and studies in which the masculine perspective is dominant, as in many disciplines. After the 1970s, the number of women who migrated increased due to reasons such as globalization, neoliberal policies, collapse in the welfare state, increasing poverty, war and political impotence. It was stated that understanding the concept of gender in migration is critical in the context of feminist discourses, and that the concept of gender would be useful for a better analysis of the migration process that female immigrants experience differently from male immigrants. With the increasing migration rate, the concept of feminization of migration has also entered the literature. In international migration, the concept of gender is missing and this deficiency prevents the studies from reaching holistic and correct results. As a complex concept, migration should be examined from a gender perspective. Making visible what women immigrants experience during the migration process, their psychological and physical conditions, living conditions, employment rates, security and discrimination they are exposed to, and the violence and threat they are exposed to is only possible by understanding the concept of gender and adding it to the studies.

Keywords: Feminism, Feminization of Migration, International Migration, Security, Women's Migration

ÖNSÖZ

Bu Yüksek Lisans Tez Çalışmamda Uluslararası Göç kavramının, Feminist teori ışığında, toplumsal cinsiyet perspektifiyle incelenmesinin, göç sürecinde kadının daha görünür olmasına ve bu süreçte kadınların tecrübelerinin anlaşılmasına katkı sağlayacağı görüşünü aktarmaktayım. Bunun yanında, Uluslararası Göç kavramı ile ilgili çalışmalarda, cinsiyet kavramının anlaşılmasının kritik olduğunu savunmaktayım. Uluslararası göç kavramına toplumsal cinsiyet perspektifini eklemek göçü incelerken daha eşitlikçi, doğru ve kapsayıcı sonuçlar elde etmemizde destekleyici olacaktır. Göç ile ilgili literatür dikkate alındığında öncelikle cinsiyetin anlaşılmasının önemi kritiktir. Bu doğrultuda, Uluslararası göç ile ilgili yapılan çalışmaları anlatmak ve yorumlamaktayım.

Tez çalışmamın planlanmasında, araştırılmasında ve oluşumunda ilgi ve desteğini esirgemeyen, tecrübelerinden yararlandığım, yönlendirmeleri ile çalışmamı bilimsel temeller ışığında yürütmeme yardımcı olan saygıdeğer danışmanım Ebru Deniz OZAN'a saygılarımı ve teşekkürlerimi sunarım.

Tez çalışmamı gerçekleştirirken geçirdiğim zorlu süreçte, her daim bana tüm varlıklarıyla destek olan, tüm süreçte bana güç veren ve ayakta durmayı öğreten sevgili babam, Murat UĞUR, sevgili annem Suna UĞUR ve kardeşlerime sonsuz teşekkür ederim.

Son olarak, çalışmamı sürdürürken sabırla ve sevgiyle yanımda olan, fedakarlıklar eden sayın müdürüm Sevda DİK ve çalışma arkadaşlarıma teşekkürlerimi sunarım.

Ayfer UĞUR

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖZET.....	v
ABSTRACT	vi
ÖNSÖZ.....	vii
İÇİNDEKİLER	viii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM ULUSLARARASI İLİŞKİLER VE FEMİNİZM

1.1. FEMİNİST KURAMIN GELİŞİMİ	8
1.1.1. Paleolitik Çağdan 17. Yüzyıla Kadar Kadınlar	8
1.1.1.1. Paleolitik Çağ Dönemi	8
1.1.1.2. Neolitik Çağ Dönemi	9
1.1.1.3. Ortaçağ Dönemi	11
1.1.1.4. Rönesans Dönemi (15. ve 16. Yüzyıllar).....	15
1.1.2. Feminist Kuram	16
1.1.2.1. 17. Yüzyıldan 19. Yüzyıla Feminist Kuramın Gelişimi	19
1.1.2.2. 20. Yüzyılda Feminist Kuramın Gelişimi.....	29
1.2. ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE FEMİNİST TEORİ VE ELEŞTİRİLERİ	39
1.2.1. Ampirik Feminizm	42
1.2.2. Analitik Feminizm.....	42
1.2.3. Feminizmin Uluslararası İlişkiler Disiplinine Yönelttiği Eleştiriler	43
1.2.3.1. Devlet, Güvenlik, Savaş, Barış	43
1.2.3.2. Ekonomi, Küreselleşme, Şiddet.....	45

İKİNCİ BÖLÜM ULUSLARARASI GÖÇ VE FEMİNİZM

2.1. ULUSLARARASI GÖÇ	48
2.1.1. Göç Tanımı ve Teorileri	48
2.2. ULUSLARARASI GÖÇÜN FEMİNİST ELEŞTİRİSİ VE DEĞİŞEN GÖÇ: GÖÇÜN KADINLAŞTIRILMASI	53
2.2.1. Göçmen Kadın Emeği	57
2.2.1.1. Ev İçi Emek- Yeniden Üretim	60
2.3. ULUSLARARASI GÖÇÜN FEMİNİST ELEŞTİRİSİ: GÜVENLİK, YOKSULLUK, İNSAN TİCARETİ	63
2.3.1. Güvenlik	63

2.3.2. Yoksulluk	64
2.3.3. İnsan Ticareti.....	66
SONUÇ.....	69
KAYNAKÇA	72
DİZİN	78

TEZ METNİ

GİRİŞ

Uluslararası göç, özellikle son yıllarda, dikkate değer bir araştırma alanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Değişen ekonomik, siyasi ve sosyal yapılar, küreselleşme, kapitalizm, savaş gibi pek çok etken, dünya üzerinde insan hareketliliğini olumlu ve olumsuz yönlerde etkilemiştir. Çok eski bir tarihe sahip olan göç, özellikle ulus devletlerin kurulması, belirli bir nüfusa ait toprak parçasının sınırlarının çizilmesi ile uluslararası boyut kazandıktan sonra ülkelerin gündemi haline gelmiştir. Göçün siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel etkilerinin olması, ülke topraklarında yabancı bir nüfusun varlığına sebep olması bu kavramın ulus devletler tarafından düzenlenmesi gereken bir alan olarak görülmesine sebep olmuştur. Göç kavramı, çok yönlü nitelikleri ve çeşitleri olması sebebiyle tanımlaması yapılırken farklı bakış açıları ile çeşitli şekillerde açıklanmaya çalışılmıştır. Bu çeşitlilik, kavramın incelenirken, temel alınan analiz birimine, bakış açısına, inceleme yapan disipline göre, temel baz alınan verilere göre değişkenlik gösterir. Göçü ekonomik, kültürel, siyasi nedenlere bağlayan tanımlamalar olduğu gibi sebepleri veya sonuçları üzerinden tanımlayan açıklamalar da mevcuttur. Farklı disiplinlere göre göçün, önem arz ettiği noktalar, yarattığı etkiler, sebep ve sonuçları farklı noktalardan incelenmiştir. Örneğin göçü, iş gücü piyasasında yarattığı dengesizlikler açısından inceleyen bir disiplin için önem arz eden veri çalışan göçmen nüfusu iken savaş sebebi ile yapılan göçleri inceleyen bir disiplin için önemli olan veriler göçmen sayısı, göçmenlerin göç ederken tercih ettikleri ülkeler veya göç etmeden önce yaşadıkları olaylar olabilir. Kendi kavramsal çerçevesinde her disiplinin incelediği konular belirli sınırlamalara ve temel kabullere, bakış açılarına sahiptir. Göç de pek çok disiplin tarafından farklı açılardan incelenmiş ve farklı göç tanımları ortaya çıkmıştır. Göç üzerine çalışma yapanlar göçü daha çok sürekli-geçici, iç göç-dış göç, zorunlu-isteğe bağlı, yasal-yasal olmayan vb. gibi özellikleriyle sınıflandırarak inceler. Ancak göçü ve göçün türlerini açıklamaya çalışan pek çok çalışma var olsa da, bu çalışmalarda göç ve tüm süreçten bahsedilirken özne genelde erkektir. Tanımlar, tecrübeler, avantaj ve dezavantajlar tanımlanırken erkek merkezli bakış hakimdir. Bu çalışmalar yanlışır diyemeyiz fakat çalışmaların eksik tarafları vardır. En önemlisi de toplumsal cinsiyet boyutudur.

Göç çalışmalarının tarihsel olarak gelişimine baktığımızda, erken dönemde, 19. Yüzyılda yaptığı çalışmada Ernst Georg Ravenstein bazı kriterler, çıkarımlar sunmuştur.

İngiltere üzerinde ağırlıklı olan çalışmada, Ravenstein göç ile ilgili yedi adet kanun betimlemiştir, bu kanunlarda göçün bir amaç olmadığından göç etme amacı dışında bir ihtiyaç dahilinde göçün meydana geldiğinden, sanayi ve ticaret alanlarında gelişmiş olan yerlere doğru yapıldığından, göç alan yerlerin aynı zamanda göç veren yerler olduğundan bahsetmiştir. Aynı zamanda bu çalışmada, kadınların erkeklere göre daha kısa mesafelerde göç ettiğini belirtmiştir. Bu tür kadına değinmeler çalışmalarda yer alsa da şu an eski dönemlere göre gelişen ve karmaşılaşan göç kavramını incelemede E. G. Ravenstein'ın ya da yapılan diğer erken dönem çalışmaların göçü analiz etmede eksik kaldığı biliniyor. Diğer bir göç çalışması, S.A. Stouffer'ın 1940 yılında *Amerikan Sosyoloji Dergisi* için yazdığı “Kesişen Fırsatlar: Hareketlilik ve Mesafeye İlişkin Bir Teori”dir. Burada kısaca Stouffer göçü incelerken bireylerin göç ettikleri şehrin bulundukları şehre mesafesi ile bu yeni şehirdeki fırsatlar arasında bir bağlantı yaratmıştır. Daha önceki yıllarda çeşitli bilim insanlarınca da incelenen itme-çekme (push-pull) kavramları da göç ile ilgili bir diğer teoridir. E. Lee'nin 1965 tarihli Göç Teorisi (A Theory of Migration) isimli çalışmasında ilk kez itme-çekme kavramları teorik olarak formüle edilmiştir. Bu çalışmada göçe sebep veren olumlu ve olumsuz etkenler incelenmiştir. Daha sonra W. Peterson (1958) bireyleri göç kararına iten sebeplerin yalnızca itme-çekme faktörlerinden değil, aynı zamanda bireysel ve sosyal faktörlerden de kaynaklandığını ifade etmiştir ve 1970'de beş farklı göç sınıflaması yapmıştır: İlkel, zorunlu, yöneltilmiş, serbest ve kitlesel göç.

Erken dönem göç çalışmalarında göç edenin erkek olduğu ve kadının onu takip eden ve bu süreçten etkilenen edilgen olduğu kanısı hakimdir. 1980'lere kadar göç çalışmalarında kadının yeri pek yoktur. Birkaç çalışmada bahsedilse de kadınlar edilgen aktörken erkekler etkindir. Çalışmalar genelde göçün sebeplerini ve sonrasındaki etkilerini açıklarken kadınların tecrübelerinden yoksundur ve erkek merkezlidir. Kadınlar diğer alanlarda erkekler ile eşit görülmediği gibi göç alanında da görmezden gelinmiş, bu çalışmalarda gereken yeri alamamıştır. Çalışmaların bütüncül ve doğru çıkarımlara ulaşabilmesi için zemininin her grubu kapsaması gerekir. Göç sürecinde kadının erkekten ayrı ele alınması fikri ilk olarak, uluslararası kadın konulu, Birleşmiş Milletler Kadınlar Üzerine Dünya Konferansı (1975, Meksika) ve Kadınların On Yılı Üzerine Dünya Konferanslarında (Kopenhag, 1980) dile getirilmiştir. Bu dönemde kadınların yer almasına dair söylemlerin olmasının sebepleri arasında küreselleşme ile başlayan göçler, Feminist söylemlerin yükselişe geçmesi, insan ticaretinin artması gibi sebepler vardır.

Küreselleşme ile 1970 sonrası küresel ölçekte neoliberal politikalar, artan yoksulluk, gelir dağılımı adaletsizliği, ülkelerdeki siyasi çatışmalar göç eden nüfusta kadın sayısını artırmıştır. Bunların eşliğinde feminist söylemler ile kadınlara dikkat çekilmeye başlanmış ve her alanda kadına yer açılmaya çalışılmıştır. Daha sonrasındaki çalışmalarda insan ticareti; insan kaçakçılığı, aldatma, zorlama, cinsel sömürü gibi olaylara da dikkat çekilmiştir. Burada özellikle kadın ve çocuklar erkeklere göre daha fazla mağduriyet yaşamıştır. İnsan kaçakçılığı, eğlence ve seks sektöründe kadınların ve çocukların zorla kullanılmasına yol açmıştır. Göç sonucu olan bu olaylar incelenirken erkeğin ve kadının tecrübelerinin bazı noktalar da farklılaştığını görürüz. İnsan kaçakçılığı ile cinsel sömürüye maruz kalınması örneklerden sadece biridir.

Bu tezin amacı göçü ve göç çalışmalarında kadının nerede durduğunu açıklamak, yapılan çalışmaları aktarmak ve yorumlamaktır. Uluslararası göç kavramına toplumsal cinsiyet perspektifini eklemek göçü incelerken daha eşitlikçi, doğru ve kapsayıcı sonuçlar elde etmemizde destekleyici olacaktır. Göç ile ilgili literatür dikkate alındığında öncelikle cinsiyetin anlaşılmasının önemi kritiktir. Çünkü cinsiyet temelinde bir ayrım yapılırsa göç edenlerin yarısı yok sayılmış olur. Kadınlar göç eden bireylerin yaklaşık yarısını oluşturmaktadır. Şayet bu oran böyle olmasa bile bireylerin tecrübeleri olabildiğince çalışmalarda göz önüne alınmalıdır. Erkek merkezli ve aktörün erkek varsayıldığı çalışmalar yetersizdir. Kadınların erkekler ile birlikte yaşadığı göç, iki cinsten farklı tecrübelenir. Diğer alanlarda da yıkılamayan toplumsal cinsiyet hiyerarşisi bu alanda da kadınları çoğu zaman olumsuz etkiler. Hatta toplumsal cinsiyet hiyerarşisi sonucu kalıcı olarak ülkesinden göç etmek zorunda kalan kadınlar ya da farklı cinsel kimliğe sahip bireyler bulunur. Erkek merkezli bakış açısıyla yapılan çalışmalar bize göçü anlamaya çalışırken belirli kalıplara sığdırılmış ve incelemeler yapılırken göç edenlerin bir kısmının dışarıda bırakıldığı sonuçları gösterir. Uluslararası göç kavramını tam anlamıyla görebilmek, sosyal, siyasi, kültürel, iktisadi vb. tüm alanlarda göçün etkisini doğru parametrelerle açıklamak için toplumsal cinsiyet kavramı çalışmalara eklenmelidir.

Kadınlar 1970’lerde erken dönem Feminist çalışmalarda ülke ekonomilerine katkıları ve onlara yönelmiş cinsel şiddet bağlamında ele alınmışlardır. Bu dönem göç çalışmalarında kadınlar gittikleri toplumda yarattıkları sorunlar zemininde ve geleneksel değerlerin taşıyıcıları olarak kültürel uyum sürecini geciktiren unsurlar olarak incelenmişlerdir. 1980’lerde kadınlardan gittikleri ülkenin işgücü piyasasındaki işlevleri

alanında bahsedilmiştir. 1990’lardan sonra kadının göç sürecinin mağduru şeklindeki pasif konumundan değişimin faili olarak tanımlandığı konuma doğru kaydığı görülür. Bu dönemde uluslararası göç hukukunun da düzenlenmesi gerektiği fikirleri yer alır. Son dönem çalışmalar, kadının gelişmiş ülkelerin artan kadın işgücü ihtiyacı ya da insan ticareti gibi nedenlerle göçün öznesi haline geldiği görülür.

Kadınlar, göç sürecinde hem göçten kaynaklanan mağduriyetleri yaşarken hem de ev içi sorumlulukları, çocukların geleneksel eğitimleri, hedef ülkede farklı alanlardaki geri kalmışlığı, cinsel sömürüye hedef haline gelme mağduriyetlerini bir arada yaşarlar. Yani bir erkeğe göre göç kadınlar için daha farklı ve çok yönlü etkilere sahipken eşanlı olarak tehditlere de sahiptir. Bunların yanında göçmenler yasal statüleri gereği hemcinsleriyle aynı seviyede değillerdir. Yani göç eden kadın hedef ülkede kendi hemcinsleri ile de eşitsiz konumdadır. İş ve sosyal hayatında dil yetersizliği, kültüre uyum sağlayamama ve mesleki donanımda eksikliğe sahip olma gibi durumlar neticesinde zorluklar yaşarlar. Kadınlar göç edilen ülkede genelde ev içi işe mecbur bırakılmıştır. Çoğu göçmen kadın kendi ülkesindeki konumundan farklı olarak göç ettiği ülkede bakıcı, hizmetçi, temizlikçi olarak çalışmaktadır. Ya da kendi ülkesinde hiç çalışmamış kadınlar, mesleki yetersizlik ve ayrımcılık yüzünden çalışmak durumunda kaldığı zaman ev içi işlere mahkum olmaktadır. Kadınlar aileleri ile göç ettiğinde ise, göç sonrası ataerkil sistemin yeniden inşasının nasıl olacağı tartışmalıdır. Farklı durumlara göre bu sistem yeniden inşa edilebilmekte ya da ataerkillik talepleri ile göç baskısı kadın üzerine bindirilmektedir. 1980 sonrası çalışmalarda kadının göç ettiği ülkede çalışmaya başlaması kentleşme ile beraber ‘kadının özgürleşmesi ve modernleşmesi’ şeklinde tanımlanmıştır. İş hayatına giren kadının göç ettiği toplumun kültürünü de benimsemesi ile beraber modernleşip özgürleşebileceğini savunanlar olmuştur. Bu ibare tabi ki tartışmalıdır. Pek çok göç eden aile içinde kadın ekonomik koşullar sebebi ile çalışmak zorunda kalıp üstüne kendi ailesinin sorumluluklarını alıp hayatını sürdürmek zorunda kaldığı bir durumda ne kadar özgürdür? Aksine toplumsal cinsiyet ile yaratılmış rollerini yerine getirirken bir de göçün sebebiyet verdiği yükler omuzlarında durur. Kadınların mağduriyetleri bu şekilde farklı alanlarda da çoğaltılabilir. Özellikle küreselleşme sonrası emek zengini ülkelere sermaye zengini ülkelere göç artarken aynı zamanda göç eden kadın sayısı da artmıştır. Bu sayıların artışı ve küreselleşmenin getirdiği göç, belli noktalarda göç veren ve alan ülkelerin kontrolleri dışına çıkmıştır. Bu ise insan kaçakçılığının türemesine sebep olmuştur. İnsan kaçakçılığı yaparken bireylere aracılık

eden kişi ve kurumlar kadınları seks işçisi ya da eğlence sektöründe birer nesne gibi kullanmaya başlamıştır. Kadınların kimi zorla kimi isteğiyle bu şartların içinde kalmıştır.

Küreselleşme ile üçüncü dünyadan gelen düşük ücretli işgücü olan orta gelirli aileler, çocuk ve yaşlı bakımı, hizmetçi, temizlikçi gibi geleneksel işlere bağımlı hale gelmiştir. Bu kadın göçünün artmasına sebep olduğunda ‘göçün kadınlaşması’ kavramı ileri sürülmüştür. Kadın göçmenlerin işyerleri yine evleri olmuştur. Kavramın ortaya atılması ile bu alanda incelemelerin olması olumlu da olsa bu inceleme gözle görülür kadın göçmen sayısının artışı sebebiyle mecburen yapılmış oldu. Yapılması gereken göç olgusunun kadınları ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğini merkeze koyarak analiz edilmesi, bu alandaki eksikliğin giderilmesidir.

Göç olgusuna ilişkin Feminist tartışmaların yoğunlaştığı alanlar; ataerkilliğin göç öncesi ve sonrasındaki değişimi, göç etme kararında kadının etkisi, göç sonrası kadının işgücüne katılması, yaşadığı mağduriyetler, maruz kaldığı psikolojik ve fiziksel şiddet türleridir. Göç, küreselleşme ve kentleşme gibi zamanla gelişen ve mobilizasyonu artıran ayrıca kapitalist sistemin ihtiyaçlarını karşılama noktasında farklı ülkelere göç etme ihtiyacının hissedilmesiyle karmaşık bir yapıya bürünmüştür. Göç kavramının incelenmesi ve bu alanda görmezden gelinen kadınların göç konusundaki yerini göstermek amacıyla çalışmalar yapılması gerekiyor. Zaten her alanda geri bırakılmış kadınların göç ile beraber çifte dezavantaja maruz bırakılması deşifre edilmesi gereken bir husustur.

Tezin Birinci Bölümü’nde Uluslararası ilişkiler teorisi olarak Feminizmin genel çerçevesi çizilmiş, geçirdiği tarihsel süreç aktarılmıştır. Feminist teorinin anlaşılması açısından, teorideki savlar ile teorinin geliştiğı tarihsel süreçlerin beraber ele alınmasının sebebi, kadınların ilk dönemlerden günümüze kadar toplumsal ve siyasal hayatta yerinin daha net şekilde ortaya koyulmak ve feminizmin bakış açısını oluşturan kabullerin nedenleri ve sonuçlarıyla ortaya çıkarılmasını sağlamaktır.

Tezin İkinci Bölümü ise uluslararası göç kavramının tanımı, göç teorileri, göçün kadınlaşması, göçmen kadın emeğı ve güvenlik kavramları üzerinden oluşturulmuştur. Göçmen kadınların göç sürecindeki tecrübeleri, maruz kaldığı tehditler, gelinen ülkede ve gidilen hedef ülkede yaşadıkları, göç etme sebepleri, göç öncesi ve sonrası konumu açıklanmaya çalışılmıştır. İkinci bölümde kadın göçünde önemli olan kadın emeğı ve

güvenlik konuları ayrı başlıklar altında incelenerek bu iki kavramın göçmen kadın nüfusunda yarattığı büyük etkileri vurgulanmıştır.

Sonuç bölümünde, tezin temel savı olan, göç çalışmalarında cinsiyet körü olduğu ve sağlıklı bir göç çalışması için var olan göç teorilerinin eksik kaldığı, toplumsal cinsiyet faktörünün bu çalışmalara eklemlenmesiyle daha verimli ve eşitlikçi bakış açısına sahip göç çalışmalarının yapılmasının faydalı olacağı vurgulanmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM
ULUSLARARASI İLİŞKİLER VE FEMİNİZM

1.1. FEMİNİST KURAMIN GELİŞİMİ

Feminizmin gelişimini anlamak üzere kadınların tarih çizgisindeki durumlarına kısaca göz atmakta fayda vardır. Andree Michel, Feminizm (1993) adlı kitabında Feminizmin sözlük tanımından sonra düşünce ve eylemin ayrı ayrı düşünülemeyeceğini belirtmiştir (1993, s. 6). Buradan yola çıkarak Feminizmi ve ne olduğunu anlatırken tarihe de feminist bir gözle bakmak faydalı olacaktır. Bu sebeple kadınların durumuna Paleolitik çağdan itibaren 17. Yüzyıla kadar kısaca değineceğiz.

1.1.1. Paleolitik Çağdan 17. Yüzyıla Kadar Kadınlar

1.1.1.1. Paleolitik Çağ Dönemi

Paleolitik dönem, insanların avcılık ve toplayıcılık ile yaşamlarını sürdürdüğü ve göçebe yaşam tarzının hakim olduğu yazının icadından önceki dönemi kapsar. Bu çağda insanlar etraflarında bulduğu yabani otlar, sebze ve meyvelerin yanında avlayabildikleri hayvanlar ile besleniyorlardı. Hayatları, geçim kaynakları olan bitkiler ve hayvanlara bağlı olduğu için insanlar bu dönemde konar-göçer bir yaşamı tercih etmişlerdir. Aynı zamanda su ve iklim şartları da onları göçebe hayata itmiştir. Bu döneme ait bulunan mezarlar da savaş yaralanmalarına dair izlere rastlanmamıştır. İnsanlar doğadan sadece kendilerine yetecek kadar olanı alıyordu ve ‘artık besin’ kavramı yoktu. Avlandıkları ve yaşamlarını sürdürdükleri bölgeleri insanlar anlaşmalar yoluyla koruyordu ve genel bir barış durumu söz konusuydu. Nüfus ise yaşanan dönemin şartlarından dolayı düşüktü. Doğurganlık kadına ait olduğu için kadınlar toplumda soyun devamı noktasında önemli bir yere sahiptir. Bu dönemde kadınlar egzogami (kabile dışından evlenme) yoluyla evleniyordu ve bu şekilde ittifak sağlanarak kabileler arası savaşın önüne geçiliyordu (Michel, 1993, s. 11-12; Sevim, 2005, s. 8).

Paleolitik çağdan günümüze uzanan bilgilerde ağırlığı mağara resimleri ve yapılan kazılarda çıkan aletler alır. Pek çok sayıda ilkel aletin yanında sosyal yaşamlarını imgeleyen mağara resimlerine göre bu çağda kadınların üremedeki rolünün bilindiği fakat erkeğin henüz rolünün keşfedilmediği düşünülüyor. Kazılarda çıkan taş ve fil dışından yapılan heykeller, cinsel figürleriyle kadının belirgin olarak işlendiğini gösteriyor. Bunun yanında heykeller, mağaralardaki resimler ve göçebe şeklindeki hayatlarını izah eden bulgular, avcılık ve toplayıcılıkla yaşamını sürdüren bu ilkel toplumda, kadınlara özel bir değer verildiğini gösteriyor. Kadının üremedeki rolünün bilinmesi, en azından soyun

erkekten olduğu kadar kadından da ilerlediğini bu dönem için bize gösteriyor. Kadınlar da erkekler ile beraber ava gidiyorlardı, geçimlerini sağlayacak işlerde beraber çalışıyorlardı. Bu dönemde kadın ve erkek eşitliğinin bulunduğunu ve buna ek olarak çağa ait bulgular ışığında kadınların bulundukları kabilede söz hakkına, karar verme hakkına ve toplumda belirli bir saygınlığa sahip olduğu düşünülüyor (Michel, 1993, s. 13-14).

1.1.1.2. Neolitik Çağ Dönemi

Neolitik dönem insanlık tarihinde çığır açan dönemlerden biridir. Neolitik dönem iki ayrı döneme ayrılır: İlk dönem, Birinci Neolitik Dönem, çapa ile tarımın yapıldığı, tahılların yetiştirildiğı ve saklanıp yeniden üretimin sağlandığı dönemdir. İlk hayvan evcilleştirmelerinin, göçebe hayattan yerleşik hayata geçişin başladığı, avcılıktan çok toplayıcılığın arttığı dönemdir. İkinci Neolitik dönemi başlatan, aynı zamanda ikinci devrim olarak anılan, gelişme ise sabanın icadıdır. İnsanların hayatına etki eden sabanın, değirmenlerin, güneş takviminin icadı, beraberinde mimari yapılar oluşturma, çanak çömleklerin yapılması gibi daha ileri standartlara sahip bir yaşama götüren keşifleri başlatmıştır. Böylece insanlar yerleşik hayata geçmeye ve yaşam tarzlarında bazı standartlarını değiştirmeye başlamıştır. Bu dönemde tarım vasıtasıyla besin kaynağının artışı nüfus artışını tetiklemiştir. İnsanlar köyler oluşturmaya başlamıştır, suya yakın yerlere ve iklim şartlarının onlar için uygun kıldığı zamanlara göre hareket etmişlerdir (Michel, 1993, s. 15-16; Sevim, 2005, s. 9-10).

Birinci ve ikinci olarak ayrılan bu dönemde ilk dönem kadınlar için ikinci döneme nazaran daha önemlidir. Birinci Neolitik dönem ilkel tarımın başladığı dönemdir. Bu dönemde tarım çapa ile yapılıyordu. Artık insanlar yeni keşfettikleri bu yöntemle toprağı işleyip besin kaynaklarının artmasını ve tohumların yeniden kullanılmasını sağlamışlardır. Paleolitik dönemde kadınların erkeklere nazaran toplayıcılıkla daha meşgul olmuş olmaları birinci neolitik dönemde kadınların tecrübelerine olan ihtiyacı doğal olarak artırmış ve kadınların toplumdaki statüsüne olumlu yönde etki etmiştir (Michel, 1993, s. 14; Sevim, 2005, s. 10). Michel, çapa ile yapılan tarımın, arkeolog Gordon Childe ve sosyolog Elise M. Boulding gibi tarihçileri referans göstererek, kadınların icadı olduğunu söyler. Göçebelikten yerleşik hayata geçişin başladığı bu dönem kadınlar önemli görevler üstlenmiştir. Tahılların önemi artmış ve kadınlar tahılların yeniden üretimini keşfetmişlerdir. Bunun yanında kadınlar toplayıcılıkla daha

yakından ilgilendiği için tohumların hem yeniden üretimi hem de saklanması için yeni yöntemler ve aletler icat etmişlerdir. Üretilen tahılların kullanım aşamasında yeni araç-gereçler, değirmenler, farklı taşların kullanımı alanlarında yenilikler yapmışlardır. Daha sonraları kadınlar iplikle dokuma yapmayı keşfettiler. Bu gelişmeler Birinci Neolitik dönemde kadınların sosyal statülerini iyi yönde etkilemiştir. Michel bu sonuca varırken hem yeni teknik yöntemleri çocuklara aktaranların kadınlar olması hem soyun kadınlardan ilerlemesi ve bunlara ek olarak bilinen ilk ilahların tanrıça olmasının dikkate değer veriler olarak değerlendirildiğini iletir. Neolitik çağdan kalan eserlerde çoğu zaman ‘Ana Tanrıça’ ya rastlanılmasının muhtemelen kadınların doğurganlığı ile topraktan çıkan ürünlerin, paralel bir zeminde, benzer olduğunun düşünülmesinin sonucu olarak değerlendirilmiştir (Michel, 1993, s. 16).

Kadınların toplumdaki yerini değiştiren ve gerilemesine sebep olan ikinci devrim orta neolitik çağda olmuştur. İlk devrimle yükselen kadınlar ikinci devrimde yerlerini erkeklere bırakmıştır. Birinci Neolitik dönemde ilk devrimle toprağı ekmeye başlayan insanlar ikinci devrimde öküz, su, saban, rüzgar ve su değirmenleri icadı ile tarımda ilerleme kaydetmiştir. Bu ilerleme ne yazık ki kadınların çapası ile yaptığı tarımı erkeklerin sabanına devretmesine sebep olmuştur ve kadınların erkeklerin gerisinde kalmasına, onlarla bir iş bölümünde eşit durumda yer almaktan ziyade yedek iş gücü bulunması, tuğla yapımıyla mimari ve uygulamalı matematiğin ortaya çıkması ile yerleşik hayatlarını daha verimli hale getirmeye başlamışlardır (Michel, 1993, s. 17).

Neolitik çağda göçebe çoban olan kabilelere baktığımızda ise bu kabilelerde, kadınlar erkekler ile eşit iş bölümüne sahiptir. Göçebelik olduğu için kadınlar da erkekler ile avlanır, savaşırdı. Henüz yerleşik hayat ve erkeklere ait bir alan olmadığı için kadınların kapanacağı bir yer de yoktu. Yerleşik hayata geçişle kadınlar evlere kapanmışlardır (Michel, 1993, s. 19). Göçebe toplumlarda ise böyle olmadığı için kadın ve erkek daha eşitti ve kadınlar dışarıya karşı kapalı değillerdi. Bu göçebe toplumlara örnek olarak Asya steplerinde uzunca bir süre göçebe olarak varlığını sürdüren İskitleri verebiliriz. İskitlerde kadınlar erkekler ile aynı işleri yapar ve onlarla ya da onlarsız savaşa katılırlardı. Kadınların erkekler kadar söz hakkı ve karar verme yetkisi vardı. Bu göçebe kabilelerde kadınların erk sahibi olduğu söylenir (Herodotos, 2016, s. 308-327).

Yerleşik hayata geçişin büyük etkenlerinden biri olan tarımın yeni icatlar ile ilerlemesi ‘artık besin’ in ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bunun doğal bir sonucu olarak

besin problemi asgari düzeye inmiştir. Bu problemin aşılması, insanların hayatlarında temel ihtiyaçlarını karşılama noktasında, muazzam bir getiriye sahip olmuştur. ‘Artık besinin’ oluşması, tarımdaki yeni gelişmeler ve nüfus patlamasıyla yavaşça başlayan köylerden kasaba ve kentlere geçiş süreci insanlar için önceki dönemde barışçıl olarak sürdürdükleri hayatlarını savaşa ve çatışmalara götüren bir süreci başlatmıştır. Zamanla küçük, dağınık ve barışçıl köylerin yerini kasaba ve kentler aldı. Artık gıda sebebiyle nüfus patlamaları yaşandı. Böylece kent hayatı beraberinde ilk çatışmaları ve sınıflaşmayı oluşturdu. Bu süreçte daha aktif yer alan erkekler kadınların yerini doldurdu. Kentleşmenin benimsenmesi ile insanların dışarı ile bağlantıları yeniden şekillenmeye başladı. Önceleri avcılık yapılan bölgelerle ilgili dışarıdaki kabilelerle sağlanan barış antlaşmaları yerini işgallere ve savaşlara bırakmıştır. Artık belirli bir yere yerleşen ve yaşamaya başlayan her aile hem alanlarını korumak hem de genişletmek için mücadele vermeye başlamıştır. Bu düzende güçlü olan kazanıyordu. Kabilelerin önceleri yaptıkları barış anlaşmalarının bir çeşidi de kadınların karşı kabileden biri ile evlendiği egzogami yöntemi idi. Fakat artık yeni düzende dışarı ile bir anlaşma değil savaş hakimdi. Bu yüzden kadınlar egzogami yerine endogami (içerden evlenme) yöntemi ile evleniyorlardı. Aileler nüfuslarını kendi içlerinde akrabaları ile büyütüyordu. Kadınların dışarıya kapatılması ve bir özel alana hapsi bu ön tarih çalışmalarında ortaya çıkmıştır (Michel, 1993, s. 18-19).

Kısacası bu dönemde barışçıl, dağınık yaşayan ve doğaya saygılı, sadece ihtiyaçları kadarını doğadan alan insanlar her şeyi tersine döndürmüştür. Tarım ve hayvancılık faaliyetlerine başlayan insanlar her şeyin daha fazlası için barışa ve anlaşmaya değil savaşa başvurmuştur. Uluslararası ilişkiler, doğa ve hem cinsler arası ilişkiler kötüye gitmiştir. Kadınlar eve kapatılmıştır. Erkeğin sabanı icadı ve üremedeki rolünün keşfi kadın-erkek ilişkisini tersine döndürerek kadınları aşağı pozisyonda bırakmıştır (Michel, 1993, s. 17-19).

1.1.1.3. Ortaçağ Dönemi

Ortaçağa geldiğimizde, bu çağ nispeten 13. Yüzyıla kadar kadınlar için çağın geri kalanından biraz daha rahat oldukları bir dönem ve sonrasında baskıların, kadınların tasfiyesinin ve her alanda kısıtlanmalarının aradı arkasının kesilmemesiyle sonlanan bir çağdır. Hatta bu kısıtlamaların çoğu Yeniçağa geçiş ve Yeniçağ başlarında devam etmiştir. Ortaçağ döneminde kadınları bastıran egemen güçler ağırlıklı olarak kilise ve

iktidar sahibi soylulardır. Ortaçağın en büyük katliamı olan cadı avı döneminde ise başta kilise ve iktidarlar olmak üzere soylu ve halktan kişilerin de bu avda payının büyük olduğunu görüyoruz. Cadı avı, hem birçok sayıda kadının hem erkekler ve çocukların işkenceler ve idamlarla ölmesine sebep olmuştur. Ortaçağda kadınlar her konuda sürekli üzerine tartışılan bir sorun olarak görülmüştür. Evli, bekar, bakire, çocuk, genç, yaşlı, köylü veya soylu her ne kategoride yer alırsa alsın tüm kadınlar bu dönemde bir şekilde sorunların merkezinde, kısıtlamaların başrolünde, siyasi ve iktisadi alanın uzağında yer almıştır (Sevim, 2005, s. 23-25; Genç, 2011, s. 241-243).

Feodal öncesi dönemde (5-9. yy) kadınlar kiliselerin yönetimi, eğitimleri, yönetici üyeliği gibi alanlardan dışlanmış, tasfiye edilmeye başlanmıştır. Ama tarıma açık olmayan bölgelerde birçok kadın manastır kurup yönetmiştir. Orta sınıf, kilise, kent ve merkezileşmiş devletler kadınları her alanda tasfiyeye sürüklemiş ve evlerine kapatmak için uğraşmışlardır. Yine de kadınlar buldukları her fırsatta bu manipilasyonları aşmaya çalışmıştır. Roma İmparatorluğu'nda prenses ve kraliçeler yoluyla Hristiyanlaştırma göze çarpacak nitelikteydi. Pek çok kişinin olduğu, kadınların oluşturduğu kanallar vasıtasıyla geniş bir Hristiyanlaştırma hareketi vardır. Roma İmparatorluğunun çöküşüyle kurumların sarsılması kadınların üzerindeki baskının azalmasına etki etmiştir fakat çöküşten sonra ayakta kalan tek kurum olan kilise iktidarlara yasalarıyla hükmetmiştir. Kadınlar da bu olaydan payını almıştır (Michel, 1993, s. 24-26).

Feodal dönemin başlangıcı olan (10-11.yy) barış dönemi kadınlara yarar sağlayan bir dönemdir. Roma İmparatorluğu'nun çöküşü, iktidar ve toprak dağılımlarının yeniden paylaşılması etkisiyle kadınlar siyasi ve iktisadi alanda söz sahibi olma şansı yakaladılar. Kadınlar sahibi oldukları şatolar ve topraklara hükmetti. Bunun yanında iktidar alanlarına bağlı manastırları, papalığı ve kiliseyi denetlediler. Soylu kadınlar kocaları ile birlikte veya kocaları yokken şatoları yönetti, kocalarıyla mahkemelere katıldılar (Michel, 1993, s. 26-27).

11. yüzyılda yapılan, adını VII. Gregor (1073-1085)'dan alan Gregoryen Devrimi ile kilise diğer iktidar mercileri karşısında gücünü toplayıp onların karşısına çıkmış, papalık ve kiliseye yapılan atamaların din adamı olmayanlar tarafından yapılmasına tepki göstermiştir (Gönenç, 2008, s. 277-278). Bunun yanında devrim ile kilise üzerinde pek çok değişiklik yapıldı. Rahiplere bekar kalma şartı kesin olma suretiyle getirildi, kadınlar daha önce yaptıkları kilise görevlerinden men edildiler. 13. yüzyıla kadar kadınlar için daha rahat bir dönem gözlemlenebiliyor. Kilise ve

manastırlarda kadınlar yönetici pozisyonlarında bulunuyor, Hristiyanlığın yayılmasında erkekler ile beraber çalışıyor, karma manastırlarda dersler veriyorlardı. Soylu kadınlar krallar ile beraber ülke yönetiminde, krallığın idaresinde, saray işlerinde görülüyor. Kadınlar esnaf olarak yetişebiliyor, loncalara üye oluyor, iş hayatında yer alıyorlardı. Fakat yine de Ortaçağ boyunca Gregoryen Devrimi, merkezileşmiş devletler, kilise gibi iktidar sahibi kurumlar vasıtasıyla kadınlar tasfiye edilme tehlikesiyle kuşatılmıştır (Genç, 2011, s. 246-250; Michel, 1993, s. 29-33; Sevim, 2005, s. 24).

15. yüzyılda kadınların, daha önceleri aktif olarak bulunduğu kent çalışma alanlarındaki yerleri yüksek oranda azalmıştır. 15. Yüzyıl başlarında kilise adamları kadınlara yönelik kurallar ve yönetmeliklerin olduğu kitapçıklar yazmaya başlamışlardır. Bu kitapçıklar kadınlara ailede, gündelik ve dini yaşamlarında neler yapmaları gerektiğini öğretiyordu. Bu kitapçıkların yazılma sebebi kadınların hata yapmaya meyilli, kusurlu kişiler olarak görülmesiydi (Genç, 2011, s. 248-249). Ortaçağda din, toplumun her alanında egemen bir güç olarak nüfuz etmiştir. Bunun bir sonucu olarak Ortaçağ toplumu, kadınları baskı altında tutmayı, belirledikleri alanlardan tasfiye etmeyi meşrulaştıracak bir kaynak olarak dini kullanmıştır. Bu çağda kadınlar üzerinde, din baskısı, bekaret sorunu, okuma yazma bilmemeleri ve öğrenmelerine de engel olunması (gereksiz görülmesi sebebiyle), boşanma ve miras hakkı verilmemesi, sosyal hiçbir faaliyete katılamamaları gibi pek çok yük vardı. Kadınların bu toplumda bu kadar çok kısıtlanmaları, cinsellik, din, evlilik, eğitim ve hukuk gibi alanlarla ilgili hayatlarının sürekli bir iktidar tarafından tasarlanması, alanlarının kısıtlanması, dışlanmaları ortaçağın kadınlar için ne kadar karanlık bir çağ olduğunun göstergelerinden biridir (Genç, 2011, s. 241-266).

Kuşkusuz Ortaçağın kadınlar üzerinde yarattığı en büyük yıkımlarından biri 12. yüzyılda başlayıp 18. yüzyıla kadar süren cadı avıydı. Ortaçağda kadınların gizli güçlere sahip olduğu ve bu güçlerini kötülük yapmak için kullandıklarına dair görüşlere rastlanmaktadır. Özellikle bitkileri kullanarak bazı hastalıkların tedavilerini yapan şifacı kadınlar ve ebeler cadı sıfatıyla idama mahkum edilmiştir. Bu dönemde aslen birinin cadı olduğuna dair ihbarda bulunmak için geçerli bir sebep olmasına gerek bile yoktu. Biri cadı olarak ihbar edildiğinde direkt sorguya alınıyordu ve işkence yöntemiyle zorla cadı olduğuna dair itirafta bulunması isteniyordu. Cadılık suçlamasıyla sorguya alınan kişiye farklı şekillerde testler yapılarak cadı olup olmadığının anlaşılması için işkence ediliyordu. Mesela kanama testi dedikleri uygulamada cadılıkla suçlanan kişinin vücudu

temizlenir ve vücudunda şeytanın bir işareti olduğuna inandıkları, yaralandığında bu sebeple kanama olmayacağını düşündükleri için ince uzun bir iğne yardımıyla vücudun farklı yerlerine kan gelmeyecek bir yere denk gelene kadar iğne batırılırdı. Farklı bir uygulama olarak sıcak su ve soğuk su testleri vardı. Sorgudaki kişi sıcak su ile temas ettirilir ve yaraları çabuk iyileşirse cadı olduğuna kanaat getirilirdi; soğuk su testinde ise kişiyi bağlayarak soğuk suya atarlardı eğer batmazsa cadı, boğulursa cadı olmadığına kanaat getirilirdi. Uygulanan idam şekillerinin yanında sorgu da bu dönemde oldukça ağırdır. Maalesef bu süreçte ağırlık kadınlarda da olsa sadece kadınlar da değil erkekler ve çocuklar da cadılık suçlamasıyla idam edilmiştir (Aksan, 2013, s. 355-368; Genç, 2011, s. 70-274).

Hakimiyeti belirgin ölçülere ulaşmış kilise de bu avı destekleyen kurumlar arasındaydı. Zaten eksik, kusurlu ve tehlikeli gördükleri kadınları eğitmek sözde doğru yola getirmek için bunca çaba içinde olmuş bir kurumun bu konuda destekleyici olması şaşırtıcı değildir. Bunun yanında cadı avı sadece kilise ve iktidar sahibi kurumların değil aynı zamanda köylülerin, soylu kişilerin, toplumun her kesiminden insanların destek verdiği bir katliam olmuştur. Büyük bir zemine yayılan cadı avcılığı bu dönemde oldukça yaralayıcı olmuştur. Cadı avı üzerine yazılan, söylenen, efsaneleşmiş pek çok kaynak olduğu da görülüyor. Süregeldiği dönem boyunca pek çok zeminde pek çok farklı yerde varlığını devam ettirmiştir. Cadı avı ile ilgili en önemli kaynak Heinrich Kramer tarafından yazılan *Malleus Maleficarum* kitabıdır. Cadının cinsiyetinin kadın olarak kesinleşmesine sebep olan kaynak da bu eserdir. Kramer, Havva'yı Adem'i yoldan çıkardığı için ilk cadı olarak kabul etmektedir (Kramer ve Sprenger, 2002). Ortaçağ'da cadı avı, uygulanan işkenceler, idam edilme yolları ve hedef kitleleriyle, bir toplumun batıl bir inançla ya da bazı araçların kullanımıyla nasıl yönlendirilebileceğinin de bir örneğidir. Cadıların kadın olduğunun söylenmesi, bu kadınların yalnızca bir kişinin onu hedef göstermesi halinde sorguya alınıp itiraf edinceye kadar işkence edilmesi ve sonrasında yakılarak, boğularak veya kafası kesilerek idam edilmesi ve bunun halkın büyük çoğunluğunca kabullenilmesi çarpıcıdır. Maalesef ortaçağdaki cadı avı kadınların mahkum edildiği tuzaklardan bir tanesidir (Genç, 2011, s. 246-250; Michel, 1993, s. 32-33; Sevim, 2005, s. 25; Aksan, 2013, s. 355-368).

Ortaçağ, kadınların hem toprak sahibi, esnaf, lonca üyesi, kilise ve manastır görevlisi olduğu, öte yandan birey olarak anılmayan, kısıtlamalara maruz kalan, evlere kapatılan, cadı olarak suçlanıp ölüme mahkum edilen kişiler olarak toplumda yer aldığı

bir dönemdir. Dönemin şartlarına ve oluşan fırsatlara göre kadınlar toplumdaki yerlerini korumaya, birey olmaya çabalamış bazen başarıya ulaşmış bazen ise ölüme mahkum edilmiştir.

1.1.1.4. Rönesans Dönemi (15. ve 16. Yüzyıllar)

Rönesans döneminde, kadınlara karşı kısıtlamalar çeşitli kollardan devam etmiştir. Özellikle kilise ve kilisenin yanında duran burjuvazi, kadınların üzerindeki baskıların artırılmasında öncü olmuşlardır. Kilise kadınların her alandan tecrit edilmesini ve evlere kapatılmasını kendisi için önemli görüyordu. Bu dönemde kadınlar için çalışmak, eğitim almak, esnaf olmak gibi ölçütler değil ev hanımı olmak önemliydi. Kadınlar için en güzel ve en kutsal görevin ev hanımlığı olduğu, hem baskılar ve kısıtlamalarla hem dinsel motiflerle süslenerek savunuluyordu. Ortaçağ'a nazaran artık bu dönemlerde kadınların eve kapatılması ve siyasi, sosyal, hukuksal alanlardan tecrit edilmesi yaratılan kutsal 'ev hanımlığı' görevi ile süslenmiştir. Ortaçağ'da ağırlık Roma İmparatorluğundan kalan mirası üstlenen kilisenin hükümleri idi bu yüzden kısıtlamalar dine dayalıydı. Rönesansta biraz daha belirgin olarak dinin yanında kadınların yönetilmesi onlara kutsallaştırılmış bir görev vermek ile yapılmıştır. Dinin yanında aslında dönemin değişen şartları da buna yol açmıştır. Kilise Ortaçağ'daki kadar güçlü değil, feodaller yerlerini, merkezileşmeye başlayan kentlere ve ticaret ile güçlenen tüccarlara bırakmaya başlamıştır. Bu sebeple oluşan yeni toplumsal yapıya da şekil verme işi, iktidar sahibi kilise ve güçlenmeye başlayan zümreler eliyle yapılmıştır (Coşkun, 2012, s. 45-70).

Fransa'da Roma Hukuku'ndan faydalanarak yapılan yasalarla kadınların kısıtlamaları artırıldı. Buradaki amaç; kadınları eve kapatmak ve erkeklerin iktidar olduğu aile yapıları oluşturmaktır. Evli kadınlar bu kısıtlamalarla artık kocasının veya yargıcın izni olmadan hiçbir işlem yapamıyordu ve kadınların temsil yetkileri yoktu (Michel, 1993, s. 34). 1547'de İngiltere'de kadınların bir yerde toplanıp sohbet etmeleri yasaklanmış ve kocalarına karılarını evde tutma görevi verilmiştir. 16. yüzyıl sonunda çıkan "Parislilerin Aile Düzeni" başlıklı bir el kitabında kızların eğitimlerinin ve hayatlarının nasıl olması gerektiğiyle ilgili yönlendirmeler yer alıyordu. Burada kızların görevi evlerine hapsolmaları ve kocalarının rahatını sağlamalarıydı. Kadınlar için ahlak kuralları ve evdeki görevleri kutsaldı. Bunun dışında kadınlar hiçbir yerde olmamalıydı (Michel, 1993, s. 34-35; Sevim, 2005, s. 26).

Tüm Avrupa’da kadınlar arasında, tüm baskılara rağmen, evliliğe direnen bir kesim de vardı. Evlilik, ev hanımlığı kutsal ve yüce sayılırken, kadınların tek sıfatının ev hanımı olduğu bir dönemde bu yolu tercih etmek zordu. Ancak 16. yüzyılda ailelerin %16 sının başında kadınlar vardı, bu kadınlar tek başlarına çocuklarının ya da yaşlı ev halkının başında erkekler de olmadan durabiliyordu. Kadınlar için bu büyük bir cesaret göstergesiydi çünkü bu dönemlerde yalnız kadınlar (dul, ayrı yaşayan, bekar vs.) büyücülükle suçlanan insanların başında geliyordu. Buna rağmen kadınlar evlerinde köle olmayı reddederek bu riskleri göğüsliyorlardı (Michel, 1993, s. 37).

Kadınların rolündeki azalmaya karşı soylu kadınlardan da büyük tepkiler gelmiştir. Kadınlar, krallar gibi, barış antlaşmaları yapmak, iktidara karşı direnmeleri kırmak, ülkelerinin yararına ittifaklar oluşturmak gibi eylemlerle siyasal hayata dair imzalar atmışlardır. Eğitimde kız çocuklarının önünün kapatılması üzerine kızlar için okul gibi eğitim veren kurumlar oluşturmaya çalıştılar. Dönemin en önemli isimlerinden olan Jeanne d’Arc(1412-1431) çiftçi bir ailenin kızı olarak Yüzyıl savaşlarında İngiltere’ye karşı savaşmış, kadınlara tanınan sınırları sert bir şekilde aşmıştır. Bunun sonucu olarak ise kilise tarafından diri diri yakılmış ve aynı kilise tarafından neredeyse 500 yıl sonra azize ilan edilmiştir (Michel, 1993, s. 37-38).

Feminizmin tarihe ilk adımlarını Rönesansla beraber görebiliriz. Pek çok kadın sosyal ve siyasi alanda örgütlenmeyi, mücadele etmeyi, sınırlara, yasaklara ve cezalara karşı koymayı başarırken; pek çoğu da bu yolda işkencelere, idamlara ve toplum baskısına maruz kalmıştır (Michel, 1993: 38-39).

1.1.2. Feminist Kuram

Feminizm, kadın hareketlerinin toplamı altında, kadınların daha fazla ayrımcılığa maruz kalmaması ve bu ayrımcılığın farklı kesimlerce görünür hale gelmesi, ayrımcılığı önlemede kendisine destek olacak birimleri de bünyesine katma isteği ve amacıyla pratik ve politik çözümleri sunan bir kaynak görevi görür. Bu kaynak aynı zamanda farklı noktalarda seyreden kadın hareketlerinin tamamıdır (Notz, 2018, s. 10-11).

Feminizm kelimesi çoğunlukla Fransız Charles Fourier (1772-1834) ile gündeme gelen bir kavram olarak önümüze çıkar. Fourier, ‘harmoni’ adını verdiği toplumsal düzende emeğin özgürleşmesinden bahseder, burada cinselliğin özgürleşmesinin bu amaç için gerekli olduğunu söyler ve evliliği sert dille eleştirir çünkü

evlilik kurumunun bu eşitsizliği kurduğunu ve devam ettirdiğini söyler. Fourier, her iki cinsiyetin de eşit şekilde donanımı olduğunu ve eşit şartlarla bu 'harmoni'nin sağlanabileceğini dile getirerek cinsiyet eşitliğini gündeminde tutup savunmuştur ve Feminizm kavramının göz önüne çıkmasında yardımcı olmuştur (Notz, 2018, s. 35-36). Bell Hooks ise basitçe Feminizm tanımını, "*Feminizm cinsiyetçiliği, cinsiyetçi sömürüyü ve baskıyı sona erdirmeye çalışan bir harekettir.*" şeklinde belirtiyor (Hooks, 2016, s. 9).

Feminizm, kadınların cinsiyetleri sebebiyle erkeklerle karşılaştırıldığında dezavantajlı durumda olduklarını ve bu dezavantaj sebebiyle yaşadıkları mağduriyetleri gözler önüne sermeyi amaçlar. Aynı zamanda teori, bu dezavantajın ortadan kaldırılabileceğini savunur. Cinsiyet kaynaklı bu problem teoride siyasi sorunlar arasında yer alır (Heywood, 2014, s. 488).

Feminizm pek çok yerde dalgalar şeklinde veya yüzyıllar şeklinde zaman dilimlerine ayrılarak incelenmiştir, tarihsel sürecinde genel olarak 19. yüzyıldan 21. yüzyıla değin üç dalga şeklinde dönemlere ayrılmıştır. Bunun sebepleri arasında farklı zamanlarda farklı ideoloji, kuram ve toplumsal dinamiklerden etkilenmeleri, talep ve isteklerinin üç dalga boyunca çeşitli olmasını sayabiliriz (Taş, 2016, s. 164-167). Üç dalga halinde ilerleyen Feminizm, temelde kadınların her alandaki eksikliğini ve ataerki karşısındaki konumunu eleştirir, fakat bu eleştirileri incelerken farklı noktalara değinirler. Bu yüzden Feminizmi tanımlayan tek bir kuram yoktur. Böyle bir kuramın geliştirilmesi, Feminizmin çeşitliliği sebebiyle mümkün değildir (Tür ve Aydın Koyuncu, 2010, s. 7). Feminizm, kadınların bu dezavantajı sebebiyle hem sosyal hem siyasi yaşamlarında eşitsizliğe daha fazla maruz kaldıkları, arka plana atıldıkları, ezilen ve sömürülen bir grup oldukları düşüncesinden hareket eder. Kadınların yaşadıkları sistematikleştirilmiş baskının gözler önüne çıkarılması için çabalar ve doğuştan gelen farklı cinsiyetlerinin yaşamlarında onlara engel teşkil etmesinin doğru olmadığını bunun değiştirilebileceğini savunur. Kadınların ezilmişliğine karşı çıkışları Ortaçağ'dan başlasa da daha temelleri oturmuş bir ideoloji olarak, bir bilinçlenme 17. ve 18. yüzyıllarda başlar. Kapitalizmin yeni geliştiği bu süreçte üretim kamusal alana taşınmıştır. Ev ve iş ayrımının başladığı bu dönemde erkekler iş, kadınlar ev alanlarını paylaşmıştır. İnsan hakları kuramı, eşitlik ve özgürlük düşünceleri bu dönemlerde oluşmaya başlamıştır. Kadınlar bu düşüncelerin içine dahil edilmese de zamanla bu eşitsizliğin ve ezilmenin farkına vararak kendileri için özgürlük ve eşitliği istemeye başladılar. 19. yüzyılda bu istekler toplumsal bir harekete dönüştü (Çakır, 2007, s. 415-418).

Feminizm hem yerel hem küresel zeminde ilerleme gösteren bir hareket olduğu için bulunduğu dönemlerin de dinamikleriyle farklı yönlerde farklı şekillerde tecrübe edilmiştir. Feminizm 1960’lardan sonra genişlemiş farklı tabanlardaki grupları birbirine yaklaştırmıştır. Daha sonraki süreçte yerel ve küresel örgütlenmeye gitmiştir. Bu örgütlenme dünyanın farklı yerlerinde farklı engeller ve yollar ile karşılaşmıştır. Bu sebeple Feminizm yerel ve küresel ölçekte toplumların siyasi, hukuki ve sosyal yapılarına göre çeşitli formlar şeklinde var olmuştur. Bu çeşitlilik var olsa da temelde Feminizm algısı, kadınların her alanda eşitliği ve özgürlüğü için mücadele eden bir hareketi temsil etmiştir. Feminizmin çıkışı ile ilgili ilk tarihler olarak 18. yüzyıl verilse de ideolojik ilerleyişine ve etki alanının büyümesine geç 20. yüzyılda rastlanır. Birinci dalga feminizm, 19. yüzyılda başlar ve temelleri kadınların erkeklerle aynı siyasi ve hukuki haklara sahip olması gerekliliği üzerine yükselir. İlk dalga feminizmdeki hakim düşünce, kadınların problemlerinin bu hakların eşitlendiği düzeyde çözüme kavuşacağıdır. Eğitim, siyaset, hukuk ve iş hayatı gibi alanlarda hedeflenen eşitlikle ilgilenmiştir. Bu yüzden birinci dalga feminizmin daha çok kamusal alanlarda reformlara yöneldiği söylenebilir. 20. yüzyıl başlarında ilk feminist dalga oy hakkı, siyasal alanda temsil edilebilme gibi talepler ve sosyalist özgürleşme hareketine yakın olma durumları ile seyreder. İkinci dalga, 20. yüzyıl dönemi ise daha çok kadınların hak arayışının daha geniş bir zemine yayılması, hem özgürlük hem erkek egemenliğine karşı direniş hareketi olarak varlığını sürdürmüştür. İkinci dalga feminizm, 1960 ve 1970’lerin yeni sosyal tabanlı hareketleri arasındadır. Birinci dalgada kamusal alanda elde edilen hakların kadınların sorunlarına çözüm olmada yetersiz kaldığının fark edilmesiyle ikinci dalga hareket yükselmiştir. İlk dalgada odak kamusal alan iken ikinci dalgada bu odak değişmiş ve özel alana kaymıştır. İkinci dalga feminist hareket, kadın problemlerinin çözülmesi için bu problemlerin kişisel alandaki yansımalarını gün yüzüne çıkarmak istemiştir. Bu dalgada dikkat çeken iki motto vardır; birincisi ‘kişisel olan politiktir’ savunusu ikincisi ise ‘kız kardeşlik’ kavramıdır. İkinci dalga feminizmde aile hayatı, gündelik hayat gibi özel alanlar incelenmiştir ve vurgu buralardadır. Çeşitli Feminist akımlar olsa da bunlar, kişisel olanın politik, siyasal olduğunu, kamu ve özel alan ayrımının varlığının yarattığı eşitsizliği, gündelik yaşam, siyasi ve hukuki alanlar zemininde görünür kılmaya çalışırlar (Çağla, 2015, s. 260-264; Heywood, 2014, s. 488-489).

1.1.2.1. 17. Yüzyıldan 19. Yüzyıla Feminist Kuramın Gelişimi

Kadınların erkek egemenliğine ilk karşı çıkışlarını Yeniçağ'da görüyoruz. 16. yüzyıl sonları ve 17. yüzyıl başlarına Batı tarihçileri “Cinslerin Savaşı” adını vermişlerdi. Marie de Gournay, (1566-1645) kadın haklarının korunması için “Kadınlarla Erkeklerin Eşitliği ve Hanımların Şikayeti” ni, 17. yüzyılın ikinci yarısında Poullain de la Barre ise “Cinslerin Eşitliği Üzerine” isimli eserini yazmıştı. 17. yüzyılın toplumsal yapısında Rönesans etkisi ile yaşanan değişimlerle artık insanlar birey olarak kendilerinin farkında olmaya ve bazı toplumsal normları sorgulamaya başlamışlardır. Özellikle burjuva sınıfı erkeklerin mutlak monarşilere, iktidara karşı haklarını aradığı dönemde kadınlar burjuva erkeğinden esinlenerek kendi haklarını aramaları gerektiğini düşünmeye başlamışlardı. 1643'te 5000 kadın iç savaşın sonlanması ve barışın hakim olması için Avam Kamarasının önünde gösteri yapmıştı. 1647'de hizmetçiler, bir dilekçe ile Parlemantoya çalışma sürelerinin uzunluğu hakkında şikayetlerini ilettiler. 1651'de esnaf olan kadınlar borçları sebebi ile hapse atılmalarına karşı direniş gösterdi. 17. yüzyılda soylu ve burjuva kesiminden kadınlar rollerinin kısıtlanmasına karşı direndi (Michel, 1993, s. 38-43; Sevim, 2005, s. 29-30).

17. ve 18. yüzyıllar ekonomik dinamiklerin değiştiği sanayiye dayalı bir ekonomi modeline geçişin yaşandığı dönemlerdir. Teknolojinin gelişmesi ve kapitalizmin boy göstermesiyle sömürgeciliğin, savaşların, işgallerin arttığı bu dönemde toplumsal bölünmeler yaşanmıştır. Militarizm Avrupa'da önemli bir değere sahipti. Çünkü yeni pazarlar elde etmek için Avrupalılar kendi kıtaları haricinde her yere saldırıyordu. Yeni pazarlardan elde edilen sermaye Avrupa'yı zenginleştiriyordu. Köle ticareti bu sömürgecilik yarışında giderek önem kazanıyordu. Bu dönemde önemli olan; yeni pazarlar, meta üretimi ve sermayenin akışıydı. Bu sebeple insanların da değerleri üretimleri ve sermayeleri ile ölçülür olmuştu. Bu noktada önceki dönemlerden beri çalışma hayatından dışlanan ve eve kapatılan kadınlar önemlerini daha fazla yitirmişlerdir. Evde olan ve hiçbir işe yaramayan kadınlar ile meta üretimi içinde emek veren ve sermaye sahibi erkekler arasındaki fark elbette büyüdü. Kadınlar meslek kollarının her birinden uzaklaştırılmış, işlerini yapmaları engellenmişti (Michel, 1993, s. 40-41). 17. yüzyıl feministlerinin birleştiği temel konular arasında özellikle kadının doğal olarak erkekten farklı olduğunu kabul etme, erkeklerin bir toplumsal grup olarak kadınları ezdikleri gerçeği ve kadınların erkeklerle aynı işleri yapabilecekleri yer alır.

Yeni bir siyasi dönemi başlatan 5 Mayıs 1789'da başlayıp 9 Kasım 1799'da fiilen sonlanan Fransız Devrimi, Feminizm için önemlidir. Feminizmin çıkış noktası olarak kabul edilen devrimde, vatandaş olgusu doğmaya başlamıştı ve kadınlar mücadelelerinde bu, yeni bir yaşam tarzı vadedecek olan devrimi değerlendirdiler. Üçüncü sınıf kadınlar devrimin ön safhalarında yer aldılar. Devrim sürecinde aktif olan kadınlar buna rağmen 26 Ağustos 1789'da Ulusal Meclis tarafından yasalaştırılan “İnsan ve Vatandaşlık Hakları Beyannamesi”nde bu haklardan dışlanmışlardı. Olympe de Gouges bu beyannameye karşılık “Kadın ve Kadın Yurttaşın Haklar Beyannamesi” ile kadınların da tüm insan haklarına sahip olmaları gerektiği görüşünü savundu. Kendisi feminist düşünceleri sebebiyle suçlu bulundu ve 1793'te giyotin ile idam edildi. (Notz, 2018, s. 38-39) İngiltere'de ise Mary Wollstonecraft (1759-1797) 3 Ocak 1792'de daha sonra Feminizmin tarihi için hem başat hem ilk önemli eser olarak anılan *Vindication of the Rights of Woman*'ı (Kadın Haklarının Gerekçelendirmesi) bitirdi. Genel anlamda bu esere göre kadınların aşağı konumda kalmalarının ve ezilmelerinin temel nedeni toplumda kadınların hayattaki amacının erkeklere hizmet olduğunun öğretilmesi ve onlara gerekli eğitimlerin verilmemesidir (Donovan, 1997, s. 21-34).

Vindication of the Rights of Woman, Wollstonecraft'ın henüz bir Feminist Hareketin olmadığı dönemlerde yazdığı, kadınlar ile erkeklerin eşitliğini savunan İngilizcedeki ilk büyük Feminist bildirgedir. Wollstonecraft bildirgesinde, eleştirilerinin merkezine, kadın ve erkeğin doğuştan eşit olduğunu ve aynı erkekler gibi kadınların da eğitimlerinin gereken özeni hak ettiği görüşünü yerleştirmiştir. Kadınlara cinsiyetleri sebebiyle biçilen rolün kılıfı olan Kadınsılık kavramı eserdeki diğer önemli eleştiri konularından birisidir. Özellikle Fransız Devrimine yaklaşırken kadın ve erkek arasındaki cinsiyet kavramları daha fazla keskinleştirilmiştir. Kadınlar çalışma hayatından uzak tutulmaya ev hayatına özendirilmeye başlanmıştır (Walters, 1998, s. 135-139). Burada kadınsılık kavramı Feminizm adına önemli bir değinmedir çünkü kadınlara narin, hanım hanımcık, kibar olmaları öğretiliyordu. El kitaplarıyla kadınlara ‘kadınsılık’ dersleri veriliyordu. Wollstonecraft işte bu yaratılan kalıplardan kadınların çıkmasını isterken kadınsılık kavramını eleştiriyordu. Kalıplara yerleştirilen kadınların ortak ezilmişlikleri üzerine vurgu yapıyordu. Altı haftada yazılan *Vindication of the Rights of Woman*'da temel konular, kadın ile erkeğin eşitliği, kadınların ve çocukların eğitimi, kadınsılık kavramı, mülkiyet hakkı ile doğal hakların karşılaştırılmasıdır. Bir nevi Wollstonecraft'ın o dönemdeki Feminizmi, burjuva erkeği ile kadınların eşitliğini talep eder niteliktedir

(Walters, 1998, s. 139-166). 17. yüzyılda orta sınıf kadınların oluşturduğu Feminizm; feodalizmin yerini kapitalizme bıraktığı, toplumsal ve siyasal dengelerin değiştiği bir ortamda burjuva erkeğinin özgürlük için direndiği hareketin içinde kendine yer açmaya çalıştı. Kadınlar mutlak iktidara direnen ve karşı çıkan erkelerin yanında arka planda kalsa da kendileri için yaptıkları savunmaları görünür kılmaya çabaladı (Mitchell, 1998, s. 31-32).

19. yüzyıl, kapitalizmin ilerlemiş olduğu, yeni pazarların çoğaldığı ve rekabetin arttığı bir dönemdi. Özellikle sanayileşmenin ve kapitalizmin vahşi ilerleyişi bu çağda en önemli noktayı sermaye birikimi olarak niteledi. Kapitalizmin ilerleyişinde kilit nokta kabul edilen sermaye birikiminin sağlanması ve sürekliliğinin korunması işçi sınıfı üzerinde baskının artmasına sebep oldu. Artan baskı sadece çalışan işçi sınıfı kadın ve erkekler üzerinde değil, ev kadınları ve çocuk işçiler üzerinde büyük sorunlara sebebiyet vermişti. Durmaksızın ilerleyen sermaye birikimini ayakta tutan temellerden birisi aileydi. Kapitalizm aile ile kopmaz bağlara sahipti. İşçi ordusunun verimliliğinin artırılması ile sermayenin birikiminin artırılması doğru orantıya sahip olduğu için sermaye sahipleri kadınların evlerine hapsedilmeleri ve ailelerinin bakımını üstlenmeleri konusunda ısrarcıydı. Kadınların evlere kapatılması sermaye sahipleri için iş gücünün yeniden üretimi noktasında önemliydi. Bu durumdan işçi sınıfı erkekler de memnundu çünkü rakipleri olan işçi kadın sayısı azdı. Kadınların özel alana hapsi 19. yüzyılda, kamusal alandaki kesimler için faydalıydı. Bunun yanında sermaye sahipleri dışında kalan zanaatkar ve esnaflar da kadınları ücretsiz çalıştırarak varlıklarını devam ettirebiliyordu. Çoğu kesim için ücretsiz ev içi emek fayda sağlıyordu. İşçi sınıfında ve burjuva sınıfında olan kadınlar ise birlik halinde olmasa da tepki göstermeye başladılar. İşçi kadınlar eşit ücret, mesai saatleri ve işlerin ağırlığı konularında; burjuva ev kadınları ise sosyal ve siyasal haklar edinme konularında seslerini duyurmaya çalıştı (Michel, 1993, s. 51-53).

19. yüzyıl başlarında İngiltere’de hızlı sanayileşme sonucu işgücüne katılan kadınlar zaten bu iş gücünün bir parçasıydı. Değişen şey ise kadınların artık sadece evde değil fabrikada da çalışıyor oluşuydu. Kadının, işten eve döndüğünde evdeki sorumlulukları devam ettiği için evde de çalışmaktaydı. Belirli bir ücret karşılığı çalışan işçi kadınlar maalesef bu ücretle ancak evlerine ek gelir sağlıyordu. Tek başlarına yaşamlarını sürdürebilecekleri bir ücret almıyorlardı ve aldıkları ücret yasal olarak

eşlerine aitti. Bu dönemde çalışan bağımsız işçi kadınlar yoktu. Kadın, bağımlı yedek iş gücü olarak işçi grubunun bir parçasıydı (Thompson, 1998, s. 48).

Liberal görüşün etkisi altında boy gösteren feminizmin geliştiği Aydınlanma Çağı, akıl ile akıl-dışı dünya ayrımının var olduğu ve ayrımların akıl ile gerçekleştirildiği bir dönemi temsil eder. İnsan aklının üstünlüğünü ve bu aklın geriye kalan her şeyi himaye altına alabileceği düşüncesi yaygın olarak kabul edilmiştir. Burada 17. ve 18. yüzyıllar boyunca anılan ‘insan aklı’ kavramında geçen aklın ‘erkek aklı’ olarak kabul edildiğinin altını çizmekte fayda vardır. Bu bakış açısı, erkeklerin akıl-dışı olarak nitelediği her alanda hüküm sürmesini meşrulaştırılan bir görüşü temsil eder. Akıl diğer akıl-dışı kalan tüm alanların üstünde olduğuna göre doğal olarak üstün olanlar burada erkeklerdi. Erkekler akıl sahibi rasyonel bir iktidar olarak diğerlerini himayesi altına almalıydı. Bu akılcılık ve akıl-dışıcılık, erkekler ve diğerleri olarak bir ayrım yaratırken aynı zamanda yaşamsal alanları da kategorize etmişti. Akıl sahibi erkekler ve akıl-dışı alanda kalan kadınlar ayrımına ek, 19. yüzyıl başlarında kamusal alan ile özel alanın birbirinden hiç olmadığı kadar keskin bir şekilde ayrılması ile kamusal alan akılcı; özel alan akıl-dışı sayılarak Aydınlanma düşüncesi pekiştirilmişti. Artık kadın hem akıl-dışı alanda sayılırken hem de bu alanla özdeşleştirilmişti. Bu ayrım kadınlar için yıkıcı sonuçları beraberinde getirmişti. Kadın bu özel alanda hapsolmüştü ve ailesine, doğal olarak ailede iktidar sahibi olan erkeğe aitti. Evli kadınların yasalar önünde hiçbir karşılığı yoktu, mülkiyet, vesayet, boşanma hakkı yoktu (Donovan, 1997, s. 21-26).

Liberal kuramcılara göre toplumsal sözleşme ailelerin reisleri erkekler tarafından yapılmıştı. Doğal hakların tüm insanlar için olduğunu savunan John Locke için bile kadınlar kocalarına aitti ve ikincil konumdaydı. Locke’un bu düşüncesinin bir açıklaması olarak, özel mülkiyet kavramı tartışılmıştı. Locke için özel mülkiyet, bireye iktidara karşı güvence sağlayan bir araçtır. Aynı zamanda bu araç bireye güvenli alan sağlar. Bu yüzden erkeklerin bu güvenli alanı koruyabilmeleri için vesayet hakkı sadece kendilerine ait olmalıdır. Locke’un, kadınları mecburen ikincil konuma iten düşüncesinin temelinde özel mülkiyet olduğu bu sebeple öne sürülmüştü. Temel haklar doktrini kadınların akıl dışı özel alana hapsedildiği ve bunun yasalarla da tanımlandığı bir hale evrilmişken 19. yüzyıl feministleri kendilerinin de erkekler gibi doğal haklara sahip olduklarını savundular. En erken karşı koyuş Elizabeth Cady Stanton tarafından ABD’de kadınların eşit olması için hayata geçirdiği ilk eylem Seneca Falls toplantısıydı. 68 kadın ve 42 erkek tarafından imzalanan Declaration of Sentiments (Duygular Bildirgesi) bu

toplantı sonunda yayınlanmıştı. Bu bildiride kadınların doğal haklarının ihlali, oy verme, eğitim ve çalışma hayatına katılma, erkek ve kadın çalışanlar arasındaki ücret farkı, kilisede kadınların yüksek mevkilere gelememesi, kadınlar için ayıp, yasak olan şeylerin erkekler için öyle olmaması konuları gündeme alınmış ve bu konularla ilgili talepler yapılmıştı. İlk defa kadınlar bir dayanışma içerisinde toplanmıştı. Bu dönemde hem eğitim kapıları tüm kadınlara kapalıydı hem de kadınların yaşamları evleriyle sınırlıydı. Evli kadınların iktidar karşısında hiçbir karşılığı yoktu. Yasalar sadece erkekleri görüyor ve onlara evlerinin efendisi olmalarını söylüyordu. Bağımsızlık bildirgesi üzerine doğal haklar doktrinine dayandırılarak işlenen bu belgenin yayınlanması o zamanlar için oldukça radikal sayılabilecek bir girişimdi (Donovan, 1997, s. 26-32; Çakır, 2007, s. 418-422).

19. yüzyıl feministleri arasında önemli isimlerden olan Elisabeth Cady Stanton daha önce Wollstonecraft, Grimke ve Wright tarafından işlenen aydınlanma teorisini ileriletmişti. “*Cinsler ayıdır.*” yargısı ile tanınan Stanton, 1854’te evli olmayan kadınların siyasi temsil hakkı yokken vergi mükellefi olabiliyor olmaları, evli kadınların ise yasa önünde hiçbir karşılığının olmaması gibi önemli noktalarda eleştirel fikirler sunmuştu. Stanton, kadınların cennet olarak huzur buldukları ve koruma altında oldukları, güvenli alanları olan, evin aslında onların tüm ezilmişliklerinin ve kötü tecrübelerinin bulunduğu bir yer olduğunu vurgulamıştı. Temel anlamda savunduğu en önemli şey ise birey olarak kadınların tanınması ve yasal haklarının verilmesiydi (Donovan, 1997, s. 48-50).

19. yüzyıl liberal teorisinde önemli bir yere sahip olan John Stuart Mill’ de *The Subjection of Woman* (Kadınların Bağımsızlığı) eserinde kadınların erkeklere bağlı olmasının toplumun genelinde gelişiminde bir engel olduğunu ileri sürdü. Mill’in düşüncelerinde Wollstonecraft ve Stanton’dan da esintiler vardı. Mill de Stanton gibi kadınların asıl ezildiği alanın ev içi olduğunu vurguladı ve bir tiranlığın evin içinde hüküm sürdüğünün savundu, Wollstonecraft gibi de kadınların ahlak ve maddi anlamda erkeklere bağımlı olması yüzünden tek amaçlarının erkeklere hizmet etmek ve onlara hoş görünmek olduğunu söyledi (Donovan, 1997, s. 62-64). Mill, Kadınların Köleleştirilmesi eserinde, erkek ve kadın arasında doğuştan gelen biyolojik farkların bilinçlerinde de bir farka sebep olduğu görüşünü eleştirir. Kadınların doğaları gereği erkekler ile aynı statüde olmadığı düşüncesinin yanlışlığı üzerinde duruyor ve bu düşüncenin rasyonel bir dayanağının olmadığını vurguluyordu (Mill, 2019, s. 55-56).

19. yüzyılda kadınlar, değişen toplumsal dinamikler ve sanayileşmenin başladığı zeminde, siyasi ve sosyal olaylara katılımında bulunmaya başladı. Burada kadınlar eğitim ve meslek sahibi olma gibi konuları merkeze alan çeşitli faaliyetlerde bulundu. Bu faaliyetler sırasında erkeklerin yanında hemcinslerine karşı da mücadeleler verdiler. Feminist hareket, kadınlar arasında da amacına ulaşma yolunda, farklı sorunlarla karşılaşmaktaydı ve hareketin bütünlüğü için sağlam bir zemine ihtiyaç duymaktaydı (Notz, 2018, s. 25). Çalışma ve oy hakkı konuları etrafında toplanan Feminist hareket toplumun her zemininde haklarını arama coşkusuyla hareket etti. 19. yüzyılda feminizm, işçi sınıfı ile hareket eden ve işçi erkeklerle eşit muamele için direnen sosyalist kadın grupları ve burjuva erkeği ile eşitlik için çabalayan yüksek burjuva kesiminden soylu kadın grupları gibi din ve kölelik karşıtı hareket ile etkileşim kurarak direniş gösteren gruplara da tanıklık etti. Din toplulukları içinde kadınların erkekler ile aynı haklara sahip olması gerektiğini düşünen kadınlar bu düşüncelerini din yoluyla yaymaya çalıştı. Kölelik karşıtı hareket ise din ile zaten bağlıydı. Eşit temel haklara herkesin sahip olması gerektiği düşüncesi kölelik karşıtı hareketi hızlandırmıştı. Feminizm ise burada din ve kölelik karşıtı hareket içinde düşüncelerini yaymaya, bu kavramlar ile beraber kendi coşkusu ileletmeye çalıştı. Eski köle olan iki kadın, Sojourner Truth (1797-1883) ve Harriet Tubman (1820-1913) kölelik karşıtı mücadelelerini gezerek yaptıkları konuşmalarda herkese duyurmaya çalışırken bu mücadelelerine kadın haklarını da katmışlardı. Kölelik karşıtı mücadele ile kadın hakları mücadelesi birleşmişti. 1851’de Truth, bir kongrede yaptığı konuşmasında hem bir kadın hem bir köle olarak tecrübelerini paylaştı ve feminizmin cinsiyet eşitliği mücadelesine destek oldu (Rochefort, 2020, s. 29-31).

19. yüzyıl feminist hareketinin kazanımları, eğitimin her kademesine kadınların alınması, hareketin küresel ölçekte örgütlenmeye başlaması ve kadınların birlik olmalarının ortak zeminlerde haklarını savunmalarının gerekliliğinin hareket içinde anlaşılmasıydı. Feminizm 20. yüzyılda küresel ölçekte tamamen varlığını ilan etmeden önce 19. yüzyıla kadar ülkelere, bölgelere göre farklı şekillerde ilerleme kaydetti. Avrupa ve Birleşik Amerika’dan sonra diğer ülkelere, -genellikle üçüncü dünya ülkeleri olarak bahsedilir- yayılmıştı. Bu sebeple feminizm hem savunulduğu ülke içinde hem farklı ülkelere gelen farklı feminist düşünceler ile aynı zeminde buluşma, aynı yolda ilerleme noktasında bazı sıkıntılar yaşamıştı. Feminizm ülkelere göre farklı tecrübeler yaşamış bir kuramdır.

İngiltere’de Feminizm 17. ve 18. yüzyılda özellikle orta sınıftan kadınların durumlarını sorgulamasıyla başladı. Kadınlar, kadın ve erkek kimliklerini, aile içindeki erkeğin mutlak gücünü ve ezilmişliklerini sorguladılar. Kadınlar mülkiyet ve velayet hakkı için, eğitim ve çalışma hakkı için çabaladılar. Erken dönemde işçi sınıfı hareketlerine katılan kadınlar tüm çabalara rağmen oy hakkı alamadılar ve siyasi haklarından mahrum kaldıkça mücadeleye devam edemeyeceklerini fark ettiler. Bunun üzerine oy hakkı hareketi bu dönemde yükselişe geçmişti. 1867’de kadınlar oy hakkı için imza kampanyası başlattı ve yasa önerisi sunuldu fakat bir sonuç elde edemediler. Başarıya ulaşamayan çabalar, 1900’lerden sonra oy hakkı hareketini militanlaştırmıştır. Süreç boyunca pek çok dernek, dergi, ilan çıkarıldı. Kadınlar çeşitli eylemlerde bulundu. İktidar bu çabaları sert karşıladı. 1918’de savaş sonrası sadece belirli şartları taşıyan kadınlara siyasal haklar tanındı (Çakır, 2007, s. 422-425).

Fransa’da Olympe de Gouge 1791 Anayasası kabulü öncesi Kadın Hakları Bildirgesi’ni sundu. Bu bildirge ile kadınların siyasal haklarını arama mücadelesi ivme kazandı. 1793 Anayasası ile kabul edilen genel oy hakkında kadınlara yer yoktu. Kadınlar için insan haklarını, siyasal hakları talep eden, *“kadınlara giyotine çıkma hakkı tanınıyor, kürsüye çıkma hakkı da tanınmalı”* diyen de Gouge devrim karşıtı ve deli olduğu söylenerek giyotine gönderildi. 1793’te Fransa’da kadınların siyaset ile ilgilenmeleri kulüpler kurmaları yasaklandı. Fransa’da oy hakkı mücadelesi ile sosyalistlerin mücadeleleri birbirine yakındır. Saint Simon ve Fourier gibi sosyalistler proleteryanın kurtuluşu ile kadınların kurtuluşunu beraber ele almışlardır. Saint Simon’un savunucuları 1832’de ilk feminist dergilerden sayılan *“La Femme Libre”* (Özgür Kadın) dergisini Fransa’da çıkardı. Derginin kurucularından Désirée Véret ve diğerleri feminist kuramın sadece teorik değil pratik ilerlemesine katkı sağlamayı amaçladı. Teorik düşüncelere ek olarak kadınların örgütlenmelerini, kadın düşüncesinin hakimiyetini ve bu zeminde barışçıl bir toplumu inşaa etmeyi savundular. 1870 Paris Komünü deneyimiyle kadınlar bir süre eşit vatandaş oldularsa da komünün yenilgisiyle her şey eski haline döndü. Fransa’da kadınlar ancak 1944’te eşit yurttaş kabul edildiler (Çakır, 2007, s. 426-428; Notz, 2018, s. 39-40).

Almanya’da kadın hakları savunucusu Louise Otto, 1849’da ilk feminist dergi olarak anılan *“Kadın Gazetesi”*’ni kurdu. Kadın işçi sorunları ve sanayileşmenin getirdiği problemleri yazılarına aktaran Otto 1850’de gazetenin yayını yasaklanması sebebiyle durdurdu. Taleplerine karşılık bulamayan kadınlar Almanya’da örgütlenmeye başladı.

1865'te Louise Otto ve Auguste Schmidt'in öncülüğünde Genel Alman Kadın Dernekleri kuruldu. Her alana katılmak için yayınlar çıkaran kadınlar, hukuksal, iş ve eğitim alanlarında eşitliği savundu. Bu dönemde politik istekler eşitlik isteğinin arkasında ikinci planda kalmıştı. 1908'de Devlet Dernekler Yasası sayesinde kadınlar siyasi alandaki parti ve örgütlere üye olma hakkı kazandı. Aynı yıl üniversitelerin kapıları da kadınlara açıldı. (Notz, 2018, s. 41-44) Almanya'da işçi hareketi 1871 Paris Komünü yenilgisiyle ön plana çıktı. Artık işçi hareketinin merkezi Almanya'ya doğru kayd ve Almanya'da hızlı gelişen kapitalizm ile kadın hareketi sosyalist yönde ilerledi. Sosyalist kadın önder Clara Zetkin Alman İşçi Kadınları dergisini çıkardı. Zetkin en çok ezilen kadınların işçi kadınlar olduğunu düşündüğü için savunmalarını ve hak mücadelesini işçi kadınlar üzerinden verdi. Birinci Enternasyonel'de sosyalist ve kadın hareketi arasındaki uyum İkinci Enternasyonel'de sorunlarla karşılaştı. Bu sebeple eşit hakları için mücadele eden kadınlar “burjuva kadın hareketi” ile cephe aldılar. 1910'da İkinci Kadın Enternasyoneli'nin Kopenhag'daki toplantısında 8 Mart Uluslararası Kadın Günü kabul edildi. 8 Mart, 1974 yılında da Birleşmiş Milletler tarafından ‘Dünya Kadınlar Günü’ olarak kabul edildi. Sanayileşmenin artışı, olumsuz çalışma koşulları ile mücadele eden kadınlar ağırlıklı olarak işçi sınıfıyla hareket etti. Eşit ücret talebi mücadelesi ile beraber kadın hareketi kendini işçi sınıfı hareketi içinde tanımlamış oldu (Çakır, 2007, s. 429-430).

Rusya'da 1917 Sovyet Devriminde, devrimin büyük destekleyicisi kadınlar devrim sonrası yasa ve pratikte somut sonuçlar elde ettiler. Sosyalist düşünürler ev işlerinin toplumsallaşmasını önerdiler. Devrimden sonra kadınlar istediklerini almıştı fakat Stalin döneminde “kutsal aile” geri döndürüldü. Devrim sonrası kadın kimliği ve evlilik kurumu sorgulanmaya başlanmışken Stalin ile her şey tersine döndü. 1926'da çıkarılan yasa ile boşanma hakkı kısıtlandı, kürtaj kaldırıldı geriye kadınlara sadece eğitim, siyasi ve ekonomik alanda kazandıkları bazı hakları bırakıldı (Çakır, 2007, s. 430-431).

Avrupa'nın aksine Birleşik Amerika'daki kapitalizm, öncelikle Avrupa pazarları ile rekabet edecek konuma gelme amacıyla yoluna başlamıştı. Birleşik Amerika, Avrupa'dan aldığı gelişmiş fabrikalarla iç pazarının ihtiyaçlarını karşılayabilecek düzeye ulaşmıştı. Avrupa pazarı ile rekabet edecek aşamaya gelmiştir. Amerika'da fabrikalarda çalışan ilk işçiler çiftçi kızlarıydı. Erkekler çiftliklerde üretimin devam etmesi için çalışıyorlardı. Amerika, rekabet edecek düzeye geldiğinde ise düşük ücretli göçmen

erkek işçileri kadınlara tercih etti ve böylece kadınların önemi azaldı. Avrupa ile aynı kapitalizm tarihine sahip olmayan Amerika’da işçi örgütleri ve sendikalaşma içerisinde bulunan kadın sayısı ve bu işçi hareketleri içerisinde kendi haklarını arayan, bu oluşumda asıl feminizm hareketinin amacını kaybeden kadın sayısı daha azdır. Amerika’da Susan B. Anthony ve Elizabeth Cady Stanton sanayide çalışan kadınlar için Çalışan Kadınlar Derneği’ni kurmuşlardır. Bu dernek hem Avrupa’da olduğu gibi sendikalaşmanın fazla ve kadınları içine alıp yok eden tarafından hem de sadece bir işçi kadın derneği olgusundan uzaktı. Çünkü Amerika’da kadınlar işçi hareketine katılıp işçi erkekler ile aynı haklar peşinde koşmak yerine daha siyasal amaçlar edinmişlerdi. Her ne kadar Amerika’da da kadın örgütlenmeleri işçi grupları ağırlıklı olsa da Avrupa’daki kadar sosyalist veya işçi sınıfı içinde kaybolmuş bir hareket olmamıştır. Bunun sebebi kapitalizmin iki kıtada farklı şekilde tecrübe edinilmiş olmasıdır. Mesela Çalışan Kadınlar Derneği, Almanya’da sosyalist işçi sınıfı içinde çalışma hayatına yönelik haklarını arayan kadınlar gibi değil esas olarak politik kazanımlara yönelerek kadınlara oy hakkı verilmesi için çabalamıştır. Ekonomik zeminde hak arayışından ziyade siyasal zeminde hak arayan bir dernek olmuştur (Baxandall, 1998, s. 81-83). Bunun dışında Amerika’da kadınlar için sendikalaşma tüm çabalara rağmen istenilen düzeyde olmamıştır. Erkek egemen sendikalar kadın işçilere kapılarını kapatmıştır. İşçi kadınlar kendi aralarında veya bir sendikanın kadın kolu olarak örgütlendiğinde engellerle karşılaşmış ve dağılmıştır (1998, s. 86-96).

Geleneksel Çin’de ataerkil aile düzeni, diğer ülkelere göre ağırlıklı olarak kadınları ezen politikadan farklı olarak hem kadınları hem gençleri ezen bir yapıya sahipti. Çin’de erkekler belirli yaşa gelene kadar büyüklerine bağımlıydılar. Çin’de ilk kadın hareketi üst sınıf kadınlarca başlatılmıştır. Diğer ülkelerde hemcinslerine tanınan haklardan haberdar olan kadınlar kendileri için de aynı hakları talep etmeye başladılar. Hareketin ilk dönemlerinde kadınlar genç erkeklerin desteğini aldılar çünkü erkekler de kendilerine yapılan baskılardan, mecbur kaldıkları evliliklerden memnun değillerdi. Hareket daha sonra Batı’daki gibi bir siyasi kimliğe büründü ve 1912’de oy hakkı talebi ile kadınlar Nanking’de toplanıp eylemde bulundular. 1911’de orduya katılan kadınlar ordunun siyasi kanatlarında haklarını savundular, gittikleri köylerde oradaki kadınlarla amaçları uğruna birlikler kurdular. Daha sonra bu kadınların çoğunluğu Komünist Kadın Hareketi içinde yer aldılar. Halk Cumhuriyeti kurulana kadar kadınlar erkeklerle mücadelede beraber yer aldılar. Köylerde kadınlar, savaş boyunca, yiyecek ve barınma

işlerinin organize edilmesi, hasta ve yaralı bakımı gibi kendilerine verilmiş işlerde çalışırken aynı zamanda tünel kazma, mayın dökme faaliyetlerinde erkeklerle beraber çalıştılar. Bu süreçte kadınların bazı kazanımları oldu. Savaşa giden erkeklerin geride bıraktığı aileleri kadınlar yönetti, çiftçilik faaliyetlerinin başına kadınlar geçti. Savaşta da beraber oldukları erkeklere kadınların gücünü, neler yapabildiklerini göstermiş oldular. Böylece kadınlar, erkeklerle kolayca rol değiştirebileceklerini ve onların yaptıkları işleri kadınların da yapabildiğini ispatlamış oldular. 1952’de neredeyse her yerde tamamlanan Toprak Reformu da kadınların alanlarını genişletebilmeleri için bir fırsat oldu. Toprak reformu yönetmelikleri, kadınların topraklardan paylarını alabileceğini söylüyordu. Böylece kadınlar kendi topraklarına ve yönetimlerine dolayısıyla bir iktidara sahip oldular. John Locke’un özel mülkiyet ile özgürlük arasında kurduğu bağ burada, Çinli kadınların toprak reformuyla elde ettiği özel mülkiyetin onların hayatlarını nasıl değiştirdiğini gözlemlerken bize fikir sunabilir. Kadınlar daha sonra toprak sahibi olarak siyasal alanlara girmiş, karma toplantılara katılıp konuşmuştur. Parti önderliğinde bir kuruluş olan Kadın fedarasyonu kadınlara özel toplantılar yapıyor ve kadınların ihtiyaç duyabilecekleri küçük çaplı eğitimleri onlara sağlıyorlardı. Bu aynı zamanda bir kadın dayanışmasını ortaya çıkarmıştır (Davin, 1998, s. 97-103).

1950’de çıkan Çin Halk Cumhuriyeti Evlilik Yasası ile artık, geleneksel Çin ataerkil ailelerinden farklı olarak, insanlara evleneceği kişiyi seçme hakkı tanındı. Ayrıca eşlerin istediklerinde boşanma hakkı da vardı. Bu yasa tartışmalara sebep olmuştur. Özellikle yaşlı kadınlar eski geleneklerin bertaraf edilmiş olmasından rahatsızlardı. Kadınların hemcinsleri arasında böyle bir bölünme kadın hareketi açısından olumlu değildi. 1950’ler boyunca tarımın kollektifleştirilmesi aşama aşama ilerledi ve emek miktarının önemi arttı. Aileler topraklarını işliyor ve bireysel olarak yapılan çalışma puanlaması ile gelir elde ediyorlardı. Bunun bir faydası olarak artık kadınlar, ailelerinde belirli bir konum elde edindiler, çiftçilik işlerinde söz sahibi ve karar alıcı olabildiler. Bu düzenin oturması ile de Evlilik Yasasının yarattığı tartışmalar bir nebze dindi. Kentlerdeki ilerleme köylerdeki gibi yavaş işliyordu. Nüfusun çokluğu henüz yoksul bir ülke olan Çin için sağlık, eğitim ve sosyal hayat alanlarında sorunlara sebep oluyordu. Teknolojik alanlarda 1950 ve 1960’larda yaşanan, özellikle sağlık hizmetlerini kapsayan, ilerleme ile iş olanakları genişlemiştir. 1950’lerde Çin’de ilk kadın pilotlar, metal işletmelerinde ilk kadın mühendisler ve kadın çelik işçileri yetiştirildi. Böylece Çin’de genç kızlar herhangi bir meslek edinirken cinsiyetleri sebebiyle geri durmak zorunda kalmadı. Bu süreçte

Kadın Federasyonu kadınların ve genç kızların ilerlemesi için önemli bir taşıyıcı kolon rolü üstlenmiştir. Yerel koşullara göre değerlendirdiğimizde Batıya göre farklı bir kadın hareketi olan Çin'in kadın mücadelesinde farklı bir bakış açısı sunduğunu söyleyebiliriz. Çin'de kadınlar erkekler ile eşit olabilmek için iş gücüne katıldılar. İlerlemenin büyük çoğunluğu, gelişmeye çalışan Çin'in kadın erkek farketmeksizin iş gücüne olan ihtiyacı doğrultusunda gerçekleştirilmiştir. Bugün ekonomik anlamda dünyanın önde gelen ülkelerinden biri olan Çin'de kadınlar geleneksel ataerkil aile düzeninden çalışma hayatına katılıp 'işe yaradıklarını' gösterme yoluyla özgürleşebilmişlerdir (Davin, 1998, s. 103-114).

1.1.2.2. 20. Yüzyılda Feminist Kuramın Gelişimi

20. yüzyıl bünyesinde iki dünya savaşı, soğuk savaş ve çeşitli devrimleri barındırır. Hareketli bu yüzyılda feminizm, inişli çıkışlı bir ilerlemeye sahip oldu. Genel hatlarıyla bu yüzyılda feminizm, ilk dalgasını 1960'larda tamamladı, ve 1960'lardan 1980'lere dayanan içinde yeni hareketleri, düşünceleri ve eleştirileri barındıran ikinci dalgasını geçirdi. 1980'lerden sonra üçüncü dalga feminizm başladı. 1980'ler sonrası feminizm için uluslararasılaşmanın arttığı ve sosyal disiplinlerde kendine yer açmaya çalıştığı, teorik anlamda oluşumunun zirveye ulaştığı zamanlardı. Feminizm 17. yüzyıldan beri edindiği birikimi, mücadeleleri, zafer ve yenilgileri ile 20. yüzyılda yayılımını artırarak kendini geliştirdi. 17.-19. yüzyıllar süresince oy hakkı, siyasal eşitlik, eşit ücret direnişlerinden sonra feminizm 1900'lerde yeni eleştiriler ve haklar için mücadele etti. Özellikle ikinci dalga olarak adlandırılan 1960-1980 dönemleri reformcu ve radikal feminist hareketler oluştu. Bu hareketler, kadın bedeni, kürtaj, aile, şiddet, cinsel yönelim, cinsellik, savaş, terör, sömürgeleşme, çevre sorunları gibi pek çok konuda eylemde ve eleştirilerde bulundu. Farklı kesimlerden pek çok uluslararası kadın birlikleri kuruldu, bu birlikler zaman zaman birleşerek konferanslar yaptı. Kadın hakları ve cinsiyet eşitliği küresel ölçekte yayılırken konferanslar, eylemler ve bildiriler yapıldı. Feminizmin alanı bu yüzyılda genişlemişti (Notz, 2018, s. 104; Michel, 1993, s. 69; Rochefort, 2020, s. 45-60).

1904'te Almanya'da Dünya Kadın Konseyi konferansı, Marie Stritt yönetiminde Federal Almanya Kadın Dernekleri tarafından düzenlendi. Bu konferansta Almanya'da burjuva sınıftan ve sosyalist sınıftan kadın hareketi farklı kollarda ilerlediği için sosyalist kesim yoktu. Sosyalistler Clara Zetkin önderliğinde 1907'de Stuttgart'ta ilk

uluslararası konferanslarını düzenledi. Bu konferansta, sınırsız kadın seçme ve seçilme hakkı isteniyordu. Avrupa ve denizaşırı 15 kadar ülkeden kadın delegelerle Sosyalist Kadın Enternasyoneli kuruldu (Notz, 2018, s. 49).

1888’de Washington’da kuruluş toplantısı yapılan Uluslararası Kadın Konseyi (ICW) farklı ülkelerde şubelerini kurdu. Bu şubeler pek çok gruptan kadınları bir araya getirdi ve kadınların sosyal, siyasi ve hukuksal alanda hakları ve eşitliği için eylem planları tasarladı. Örneğin 1907’de Fransa şubesi kadınların kazançlarını özgürce kullanmalarına yönelik; 1912’de ise çocuklarını sahiplenmeyen erkeklerin cezalandırılmasına yönelik yasaların çıkmasını sağladı. Konsey çocuk işçiler, kadın işçiler, ücretsiz ev emeği, genelevlerin kapatılması gibi pek çok alanda mücadele verdi. 1904’te ABD ve İngiltere’de kurulan Uluslararası Kadın Oy Hakkı Birliği (The International Woman Suffrage Alliance – IAW) örgütü ile Uluslararası Kadın Konseyi fuhuşun önlenmesi konusunda iş birliği yaptı (Michel, 1993, s. 69-70).

1914’te başlayan I. Dünya Savaşı feminist hareketi kötü etkiledi ve kadınların ilişkileri kopma noktasına geldi. Özellikle İngiltere ve Fransa gibi ülkelerde kadınlar savaşa giden erkeklerin yerine silah fabrikalarında çalışmaları için dolduruldu. Yerinin evi olduğu söylenen kadınlar söz konusu anarşi ve savaş olduğunda birden yedek işgücüne dönüştürülmüştü. Hatta kadınların işlerinde verimliliklerinin artması için iş yerleri çocuklarına kreşler açtı. İşçi kadınların yanında burjuva kadınları da seferber edildi. Burjuva kadınları savaşta zarar gören yaralılara bakmaları, birimler arasında iletişim sağlamaları, destekleyici olmaları için kullanıldı. Kamusal alandan dışlanan kadınlar anarşi sırasında erkeklerden boşalan alanları idare etmek için her alanda kullanıldı (Michel, 1993, s. 70-71; Notz, 2018, s. 52).

Savaş döneminde kadınlar, hem işçi kadınların hakları için hem toplumsal barış için mücadele etmeyi bırakmadılar. Savaş karşıtlığı düşüncesinde birleşen kadınlar, 1915’te tarafsız bölge Hollanda’da konferans düzenledi. 1200 delegenin katıldığı konferansta Barış ve Özgürlük İçin Uluslararası Kadın Ligi (IFFF) kuruldu. Lahey’de Uluslararası Kadın Konseyine bağlı kadınlar savaştan zarar gören kadınların durumları üzerine değerlendirme yapmak için konferans düzenledi. Kadınlar birbirlerine düşman ülkelere rağmen, emekçi kadınları, burjuva ve soylu kesimden kadınları ayırt etmeden kendi aralarında birlik olduklarını savundu. 1918’de konseyden kadınlar, emekçi kadınlar adına önemli bir gelişmeye imza attı, eşit işe eşit ücret taleplerini Versailles Antlaşması ve Milletler Cemiyeti sözleşmesine ekletti (Michel, 1993, s. 71; Notz, 2018, s. 53).

I. Dünya Savaşı sonunda kadınlar çoğu ülkede siyasal eşitliği elde etmişti. II. Dünya Savaşı'na kadar ki süreçte oy hakkını kadınlar 21 ülkede almıştı (Sevim, 2005, s. 46). 1920'li yıllar kadınların kısmen siyasi alanda eşitliği sağladığı, meslek kollarına katıldığı, modaya farklı yön verdiği bir dönemdi. Biçimsel olarak eşitliği, kadın özgürlüğünü sergileyen kazanımlar olsa da hala dini ve kültürel olguların getirdiği baskı kadınlar üzerinde devam etti (Rochefort, 2020, s. 67).

20. yüzyıl feminist hareketinde kadınların uğraşı olan önemli konulardan birisi de faşizm ile mücadeledir. Özellikle Almanya, Fransa ve İtalya gibi ülkelerin tarihinde yer alan faşizm kadınları farklı zorluklara, eziyetlere mahkum kılmıştır. Nazi faşizmi döneminde Almanya'da burjuva kadın dernekleri Nasyonal Sosyalizm karşısında direnemediler, Alman Kadınlar Birliği kendini tasfiye etti. Adolf Hitler ise oluşturduğu Nasyonal Sosyalizm Kadın Komitesi ile kadınlar üzerinde tek amacının çocuk doğurmaları olduğunu duyurdu. Nazilere göre Alman kadınlarının özgürleşmeye ihtiyaçları yoktu. Sol kesimden kadınlar ise Nazi Almanyasında alınan hakları ve geleneksel rollerine dönmeye zorlandıkları için mücadele etmeye çalıştı (Notz, 2018, s. 56-57). Faşizm karşısında kadınlar direnmeye başladıklarında Avrupa'da karşıt örgütler kurdu, gerilla savaşlarına katıldı. Fransa'da Direnme Örgütleri kuruldu, İtalya'da 35.000 kadar direnişçi kadın mücadele verdi, Avrupa dışında SSCB, İngiltere ve ABD'deki kadınlar anti-faşist mücadeleye katıldı. SSCB'de topraklarını Nazi Almanyasından korumak için mücadele veren kadınlar Anti-faşist komitesini kurdu. Komite tüm dünya kadınlarını anti-faşist mücadeleye davet etti ve böylece Sovyet ve Avrupa kadınları arasında dayanışma başladı. Avrupa'da kadınlar gerilla savaşlarına katıldı, İngiltere ve ABD'de kadınlar erkeklerin cephelerde savaşmalarına destek olmak için silah fabrikalarında yoğun şekilde çalıştı (Michel, 1993, s. 76-78).

II. Dünya Savaşı sonrası, ülkeler kadınlara savaş sırasında gösterdikleri destekler için şükranlarını sundu, kadınları yüceltiler. Fakat bunları yapmalarındaki temel sebep, kadınları ev hanımlığı ve annelik rollerine hapsettikleri evlerine dönmelerini istemeleriydi. Kadınlar savaşlar sonrası edindikleri hakları ile avunarak tekrar yücelen annelik ve ev hanımlığı kavramlarıyla tasfiye edilmeye başlandı. ABD ve İngiltere'de açılan kreşler kapatıldı, Avrupa'da ve ABD'de iş gücünde dengeler değiştirildi ve erkeklerin çalışması için kadınlar evlerine gönderildi. Direnen kadınlar işlerini kaybetmemek için düşük ücretlerle çalışmayı kabul etmek zorunda kaldı. Sovyetler'de ise durumlar ABD ve Avrupa ülkelerine göre iş gücü konusunda farklı gelişti.

Sovyetler’de kadınlar savaş kahramanı olarak anıldı hatta 1955’te kaldırılan kürtaj hakkı kadınlara tekrar verildi. İş gücünde ise büyük erkek nüfusu kaybeden Sovyetler kadınların çalışmasına devam etmelerinin çıkarlarına olduğunu fark etti ve tasfiye yapmadı. Bu durumdan faydalanan kadınlar, erkeklerin hakim olduğu tıp ve mühendislik alanlarında meslek edinme fırsatı yakaladı. Savaş sonrası kadınlar ülkelere göre farklı tecrübelerle karşılaştıysa da ülkeler kadınları kapitalist üretim ve yeniden üretim alanında araç olarak görmeye devam etti ve bu algı değişmedi (Michel, 1993, s. 79-82).

1945 ve sonrası durgunlaşan feminist hareket özellikle 1960’larda yeniden örgütlenme yoluna gitti. 1945 sonrası cinsiyet eşitliği kavramı ön plandaydı. Kadınlar işyerlerinde, toplumda, siyasi alanda eşitliklerinin peşine yeniden düştü. Savaş sonrası dönemde ülkeler kaybettikleri nüfuslarını geri kazanmak adına aile planlamalarına başvurdu. Aile planlaması demek kadınların hayatının devlet eli ile planlanması demekti. Kadınlar kamusal alanda var olmak uğruna mücadele verirken aynı zamanda devletin nesneleştirdiği, araçsallaştırdığı rollerinden sıyrılmaya çalıştı. Feminist hareketin durgun geçirdiği yıllardan sonra 1960’lardan itibaren hareket sesini yükseltmeye başladı. İnsan hakları ve özgürlük alanlarında hareketler ile kadın hareketi canlandı. 1945 sonrası çıkan sosyal devletler, değişen hükümet politikaları, kapitalizmin ilerleyişi, tıp alanlarında yeni keşifler ile toplumlarda sosyal yapı değişti. Kadınlar ise bununla beraber, 1960 ve 1970’lerde, cinsiyet eşitliği, şiddet, tecavüz, ağır işlerde düşük ücretlerle çalıştırılma, çocuk işçiler, kürtaj hakkı, bedenleri üzerinde karar verme özgürlüğü gibi konularda mücadelelerine devam etti.

ABD gelişen dünyada ilerleyişini sürdürürken geliştirdiği devlet politikaları ile kadın işgücü sağlamayı hedefleri arasına koydu. 1963’te, Esther Peterson’ın ısrarlarıyla, John F. Kennedy’nin kurduğu Kadın Statüsü Komisyonu, kadınların iş ve özel hayattaki problemlerini, fırsat eşitsizliklerini açığa çıkaran bir rapor oluşturdu. Akabinde fırsat eşitliği yaratmaya çalışan komisyonlar farklı eyaletlerde kuruldu. (Scott, 2013, s. 109-111) Washington’da kadın erkek arasında eşit ücretin sağlanması için *Equal Pay Act* (Eşit Ücret Yasası) kanunu getirildi. 1960’larda kadınlar üniversitelere davet edildi, akademisyen olmaları desteklendi. Daha sonra kadınlar, akademide edindikleri tecrübeler ışığında, uğradıkları haksızlıkları ve kırılmayan önyargıları duyurmaya başlayacaklardı. Komisyon raporundan daha farklı sonuçların da çıkabileceğini savunan kadınlar, sorunların kaynağında duran kadının aile hayatındaki durumunun görünür hale getirilmesinin ve incelenmesinin gerekli olduğu görüşünü paylaştı. Betty Friedan,

Amerika’da güçlenen kadın hareketine destek olduğu “*Kadınlığın Gizemi*” kitabını yayınladı. Burada Friedan kadınların rollerinin hala ev hanımlığı ve annelik üzerinden tanımlanıyor olmasına dikkat çekti. Kadın hareketini, kadınların aile içi rollerinin eleştirilmesi noktasında besledi (Notz, 2018, s. 68-69). Betty Friedan 1966’da ABD’de *National Organisation of Women (NOW)*’ı (Ulusal Kadın Örgütü) kurdu. Örgüt her şeyden önce insan olduklarının kabul edilmesi gereken kadınların aile içinde durumlarının düzelmesini sağlayacak yasaların çıkmasını, eşit ücret hakkını, kadınlara fırsat eşitliği verilmesini savundu (Michel, 1993, s. 84).

Feminizmin gelişimi 1960’larla beraber iki ana koldan ilerledi; Kadın hakları mücadelesi devamında, uluslararası, geniş ve eşitlikçi Reformcu feminizm ve Radikal feminizm. Reformcu feminizm daha çok uluslararası örgütler ile çalışan ve kadın hakları mücadelesinde genellikle eşitlik üzerine vurgu yaparken Radikal feminizm kadınlar konusunda daha köktenci ve devrimci yolları tavsiye ediyordu (Rochefort, 2020, s. 70).

Simone de Beauvoir 20. yüzyılın önemli felsefi akımlarından biri olan Varoluşçuluk ile Feminizmi harmanlayan bir bilim insanıdır. De Beauvoir diyalektiği birey içinde tasarlayarak kadınların nasıl ‘öteki’ olduğunu açıklar. Diyalektiğe göre ataerkil bir yaşamda erkeğin olumlu, doğru, esas olarak kabul edilip karşısına kadının eksik, olumsuz, yanlış olarak konumlandırılması sonucu kadının ‘öteki’ olduğunu belirtir (Donovan,1997: s. 223-233). Simone de Beauvoir’ın eserleri kadınların hem sosyal hem politik konumları üzerinde durdu hem de kadınların ötekileştirilmesinin altını çizdi. Onun eserleri Birinci Dalga Feminizm ve İkinci Dalga Feminizm arasında geçen durağan süreçte Feminizm için besleyici bir rol üstlenmiştir. Kadınlar, 1960 sonrası dönemde, İkinci Dalga Feminizm de günlük hayatta yaşadıkları olayların, ezilmişliklerinin, ötekileştirilmelerinin kendilerine özgü olmadığını her kadının bu ataerkil düzenden bir parça etkilenip yara aldığını fark ettiler. İkinci Dalga Feminizm bu süreçte kadınların ortak yaşadığı tecrübelerle beslenerek içinde bulundukları durumu açığa çıkarmaları ve çözüm yolları aramaya başlamalarıyla ilerledi. Kadınlar çeşitli ülkelerde toplantılar yapıp birbirleriyle görüştü ve bir süre sonra bu toplantılar bilinç yükseltme toplantılarına dönüştü. Bilinç yükseltme, kadınların sorunlarını politik analiz konusu yaptı. Kadınlar durumlarını dışardan bakarak değil, deneyimlerini paylaşarak, içerden analiz etti. Birbirleri aralarında kurdukları bağın yanında kadınlar bilinç yükseltme toplantılarında ataerkil sistemi yapı bozuma uğratacak stratejiler hakkında tartıştı, eylem planları düzenledi. Feminizmin kadın perspektifini elde etmesi kuramın gerçek kavramını

sahiplenmesidir. Bu sebeple bilinç yükseltme feminist bir yöntemdi (MacKinnon, 2015, s. 144). 1967'den itibaren Feminizm hareketi şiddet, taciz, kürtaj, cinsel kimlik, eşcinsellik, annelik, kadın bedeni, kadınların işçi hakları ve ev içi emek üzerine yoğunlaşmış bir hale büründü (Çakır, 2007, s. 435-437; Rochefort, 2020, s. 77-78).

De Beauvoir, kadının öteki olarak nitelendirilmesinin sebepleri arasında bedenini de sayar. Kadınların regl olma, hamile kalma, doğum yapma gibi fiziksel özelliklerinin yanı sıra çocuğun beslenmesi, bakımı vs. gibi işlerin de kendilerine ait bir görev olarak tanımlanması, tüm enerjilerini aldığı için, kadının bedeninin onu bağımlı kıldığını vurgular. Kadınların iş bölümünde kendilerine düşen görevler sürekli ve tekrara dayalı görevlerdir. Tarih öncesi dönemlerde bile kadınlar iş bölümünde yerleşim yeri ile ilgili olan işlerle meşgul edilip avcılık, savaş gibi faaliyetlerin içinde fazla bulunmamışlardır. Bu sebeple tarih öncesi dönemde dahi kadınlar özel alanda hapsedilmişlerdir, erkekler ise kadınlara ve doğaya egemen olmuşlardır; bu durum de Beauvoir'e göre günümüze dek sürmüştür ve bunun örneği ev kadınlarıdır. Ev kadınları farklı bir uğraşları, yaratıcı olmak gibi bir endişeleri olamadan kendilerine tanınmış görevleri yerine getirir ve kocalarının himayesinde onlara hizmet ederek yaşamlarını sürdürürler. Kadınlar için bu durum kötü yazgıdır ve kadınlar bu yazgıyı benimserler. Benimsedikleri zaman da öteki olmayı yani nesne olmayı kabullenmiş olurlar. Kadınlar bu noktada de Beauvoir tarafından işbirlikçi olmakla suçlanır. De Beauvoir bunun sebebini kadınların ayrı olmaları, birlikte bir duruş sergileyememeleri olarak tanımlar. Kadınlar kendilerini özne ve birleşmiş bir 'biz' olarak göremezler. Varoluşçu olarak de Beauvoir, kadınların bu seçimini tereddütlü şekilde onlar için tanımlanan 'öteki' rolüne girmek olarak belirtir. 'Gerçek kadın' olmak ile 'öteki' olmanın zıtlığını vurgular. Kadınların özgürlüğü içinse aydınlanmacı liberal feministler ile ortak paydada birleşerek bilinçlenmelerini ve eleştirel görüşe sahip olmalarını reçete olarak sunar (Donovan, 1997, s. 233-237).

1973'te yayınladığı 'Beyond God the Father' çalışması ile ikinci dalga feminizme katkıları olan, varoluşçu teoriden feminist Mary Daly de kadınların kurtuluşlarının kabullendikleri ve bir parçaları olmuş olan 'öteki' rolünü reddetmelerinde yattığını savunur. Bunun cesurca ve zor bir karar olduğunu belirten Daly çözümü kadınların reddedişlerinde bulur (Donovan, 1997, s.239-243). Dünya eril bir görüşle çevrilidir ve bu görüş kadınların sömürülmesinde en büyük etkidir. Bu sebeple kadınlar eril görüş ile oluşturulan dünyayı yıkıp yeniden kurmalıdır (s.264).

1960 sonları ve 1970'lerin başlarında ikinci dalga feminizmde önemli bir yere sahip Radikal Feminist Kuram boy göstermiştir. 19. yüzyılda işçi sınıfı erkek yoldaşlarında gördükleri davranışlarla harekete geçen kadınlar, 20. yüzyılda 'yeni sol' akımına mensup radikal erkeklerin davranışları sebebiyle tepki göstermeye başladılar. Sol Hareket adalet ve barış sorunları ile uğraşırken Radikal Feminist Hareket, kendi problemlerinin de uğraştıkları diğer konular gibi önemli olduğunu kabul ettirmeye çabaladı. Radikal Feminist Hareket içindeki kadınlar, zamanla kadınların bir nesne olarak bastırılmış, ezilmiş ve sömürülmüş gruba dönüştürülmelerinin sistematikleştirilmiş bir baskıyla mümkün kılındığını fark ettiler. Feministler artık kadınların nesne değil, özne konumuna gelmeleri için devrimci bir hareketle bu sistematikleştirilmiş düzenin yıkılması gerektiğini savundular. Radikal Feminist Hareket kişisel olanın politik olduğunu, baskının erkek egemen toplumun derinliklerinden geldiğini, kadın ve erkeğin farklı kültürlere sahip olduğunu ve yeni toplumsal düzende temelin kadın kültürü olması gerektiğini savundu (Donovan, 1997 s. 265-266). Kişisel olanın politik olması, kadınların gerçek kadın kimlikleri ile yaşadıkları yerin özel alan olduğunu vurgular. Bu sebeple kadınları anlamak, hayatlarını bilmek özel alanı incelemekten geçer. Kadın ve erkek arasında yapılan ayırım, kadının nesne konumunda olması, sığdırıldığı kalıplar ve kadınların rolleri gerçekte özel alanda olan olaylar neticesinde ortaya çıkmıştı. Bu sebeple Radikal Feminizm en önemli mottosu olan "*kişisel olan politiktir*" ile aslında kadınların özel alandaki durumlarının, kamusal alandaki durumlarını doğrudan oluşturan şey olduğunu vurguladı (MacKinnon, 2015, s. 142-143). 1969'da bir grup Feminist yayınladıkları yazılarda erkek ve kadın rollerinin yarattığı baskının en temel baskı olduğunu, baskının politik olduğunu ve kadınların bu baskıdan kurtulması gerektiğini belirtti. Evlilik kurumunun kadınları ezmede temel bir araç olduğunu savunan grup aynı zamanda aşkı da kadınların gelişmesini engelleyen, onların enerjilerini sömüren, bağımlı kılan, zayıf düşüren bir kurum olarak eleştirdiler (Donovan, 1997, s. 269-270).

Kate Millett'in yazdığı 1970'te yayınlanan 'Sexual Politics' (Cinsel Politika) kitabı Radikal Feminizmin iyi ifade edildiği eserler arasındadır. Millett, kuramında ataerkil ideolojinin devlet yönetimi gibi zor ve ideolojik baskınlık yoluyla varlığını sürdürdüğünü belirtir. Ataerkil ideoloji, kadınların görevinin erkeklere hizmet etmek olduğunu ve bunu yapmak zorunda olduklarını söyler, kadınları bunlar için şartlandırır. Feminist hareket, her yere dağılmış olan bu baskıyı ve ideolojiyi reddedip, en kişisel alana kadar uzanan ve etki altına alan erkek egemenliğini kırmalıdır. Burada Millett ailenin bu

ataerkil ideoloji ile çocuklarını toplumsallaştırdığının altını çizer. Aile bu egemenliğin yeniden üretildiği yerdir. Yani ana kaynaklardan birisi ailedir (Donovan, 1997, s. 272-275).

Radikal Feminist Hareket içinde, aşırıya gitmekle eleştirilen devrimci düşünceye sahip bir yazar olan Shulamith Firestone kadınların baskı altında olmasının sebebini biyoloji olarak belirlemişti. Bu yüzden, Millett'in aile tezini ileriye taşıyarak, Feminist Hareketin amacına ulaşmasını biyolojik aile diktatörlüğünün yol edilmesine bağlamıştı (Çakır, 2007, s. 449). Firestone'a göre Feminist Devrimin amacına ulaşması için üretim araçlarına el koyulmalı ve teknoloji eril iktidardan alınıp kadınların lehine kullanılmalıydı. Doğurganlık, kadın bedeninden ayrılarak teknoloji sayesinde tüplerle yapay plesantalara taşınmalıydı. Doğurganlık ve çocuk sahibi olma doğal bir iş bölümü getiriyor ve bu kadınları mahkum ediyordu. Bu sebeple Firestone, doğurganlığın kadından alınıp teknoloji yardımı ile hem kadının hem erkeğin çocuk sahibi olacağı imkanlar yaratılırsa iş bölümünün de değişeceğini ve kadınların özgürleşeceğini savundu. Bu noktada, Heidi Hartmann, Firestone'un biyolojiyi fazla önemsendiği için diğer sorunları görmediğini ve eksik çözümleme yaptığını belirtir. Hartmann, biyolojik bir kategori olan cinsiyetin nasıl sosyal bir norma büründürüldüğün asıl anlamamız gereken şey olduğunu söyler. Çünkü sadece biyolojik anlamada fark yaratan cinsiyet daha sonra sosyal bir norm, doğru olarak kabul edilmiş ve bu kabul sosyal yaşamda kadın ve erkeğe cinsiyet rolleri yükleyerek eşitsizliği yaratmıştır (Donovan, 1997, s. 277-283).

1960'larda yaşanan teknolojik gelişmeler sonucunda kadınlar sonunda cinsellik ile doğurganlık arasındaki bağı koparacak doğum kontrol haplarının keşfine tanıklık etti. Fakat aşırı sağ kesimden gruplar, devletler savaş sonrası ülke nüfusunu artırma, kapitalist çıkarlarına uygun politikalarına bir tehdit olarak doğum kontrol hapları ve kürtaj hakkını kadınlara vermemekte ısrarcıydı. Almanya'da kadınlar kürtaj hakkı için hapis cezası öngören yasaya karşı toplanıp eylemler düzenledi. 1961 yılında piyasaya çıkan doğum kontrol hapları hala bir tabuydu ve özellikle Katolik Kilisesi hapları yasaklıyordu. Haplar 1965'te mücadeleler sonrası belirli şartlarda piyasada serbest bırakıldı (Notz, 2018, s. 76-77). Kürtaj ile ilgili olan seçme hakkı politikası farklı kesimlerce tartışmaya açıktı. Sorun kadınların kendi bedenleri üzerinde karar vermek ve cinsel eşitlik kavramı çerçevesinde erkekler ile aynı özgürlüğe sahip olmak istemesiydi. Meseleye farklı bir açıdan bakıldığında kadınların kürtaj ve doğum kontrol yöntemlerinden yararlanma hakkı aslında ataerkil egemenliğinin kadını sömürmesi ve bedeni üzerinde tahakküm kurması

amacıyla yarattığı baskının zedelenmesine sebep olacaktı. Bu sebeple, eril tahakküm altında tutulan kadınların kürtaj ve doğum kontrol yöntemlerine erişimi bir tehdit olarak algılanıyordu. Kadınların kürtaj hakkı mücadelesi, aslında cinsel ilişki sonrası eşit olmayan doğurganlık sonuçlarına karşı bir özgürlük arayışıydı (MacKinnon, 2015, s. 218).

1960'ların insan hakları hareketi Feminizme katılan kadın kitlesinin artmasında önemli bir yere sahip olmuştur. Siyah kadınlar diğer beyaz feminist kadınlar gibi ezildiklerini fark edip harekete dahil olmak için çabalamışlardır. İkinci sınıf vatandaş muamelesinin yanında ırkları, renkleri ve azınlık olmaları sebebiyle yaşadıkları haksızlıkların arasında siyah kadınlar, çifte ayrımcılıkla mücadele etmişlerdir. Siyah kadınlar, azınlık hakları için girdikleri topluluklarda cinsiyetleri sebebiyle uğradıkları haksızlıklara cinsiyet ayrımcılığına karşı durmak için girdikleri örgütlerde de ırkçılık yüzünden maruz kalmışlardır. Donovan'ın(1997), Bell Hooks'un *Ain't I a Woman* kitabından aktardığına göre, Hooks'un değimiyle, siyah kadınlar hizmet ettikleri erkeklerin ataerkil çıkarlarını koruyan siyah hareket ile beyaz kadınların çıkarlarına öncelik veren kadın hareketi arasında seçim yapmaları gerektiğini hissetmişlerdir (s.292). Siyah kadınların kadın hareketine ilk eleştirileri, hareketin onların tecrübelerinden haberleri olmayan ırkçılığı muhafaza eden konumudur. Siyah feministlerin hareketinde önemli olan iki nokta vardır; birincisi siyah kadınlar ile beyaz kadınların tecrübelerinin farklı olması, ikincisi siyah kadınların özgürleşirken annelerinden kalan kültürel mirasa, gelenek göreneklerine ve benliklerine sahip çıkmak, korumak istemeleridir (Donovan, 1997, s. 292-294).

20. yüzyılda Feministler kadın kültürüne ve tecrübelerine daha odaklıdır. 19. yüzyılın Liberal Feminizmine göre daha kültürel bir feminizm ön plandadır. Kadınların kendi dünyalarını tecrübe ve kültürlerini sahiplenmeleriyle yaşadıkları ortak ötekileştirme ezilme, şiddet daha görünür oldu. 20. yüzyılda özellikle, 1980'lerde ortaya çıkan feminist tezler, kadınların gördüğü bu şiddetin, savaş, sömürgecilik, doğanın katli ve soykırımlar gibi büyük ölçekli ve herkes tarafından gerçek kabul edilen şiddet türü ile benzer olduğunu savunur (Donovan, 1997, s. 319-320). Ayrıca feminist örgütlenme bu dönemde, "kız kardeşlik" kavramını birleştirici bir güç olarak kullandı. Kadınların ortak noktalarını fark etmeleri, bilinç yükseltme toplantıları yapmaları ve kendi yaşamışlıklarını kadın bakış açısıyla değerlendirmeleri sonucunda oluştu. Bu sayede kadınlar en iyi örgütlenme

şeklinin, hiyerarşi olmadan, bağımsız örgütlenme şekli olduğunu saptadı (Çakır, 2007, s. 454-455).

Kadınların tarih boyunca erkeklerden farklı tecrübe ettiği konuların çoğunluğu tüm kadınların bireysel yaşamlarında deneyimlediği ortak tecrübelerdir. Bunların önemli olan birkaçına örnek vermek gerekirse; kadınlar siyasi alanlarda ezilmişlerdir, sürekli ev içiyle sınırlandırılmış ve ev içi emeğin başrolü olmuşlardır, kadınlar sadece üretim sektöründe kullanılmış herhangi bir değişime tabi olmamışlardır öncelikli üretim alanları evleridir, ailenin temel ihtiyaçlarıdır. Kadınlar erkeklerden farklı olarak regl olma, hamile kalma, doğum yapma gibi fiziksel tecrübelerle sahiptir. Bunun yanında kadınlar aynı erkek şiddetine maruz kalıp aynı zulmü ve suistimali tecrübe etmişlerdir. Bu ortak tecrübe edinilen konular 20. yüzyılda daha ön plandadır. Eleştirel düşünce daha derindir. Bu gibi tespitler Feminizmin ilerlemesine katkıda bulunmuştur (Donovan, 1997, s. 321-323).

1970’li yıllarda kadın hareketi yoluna devam ederken danışmanlıklar, kadın projeleri ve dergileri (Courage(1976), Emma(1977), Feminist Teori ve Uygulamaya Katkılar (1978)), dayanışma ve eğitim merkezleri, kitapçılar, yayınevleri, hobi grupları oluşturuldu (Notz, 2018, s. 26-27). Üçüncü dalga feminizmin çıktığı yıllar olan 1970 ve 1980’ler Feminizmin, postyapısalcı ve postmodernist teoriler ile tanıştı ve sosyalist grup ile yakınlığı görüldü (Donovan, 1997, s. 351-352). Üçüncü dalga feminizmin temelde eleştirisi ikinci dalga feminizmin beyaz kadınlara yönelik belirli bir kadın imgesi inşa edilerek ilerlemesi üzerineydi. 1980’lerin feministleri daha bireyselci anlayışa sahipti. Kadınların bireysel deneyimleri, içinde bulundukları koşullar, ekonomik ve kültürel alandaki durumlar feminist hareket için veri niteliğine taşındı. Fakat bu 1980’ler hareketinin sorunu çıkış noktasından geldi. Bireyselciliği ön plana çıkaran görüşe sahip kişiler ortak payda da buluşmakta sorun yaşadılar (Amargi, 2012, s. 335-337).

1990’lar da üçüncü dalga feministleri bir yandan kadınların bireysel düzlemde sorunlarını inceleyip ortak noktalardan yola çıkarak siyaset yapmaya uğraşırken bir yandan da sosyal eşitlik, savaş, ekonomi, çevre sorunları, güvenlik gibi konulara kadın bakış açısı katmaya çalıştı. Bireyselliğe odaklanan kadınlar, farklılıkları ön plana çıkarmaya uğraştıkça aralarında bölünmeler yaşadı. Bu sebeple de tüm çabalarına rağmen çözüm noktasında birlik sağlanamadığı için bir sonuç çıkaramadılar (Taş, 2016, s. 172).

1.2. ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE FEMİNİST TEORİ VE ELEŞTİRİLERİ

Uluslararası ilişkiler disiplini, yaygın kanıya göre, I. Dünya Savaşı sonrasında savaşın yarattığı tahribatın, yıkımın ve devletler arasında yaşanan trajedinin sebeplerini araştırmak, bir daha aynı acı olayların yaşanmasının nasıl engelleneceği ile ilgili çözümler bulmak amacıyla gündeme gelmiştir. 1919 yılında bu amaç üzerine çalışmalar yürütmek için Aberyswyth'teki Wales Üniversitesi'nde Woodrow Wilson Uluslararası İlişkiler kürsüsünü kurdu (Burchill, Linklater, 2019, s. 18; Yalvaç, 2014, s. 31). Uluslararası ilişkiler disiplini içinde çeşitli teorileri barındırır. En temel teoriler 1919 sonrası ortaya çıkan Realizm ve İdealizmdir. Daha sonrasında Uluslararası İlişkilerin teorileri çeşitlenmiştir. Hakim olduğu alan anlamında, uluslararası aktörler arasında güç dengesi, aktörlerin ilişkileri, güvenlik, savaş, kendini koruma ve hayatta kalma konuları Uluslararası ilişkiler disiplininin temel uğraşı ve odak noktaları olmuştur. Uluslararası İlişkiler disiplininin tarihine bakıldığında genelde üç büyük tartışmaya rastlanır. Birinci tartışma İdealizm-Realizm, ikincisi Davranışsalci-Gelenekselci, sonuncusu Pozitivizm ve Postpozitivizm tartışmalarıdır. Feminist teori, Uluslararası İlişkiler disiplinde üçüncü tartışma içinde görünür hale gelmiştir. 1980'ler genelde eleştirel düşüncelerin, mevcut analiz biçimlerini eleştirmeleri ve yeni yöntemler sunmaları ile geçen bir dönemdir (Eken, 2014, s. 455). Üçüncü tartışmanın başladığı 1980'li yıllar; Feminizmin uluslararası kavramlar, savaş, güvenlik, barış gibi konulara yoğunlaşmaya başladığı ve akademik tecrübeleri sonrası feministlerin feminist bilgi kuramını oluşturduğu zamanlardır. Bu sebeple Uluslararası İlişkiler disiplinde Feminizm bir teori olarak 1980'lerden sonra var oldu.

1980'lerin sonu ve 1990'ların başında etkisi Uluslararası İlişkilerde görülmeye başlanan Feminist teori, uluslararası ilişkiler alanına yönelik devletlerin uluslararası örgütlerin karar alma mekanizmalarında neden kadınlara yer verilmediğini, dış politika, güvenlik ve savunma alanlarında kadınların neden yer almadığını sorgulamıştır ve eksiklik olarak tanımladığı bu eleştirilere cevaplar arayarak alternatif çözüm önerileri üretmiştir (True, 2019, s. 315). Bu aşamada özellikle savaş, terör, göç, enerji ve çevre sorunları, farklı bölgelerdeki uluslararası sorunlar konusunda Feminizmin nasıl bir katkısı olacağı sorgulanmıştır. Bu sorunlar karşısında Feminizmin üretebileceği çözümler, farklı bakış açıları sunması Uluslararası ilişkiler alanına katkıda bulunmuştur. Feminist teori genel olarak Uluslararası İlişkiler disiplinine erkek merkezci bakış açısı ve toplumsal cinsiyete duyarsız olması noktalarında eleştiriler sunmuştur. 1980'lerde disiplinde fazla

yer edinmemiş Feminist teori, disiplini cinsiyet körü olarak eleştirdikten sonra 1990’larda alanı temel kavramları ve kuramları üzerinden de eleştirmeye başlamıştır. 1980’lerde Uluslararası İlişkilerde hakim olan yüksek ve alçak politika kavramları eleştirilmiştir. Bu hiyerarşi ayırımında yüksek politika; savaş, güvenlik, egemenlik gibi eril alanları, alçak politika; insan hakları, çevre, cinsiyet gibi dişil alanları simgeliyordu. Feminist teori tarafından yüksek politikanın erkek; alçak politikanın kadın alanı gibi sunulduğu eleştirisi yapılmış ve sonrasında 1990’larda alçak politika arasında yer verilen insan hakları, çevre, azınlıklar, küreselleşme, insan kaçakçılığı ve uluslararası göç, cinsiyet gibi konuları Uluslararası İlişkilerin alçak politika alanından çıkarmaya ve bu ayrımı silmeye yönelik çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalar hem Feminizmin ilerleyişine katkıda bulunmuş hem de Uluslararası İlişkiler alanında yeni bir bakış açısı fırsatı sunmuştur (Tür ve Aydın Koyuncu, 2010, s. 4-9).

Feminist teori, Uluslararası ilişkilerin çeşitli teorilerini, temel kabullerinin ve analiz nesnelerinin eksikliği ve sınırlılıkları üzerinden eleştirir ve analiz nesnesinin kurumsal olması sebebiyle disiplinin kapsayıcı ve doğru teoriler üretmediğini savunur (Eken, 2014, s. 456).

Geleneksel olarak aktörlerinin, devletler, uluslararası örgütler, son dönemlerde ulusaşırı şirketler olduğu düşünüldüğünde Uluslararası ilişkiler tüm analizlerini bu aktörler üzerinden yapmaktadır. Feminist teori ise analizlerini birey üzerinden yapar. Biri dış politika, savaş, güvenlik vs. gibi alanlarla, biri kadın hakları, temsil hakkı, özgürlük gibi alanlarla ilgilenen iki kavramın bir arada düşünülmesi ilk bakışta tuhaf olabilir. Weber, Uluslararası ilişkiler alanında çalışan birinin Feminizmden nasıl fayda sağlayabileceğini sormuştur. O’na göre, bu sorunun cevabını Feminist teorinin temel kavramları çerçevesinde bulabiliriz. Feminist teori, uluslararası ilişkilerin analiz birimini kurumsal ve yapısal olan analizden daha insani, bireysel analize çekmek ister. Bunu yaparken kullandığı kavram ise toplumsal cinsiyet kavramıdır. Feminist teori, Uluslararası İlişkiler alanına eksik olarak gördüğü özne konumlarını eklemek, alanda sorgulanmadan kabul edilmiş yargıları tartışmak ve kadınların tecrübelerini alana aktarmak ister (Weber, 2010 s. 84; Eken, 2014, s. 444-445).

Heywood, çalışmasında küresel siyaset ve toplumsal cinsiyet konulu bölümünde, devletlerin egemenlik, ulusal çıkar, ulus kimliği, milliyetçilik gibi temel özelliklerini toplumsal cinsiyet bakış açısından değerlendirmiş ve bazı saptamalarda bulunmuştur. Devletlerin, iç ve dış politikalarındaki davranışları ve karakteri erkek

merkezci bakış açısının temsilidir. Westphalia devlet sisteminin temel ilkesi egemenlik, devletlerin uluslararası sistemde özerk olduklarını vurgular. Egemen devletlerin özellikleri kendi kendini koruyabilme, güçlü ve bağımsız olmalarıdır. Bu paralelde bu özellikler toplumda erkeklere atfedilen başlıca özellikler ile örtüşür. Devletin sahip olduğu ulus kimlik, belirli bir toprak parçası üzerinde yaşayan farklı statülerde ve özelliklerde insanların bir arada bulunmalarını teşvik eden yapay bir bağdır. Bu ulus kimlik tanımı, ikinci dalga feminizmde radikal feminist grup tarafından sahiplenilen ve savunulan kız kardeşlik kavramına benzerdir ve ulus kimliğinin bir alternatifi olarak sunulabilir. Devletlerin ulusal çıkarları, başlıca oluşumunu besleyen amaçlarını kapsar. Ulusal çıkar, elde etmek için rekabetçi, güçlü ve savunmacı olunmalıdır. Erkekler toplumda, kendi kendine hayatlarını idame ettirmek ve ayakta kalabilmek için rekabetçi, savunmacı ve güçlü olarak yetiştirilirler. Burada ulusal çıkar elde etmek için gerekenlerin, erkeklerin yetiştirilme yöntemlerinin içinde bulunduğu görülür. Devletlerin uluslararası sistemde çıkarları uğruna takındıkları bencillik, erkek bencilliği ile benzerdir. Cinsiyet temelli yaklaşımlarda, milliyetçilik, millet kavramı da önemli kavramlar arasındadır. Milliyetçilik kavramı, ulusun kültürel ve dini bağları ile ülkesine bağlanmasını sağlar. Kültürün ve etnik kimliklerin taşıyıcısı ve çoğaltıcısı ise kadınlardır. Anavatan, anayurt, devlet ana gibi kavramlarda cinsiyetin ulus devlet ile nasıl bağlantılı olduğu anlaşılabilir. Kadınlar devlet açısından yurttaşlarını üreten kişilerdir. Bu noktada devletler kadınların saflığını ve kültürel taşıyıcılığını ulus kimlik ile bağlar. Milliyetçilik, cinsiyetle kadınların saflığı, ulus kimliği taşıyanların anneleri, kültürün taşıyıcısı olmaları ile bağdaştırılırken aynı zamanda daha geniş bir perspektifte saldırgan özelliklerinin de kadınlar üzerinde şiddet ve tecavüz olaylarının yansımaya sebep olur. Saldırgan milliyetçilik, devletlerin ilk önce namus ve annelik kavramlarını üzerine yüklediği kadınları etkiler. 1990'larda Hırvatistan ve Bosna'da yaşanan olaylar bu duruma örnek teşkil eder. Devletlerin egemenlik, savunma, kendi kendini koruma, çatışma, ulusal çıkar, ulus kimlik gibi yapı taşları cinsiyetle bağlantılıdır. Burada sorun devletlerin uluslararası alanda varlığını sürdürmek için koşulsuz sahip olması gereken niteliklerinin erkek cinsiyeti üzerinden alınmış olması; kadın cinsiyetinin ise kadının anavatan nitelemesindeki gibi ulusun evi (korunmaya muhtaç, tehdit altında), savunulması gereken alanda kalan güçsüz kısma itelenmesidir. Bu sebeple de kadınlar hem devletin yüksek politika alanlarında yoktur hem de yüksek politika alanında yer alan güvenliğin istismarı sırasında en büyük zarara uğrayan kısımdır (Heywood, 2014, s. 495-498).

Yine Feminizm, uluslararası ilişkilerin klasik teorilerini ‘kadınlar nerede?’ sorusuyla eleştirir. Özellikle Ampirik feminist düşünceye göre, eksik olan kadın bakış açısını eklediğimizde uluslararası siyaset alanında hiç görülmeyen kadınların siyasete ne gibi faydaları olduğunu görebiliriz (Heywood, 2014, s. 492).

Uluslararası ilişkiler alanına feminizmin ne kattığını veya bu disiplin içinde nerede durduğunu anlamak için iki akıma yoğunlaşabiliriz: Bunlar Ampirik Feminizm ve Analitik Feminizmdir (Heywood, 2014, s. 492; True, 2019, s. 316-317).

1.2.1. Ampirik Feminizm

Ampirik feminizm, kadınların Uluslararası İlişkiler disiplindeki eksikliklerine ve temsil edilmemelerine eleştiride bulunan bir düşünceyi temsil eder. Daha çok liberal feminizmden etkilenmiştir. Bu tür bir düşüncede kadınların temsilinin disiplinde iyileştirici etkisinin olacağı savunulmuştur. Fakat temsil yetkisine yoğunlaşan ampirik feminist düşünce, cinsiyet sebebiyle disiplinde yaşanan dengesizlikler üzerinde yeterinde durmamıştır (Heywood, 2014, s. 493).

Uluslararası ilişkiler alanına özellikle toplumsal cinsiyet bakış açısını getirerek kadınların deneyimlerinin disipline katkı sağlayacağı görüşünü savunan ampirik feminizmin bunu yapmanın yolunu, kadınların yaşamlarını ve toplumsal cinsiyet ilişkilerini ampirik çalışmalarla incelemek ve bu çalışmaların sonuçlarını uluslararası alana eklemek olarak sunar. Burada ampirik feminizmin eksiği, ampirik çalışmalarla toplumsal cinsiyet bakış açısını Uluslararası İlişkiler disiplinde önemli bir yere getirmek isterken bu alanda kadınların hiç var olmadığını yeterince vurgulamaması ve erkek merkezci, kadınlardan arındırılmış klasik teorilerini görmezden gelmesidir. Bu noktada analitik feminizm, ampirik feminizmin bu eksiğini tamamlar nitelikte bir konumda durur (True, 2019, s. 327-328).

1.2.2. Analitik Feminizm

Analitik feminizm, uluslararası ilişkilerin klasik teorilerinin cinsiyet yancılığı olarak erkek görüşü altında şekillenmiş olmasının, disiplinin anlaşılmasının önüne geçen bir engel olduğunu savunur. Kavramsal çerçevesini oluşturan klasik teorileri yapı söküne uğratmak analitik feminizmin başlıca yöntemlerinden biridir (True, 2019, s. 328). Analitik feminizm, bu yapı söküm ile Uluslararası İlişkiler disiplinine yeni bir düzen getirmeyi amaçlar.

Analitik Feminizm, Uluslararası İlişkiler disiplininin klasik teorilerini erkek merkezci, cinsiyet düşüncesinden soyutlandırılmış olduğunu ve teorilerin fikirlerinin maskülenliği yansıttığını savunur. Bu görüşlerini ortaya çıkarmak için analizlerde bulunur. Bu analizlerden biri J. Ann Tickner'ın, Hans Morgenthau'nun siyasi realizminin altı ilkesini yeniden yorumladığı versiyonudur (Heywood, 2014, s. 493). Morgenthau, realizmin 6 ilkesini; siyasal gerçekçilik(objektif siyaset), çıkar, güç, ahlak, özel istekler ile ahlakın uydurulmaya çalışılması, siyasal olan ile olmayan arasındaki ilişki(siyasi alanın özerkliği) olarak nitelemişti (Morgenthau, 2006, s. 4-14: Erol ve Keyik'den, 2019, s. 17-18; Ersoy, 2014, s. 171). J. Ann Tickner bu altı ilkeyi şu şekilde yorumladı; siyasal gerçekliğin objektifliği erkek ile ilişkili olduğu için eksik bir kavramdır, ulusal çıkar çok boyutlu olduğu için belirli çerçevelerde sınırlandırılmaz, güç erilliğe ayrıcalık sağlamıştır, siyaseti ve ahlağı ayırmak yanlıştır ve mümkün değildir, güç uluslararası alanda kolektif olarak kullanılabilir, siyasi alan kadınları dışlayacak şekilde tanımlanmıştır (Heywood, 2014, s. 493).

1.2.3. Feminizmin Uluslararası İlişkiler Disiplinine Yönelttiği Eleştiriler

1.2.3.1. Devlet, Güvenlik, Savaş, Barış

Ann Tickner (2006)'a göre devletler uluslararası sistemde verili şekildedir. Devleti oluşturan kurumlar, yapılar ve devletin düşünsel çerçevesini oluşturan kuramlar cinsiyetçidir dolayısıyla devletin kendisi cinsiyetçidir. Bu sebeple, devleti oluşturan yapıların ve teorilerin cinsiyetçi olması, devletin davranışlarının da cinsiyetçi olması sonucunu doğurur. Feministler bu noktada devletin kurucu yapılarını analiz etmelidir (Türkoğlu'ndan, 2015, s. 55).

Catharine A. MacKinnon, Feminizmin bir devlet kuramından yoksun olduğunu söyler. Devlet ve kadın arasındaki ilişkilerle ilgili sorular, devletin feminizmle bağlı olan noktalarını işaret ederken aynı zamanda devlet için kadınların ne ve nerede olduğu ile ilgili düşünceleri yöneltir (2015, s. 183). Feminist pratik, devlet ile ilgili görüşlerinde, liberal ve solcu devletler arasında bocalamıştır. Liberal devlet için kadınlar bir çıkar grubu oluşturur; solcu görüşte ise devlet kadınlar için egemenlik ve baskı aracıdır. Feminizm devleti toplumsal cinsiyet analiziyle incelemiş, kadınlar için devletin davranışlarını gözlemlemiştir fakat toplumsal cinsiyet hiyerarşisinde devletin nerede olduğu sorusuyla ilgilenmemiştir (MacKinnon 2015, s. 184-186). MacKinnon'a göre, feminizmin; devletin

ne ve nerede olduğunu, toplumsal cinsiyet hiyerarşinin neresinde olduğunu çözümlemesi için cevaplaması gereken sorular şunlardır;

“Toplumsal cinsiyet bağlamında devletin güvenilirliği, güç kaynakları, gerçek yaptırım gücü nedir? Bir dereceye kadar erkeklerin çıkarlarından bağımsız mıdır, yoksa bu çıkarların başlı başına bir ifadesi mi? Eril çıkarları oluşturup, bunlara kendi biçimi, dinamiği, toplumla ilişkileri ve özel politikaları aracılığıyla hizmet eder mi, devlet kadının ezilmişliği üzerine mi kurulmuştur? Öyleyse eril iktidar nasıl devlet haline gelir? Devlet, güçsüzlükleri üzerine iktidar kurduğu bir grubun çıkarlarına hizmet edebilir mi? Sosyalizmde olduğu gibi, devlet ve toplum arasında farklı bir ilişki olması bir şey değiştirebilir mi? Eğer değiştiremiyorsa, erkeklik devlet biçiminin doğasında mı bulunmaktadır yoksa başka bir devlet biçimi, başka bir yönetim bilimi tasavvur edilebilir mi”

Bu sorular yukarıda aktarıldığı gibi devletin toplumsal cinsiyet ile ilişkisinin ne olduğunu tanımlama yolunda iyi bir başlangıç olabilir.

Feminist kuramın Uluslararası İlişkiler disiplinine ilişkin eleştirdiği, ele aldığı bir başka konu güvenlidir. Feminizm uluslararası güvenlik ile ilgili yaptığı çalışmalarda güvenliği; çatışma, rekabet, savaşa meyilli olma gibi eril varsayımlar üzerinden tanımlanması üzerinden eleştirirler. Klasik güvenlik çelişkisi teorisine vurgu yapan feminizme göre, devletlerin güvenliğini sağlamak adına artırdıkları askeri kapasite ve savunma sistemlerinin diğer devletleri daha saldırgan ve tehdit altında hissettirdiği için bu teorinin devletlerin kendilerine zarar gelmesi olasılığını artırdığını savunurlar. Bu bir güvenlik çelişkisi halini alır. Feministler bu teoriye alternatif olarak ‘insani güvenlik’ modelini geliştirmiştir fakat kendi içinde tartışmalı bu kavramın sınırları ve yöntemleri henüz uygulanabilirliğe erişememiştir (Heywood, 2014, s. 498-499).

Güvenlik söylemlerinin içine feministler savaş kavramını da eklemişlerdir. Feminist düşünceye göre savaş, erillik ile bağlantılıdır. Savaş ve barış ile ilgili kararları verenlerin erkekler olması ve erkeklerin şiddete, rekabete, çıkarlara daha yakın görüşte olmaları uluslararası arenada barış durumunun bozulmasını kolaylaştırır. Siyasi ve askeri alanlardaki hakimiyetin erkeklerde olması, hem cinsiyet ayrımcılığı noktasında hem de kararların tek bir cins tarafından, eril bir bakış açısıyla verilmesi sebebiyle sakıncalı sonuçlarını doğurur. Bu sebeple feministler, uluslararası alanda ve devletlerin politikalarında daha barışçıl, uzlaşmacı ve işbirliğine yatkın davranışların görülmesinin cinsiyet eşitliğinin ne ölçüde sağlandığı ile doğrudan bağlantılıdır. Kadınların daha barışçıl, işbirlikçi ve uzlaşmacı rollerinin olduğunu savunan feministler, barışçıl bir dünya

sistemi için cinsiyet eşitliğinin sağlanmasını temel bir koşul olarak öne sürer (Heywood, 2014, s. 500). Feministler sadece savaş konusunda değil savaş sırasında gelişen ve savaş sonunda gelen sonuçlar ile de ilgilenmiştir. Burada dikkat çekilen iki unsur; savaş sırasında ve sonrasında kadınların erkeklerden daha fazla zarar görebileceğinin, elde edilen topraklarda tecavüzün bir taktik olarak kullanılmasının ve askeri üstlerde seks işçisi olarak kullanılan kadınların göz ardı edilmesidir. Savaşlarda ön saflarda silahlı müdahalede bulunan, öldüren ve ölen kişiler erkekler, savaşın gerisinde onları destekleyenler kadınlardır. Burada erkek ve kadın arasında savaş bağlamında derin bir ayrım söz konusudur. Her ne kadar savaş meydanlarını dolduranlar erkekler idiyse de kadınlar cephenin gerisinde, erkekler kadar zarar görürler fakat savaş kapsamında cephe gerisi arka plana atıldığı için bu zarar görünür kılınmaz. Bu sebeple cinsiyet ayrımcılığı savaşın yarattığı yıkımın kadınlar üzerindeki etkisinin görülmesini büyük oranda engeller. Ayrıca savaşta tecavüze uğrayan kadınlar, askeri üstlerde fahişeliğe zorlanan kadınlar da aynı sebepten görünür değildir, önemli değildir (Heywood, 2014, s. 502-504). Düzen içinde erkekler koruyucu, asker, savaşçı; kadınlar ise erkekleri böyle olmaları için hazırlayan kesimdir. Burada şekillenen güvenlik anlayışı, kas gücüne dayanmaktadır ve bunun güvenlik ikilemi yaratmasından dolayı herkes için tehlikeli bir ayrımdır (Arı, 2013, s.536).

1.2.3.2. Ekonomi, Küreselleşme, Şiddet

Feministler ekonomi ve kalkınma noktasında özellikle, ev içi emek, ucuz iş gücü, kadın işi olarak nitelendirilen iş kolları üzerine eleştirilerde bulunur. Cinsiyet temelli iş bölümü feministler için ekonomide en büyük sorundur. İş bölümünde erkeklerin kamusal, kadınların özel alanda bulunması eşitsizliğin yarattığı bir ayrımdır. Erkekler, kapitalizmin sermaye birikiminin devamlılığı için iş kollarında çalışırken; kadınlar, evlerinde ileride bu iş kolları için çalışacak bireyleri yetiştirir, erkeklerin çalışmaya devam edebilmeleri için motivasyonunu sağlar ve ev işi ile çocuk büyütme gibi yüklerden erkekleri muaf tutar. Bu iş bölümü kapitalizmin devamlılığında kilit noktayı oluşturur. Özellikle sosyalist feministler ücretsiz ev içi emek ve kadınların gerektiğinde yedek iş gücü olarak kullanılması üzerine çalışır. Kadınların yeniden üretim alanında ev içi ücretsiz emeği kapitalizm için oldukça değerlidir. Bu yüzden kapitalizm eşitsizliği destekler. Yedek iş gücü olarak ise üretim kapasitelerinin arttığı veya kadın işi olarak görülen işlerde kadınların istihdam edilmesi kurtarıcıdır. Maalesef kadınlar cinsiyet

eşitsizlikleri yüzünden hem ev içi emek hem yedek iş gücü sağlarken sömürülürler. 1970 sonrasında Neoliberalizm ve küreselleşmenin etkisiyle iş gücünün bir kısmı kadınlaştırılmıştır. Küreselleşme ile artan üretim ihtiyacı, yeni hizmet sektörlerinin oluşması, tarımsal alanda üretim kapasitelerinin artması kapitalizmin yedek iş gücü ihtiyacını bu iş gücünün kadın istihdam alanlarına çevirmesine sebep olmuştur. Bu sebeple küreselleşme ile kadınlar düşük ücretli, vasıfsız ve kadın işi olarak nitelendirilen işlerde istihdam edildi (Heywood, 2014, s. 504-505)

Feministler, küresel ekonominin ataerkil sistemin hiyerarşisinden beslendiğini belirtir ve bunun açığa çıkması için toplumsal cinsiyet analizi ile devlet ve birey ilişkilerinin incelenmesini tavsiye eder (Arıöz, 2012, s. 29-30).

Yasaların özel, mahrem alan olarak belirlediği ve sözde devletin erişmediği, düzenlemediği kişilerin özgürlük alanı olarak betimlediği, özel alan, şiddetin en çok görüldüğü alandır. Şiddet, erkeklerin özel; kadınların ise ezildikleri alanda varlığını en çok gördüğümüz olgudur. Yani özel alan yasalar önünde kişilerin özgürlük alanını temsil eder; bu alan erkekler için özgürlük alanı olsa da kadınlar için öyle değildir. Bu şiddetin bir türü olan tecavüz konusu için de böyledir. Tecavüz yasaları, tecavüzü; erkeğin kadına rıza dışında sahip olması veya olmaya çalışması olarak eril bakış açısıyla tanımladığı sürece bu şiddeti beslemeye devam eder. Çünkü tecavüzü ortadan kaldıracak yöntemleri yasa yoluyla tanımlamaz. Hukukun bu noktada cinsiyet eşitliği için düşünüldüğünden daha önemli bir araç olduğu görülür. Eril devletin hukuksal düzeni de erildir. Bu sebeple, şiddetin; devletin toplumda düzen sağlayan aracı olan hukuk veya başka yöntemlerle sona erdirilmesi için önce cinsiyet eşitliğinin sağlanması ve eril bakış açısının yol edilmesi gerekir, aksi halde hiçbir yöntem cinsiyet eşitsizliği sebebiyle yaşanan olaylara çözüm getiremez. Devlet yasalar yoluyla eril düşüncüyü kuramsallaştırır ve kadınların ikinci cins olmalarını yasa yoluyla pekiştirir (MacKinnon, 2015, s. 195-196).

İKİNCİ BÖLÜM
ULUSLARARASI GÖÇ VE FEMİNİZM

2.1. ULUSLARARASI GÖÇ

Uluslararası göç özellikle 1970'lerden sonra değişen ve gelişen uluslararası ortamda önceki yıllara nazaran artış göstermeye başlamıştır. Bu artışta küreselleşme, neoliberal politikalar, sosyal ve ekonomik değişimler etkili olmuştur. Özellikle neoliberal politikalar refah devletinin gerilemesine sebep olmuştur. Bu süreçte yaşanan sosyal, ekonomik ve politik değişimler olumsuz sonuçlar yaratmıştır. Bu olumsuz sonuçlar beraberinde getirdiği sıkıntılı süreçlerle göçün artmasına sebep olmuştur. Olumsuzluklardan ve yaşanan bu süreçlerden kadınlar erkeklere göre daha fazla etkilenmiştir. Artan göç içinde dolayısıyla kadınlarında sayısı artmış ve göç kadınlaşmıştır. Sosyal ve ekonomik hayattaki değişimlerde özellikle refah devletinin gerilemesiyle açılan bakım hizmetlerindeki talep, özelleştirmeler beraberinde fabrikalarda artan vasıfsız işçi talepleri, devlet himayesinden eskiye nazaran daha çok uzaklaşmış fuhuş sektörü özellikle göçmen kadınların istihdam edildiği ağırlıklı alanlar haline gelmiştir (Ünlütürk ve Kalfa, 2009, s. 13). Bu sebeple uluslararası göç içinde göçmen kadın emeği ve güvenlik konuları dikkati çeken ve incelenmesi gereken öncelikli iki alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Uluslararası İlişkiler alanında, Feminist teori ışığında yapılan çalışmalarda da, yukarıda bahsedildiği üzere, devlet, güvenlik, savaş, barış gibi konularda cinsiyet körü olmamak gerektiği belirtilmiştir. Emek, güvenlik, yoksulluk, insan ticareti gibi konular uluslararası ilişkiler alanında yüksek-alçak politika ayrımı göz önüne alındığında alçak politika alanında yer alan ve göz ardı edilen konular arasındadır. Bu sebeple uluslararası göç incelenirken de aynı şekilde cinsiyet körü olarak ve bu alanları göz ardı ederek ilerlemek doğru değildir. Uluslararası İlişkiler bağlamında, uluslararası göçe bakarken emek, güvenlik, yoksulluk gibi konuların toplumsal cinsiyet perspektifiyle incelemesinde fayda vardır. Bu doğrultuda Uluslararası İlişkilerde önemli bir konu olan uluslararası göçü Feminist teori bağlamında incelerken, kadın emeği ve güvenlik konuları ön planda tutulmuştur.

2.1.1. Göç Tanımı ve Teorileri

Göç, tanımlamaları açısından çeşitliliği fazla olan bir kavramdır. İlk akla gelene göre insanların bir yerden bir yere kalıcı veya geçici olarak hareket etmesine verilen ad diyebiliriz.

Türk Dil Kurumunun göç tanımı; “*ekonomik, toplumsal, siyasi sebeplerle bireylerin veya toplulukların bir ülkeden başka bir ülkeye, bir yerleşim yerinden başka bir yerleşim yerine gitme işi, taşınma*” şeklindedir (TDK, 2020).

Göç, hem analiz birimi bireyler olarak alındığında toplumsal bir olgu, ulusal veya uluslararası aktörler olarak alındığında siyasi sonuçlar doğuran politik bir olgu olabilir. Analiz düzeyi çeşitlendikçe tanımı ve çerçevesi daralan ya da genişleyen bir faktör olduğu için göç, tanımları çeşitli, sınırları değişken, sonuçları farklılık yaratan karmaşık bir kavramdır. Farklı disiplinlerin inceleme alanlarında yer alan göç, çeşitli bakış açılarıyla incelemeye alınmıştır (Ela Özcan, 2017, s. 185)

Göçü tanımlarken herhangi bir kriter verilebilir veya tanım geniş tutulabilir. Göç ile ilgili en geniş tanım;

“Göçmen olarak adlandırılan bir topluluğun, daha önceden hiyerarşik olarak düzenlenmiş bir değerler seti ya da değerlendirilmiş amaçlar temelinde verdikleri kararlar, etkileşim sistemlerinde değişikliklerle sonuçlanacak şekilde bir coğrafi konumdan diğerine doğru görece sürekli olarak uzaklaşmasıdır (Mangalam, 1968, s. 8, Ela Özcan’dan, 2017, s. 186)”

Bu tanımdan da hareketle görebileceğimiz gibi göç, farklı kriterlere, farklı şartlara bağlı olarak gerçekleştirilen toplumsal bir olgudur. Göç kavramı, yapıma amacına, mesafesine, gidiş süresine vs. gibi özellikleri ile tanımlanırken geniş veya kısıtlı bir tanımlama halini alabilir. Bu sebeple de pek çok farklı şekilde tanımlanmıştır. Aynı zamanda göç teorileri de göçü incelerken, göçün tanımlanmasında olduğu gibi, ele alınan kriterler neticesinde çeşitli bakış açılarında, çeşitli kriterler gözetilerek oluşmuş teorilerdir.

Farklı bakış açılarına sahip teoriler ışığında da incelenen göç, disiplinler arasındaki analiz birimi farkları veya bakış açısı farkları sebebiyle, daha önce de vurgulandığı gibi, çeşitli ve değişken tanımlamalarla karşımıza çıkar. Örneğin erken dönem göç çalışmaları, göçü sanayileşme ve kentleşme olgularına bağlı hareketlenme olarak ele alınmıştır. Bağımlılık kuramı ekseninde tasarlanan göç teorileri ise ülkeler arasındaki sömürge ilişkilerine dikkat çeker. Dünya sistemleri kuramına göre göç merkez-çevre arasındaki eşitsiz ekonomik faktörlerin getirdiği bir harekettir. Erken dönem iktisadi teoriler ve itme-çekme kavramı bireylerin tercihlerine; Dünya Sistemleri Kuramı göçün küresel, sistemsal niteliğine dikkat çeker. Refah durumları, göç noktasında

nedensel ve öncelikli sebeplerdendir. Kurama göre modern sistem çökmedikçe göçler bu eşitsizlikler sebebi ile devam edecektir (Cizreli, 2015, s. 31-34).

Göç konusunda ilk kapsamlı çalışmalar, Ravenstein tarafından yapılan 1885 ve 1889 tarihli aynı ismi taşıyan, *The Laws Of Migration* (Göç Kanunları) adlı çalışmalardır. Göçü etkileyen temel şeyler, Ravenstein'e göre mesafe ve ekonomik sebeplerdir. Ravenstein göç ile ilgili kanunlarında pek çok noktaya değinmiştir. Göç olgusu, incelemesi zor ve karmaşık bir olgu olduğu için bu kanunların her şartta her zaman doğruluğunu savunamayız fakat bu kanunlar kendisinden sonraki yüz yıl boyunca diğer çalışmalara öncü olmuştur (Ela Özcan, 2017, s. 189).

Ravenstein ilk çalışmasında (1885), kadınların erkeklere oranla daha fazla göç ettiği belirtilmiş; ikinci çalışmasında (1889) ise kadınların kısa mesafede erkeklerden daha fazla göç ettiğini, uluslararası göçte ise erkeklerin bulunduğu tespitini yapmıştır. Ravenstein, göç etmenin iki temel sebebini; ekonomik anlamda daha iyi olma ve ticaret ve sanayi alanında gelişmiş ülkelerdeki emek talebi olarak belirtmiştir. Bunların yanında yaşanan bölgedeki ağır vergiler, baskı yaratan koşullar ve iklim türü göç etme sebepleri arasındadır (Dedeoğlu, Ekiz Gökmen; 2020, 19).

E. G. Ravenstein, Göç Kanunları çalışmasını Dr. William Farr'ın "göçün hiçbir kesin kanuna bağlı olmadığı" düşüncesini yanıtlamak için 1881 İngiliz nüfus sayımı verilerini kullanarak oluşturmuştur (Yalçın, 2004, s. 22).

Ravenstein(1889) çalışmasında yedi adet göç kanunu belirlemiştir;

1. Göçmenlerin çoğunluğu kısa mesafeye göç eder. Bu göçün yarattığı dalgaların yönü ticaret ve sanayi merkezlerine doğrudur.
2. Bir kentte meydana gelen hızlı ekonomik gelişme, yakın yerlerden hızlı bir şekilde göç alır. Kırsaldan kente göç eden kesimin yerini daha uzak yerlerden gelen göçmenler doldurur. Bu göç dalgası tüm ülkeye yayılır.
3. Göç kendi başına bir amaç olamaz; yani, bireyler göç amacıyla yer değiştirmezler. Göçte olan iki süreç; biri yayılma biri yutmadır. Bu ikisi aynı amaç bakımından uyum gösterir. İşçiye ihtiyacı olan kent göçle işçi alır işe ihtiyacı olan bireylerde göçle iş sahibi olur.
4. Her göç dalgası bunu karşılayan karşı göç dalgası yaratır. Yoğun göç alan yerleşim yerleri aynı zamanda yoğun göç verir.

5. Uzun mesafeye göç edenler, aşamalı bir göç yerine, daha çok büyük endüstri ve ticaret merkezlerini tercih ederler.
6. Kentte bulunan insanlar kırsalda bulunanlara göre daha az göç ederler.
7. Kadınlar erkeklere göre kısa mesafede daha fazla göç eğilimi taşırlar (aktaran Yalçın, 2004, s. 23-25).

Ravenstein, bu belirlemesini yaparken durumun ilginç bir sonuç olduğunu kabul etmekle birlikte, nüfus sayımı verilerinin, kadınların yerinin kendi evleri olduğu yönündeki geleneksel anlayışı bu bağlamda desteklemediğini ileri sürmektedir.

Ravenstein, göç üzerine çalışırken yaptığı incelemeden elde ettiği verilerle aslında göç ile ilgili temel varsayımlar elde edilebileceğini bu yedi kanunu orataya koyarak savunmuştur. Uluslararası göç çok karmaşık ve çeşitli değişkenlere sahip bir olgu olması itibarıyla dar çerçeveli bir kanunlar silsilesi yaratılması elbette mümkün değildir. Fakat göç ile ilgili çalışmalar sonucunda elde edilmiş, doğrulanmış bazı temel verileri göçü incelerken kullanabiliriz. Örneğin Türkiye’den Almanya’ya yapılan işçi göçü incelenirken, göçmen sayıları, göç sebepleri, göçmenlerin istihdam alanlarına ait verilerin yanında göç eden bireylerin cinsiyetleri, kimlerle göç ettiği, göç etmeden önceki sosyal statüleri, göç kararının nasıl alındığı vs. gibi değişkenler eklenerek uluslararası göç alanında çerçevesi daraltılmış bir göç çalışması yapılabilir. Bu çalışma sonucunda elde edilen bilgiler ile uluslararası göçmenler üzerinde yapılan diğer çalışmalar karşılaştırılarak ulaşılan ortak sonuçlar bize uluslararası göçmenler ile ilgili temel kanunlar olmasa da ortak bir zeminde koyulabilecek çıkarımlar sunabilir. Ravenstein’da göç ile ilgili kanunlarını İngiltere nüfus sayım verilerini kullanarak hazırlamıştır. Bu gibi çalışmalar uluslararası göç alanında fayda sağlayabilecek bilgilerin, bazı temel çıkarımların oluşmasına katkı sağlar.

Göç teorilerindeki en yaygın teori, neoliberal kurama yakınlığı ile bilinen İtme Çekme Teorisidir. Bu teori, yaşanılan yerdeki itici faktörler ile göç edilen yerdeki çekici faktörler üzerinden göçü değerlendirir. Genelde, kötü ekonomik koşullar, geçim sıkıntısı, sosyal durumun kötü olması, nüfus artışının hızlı olması gibi faktörler itici; iyi çevre ve rahat yaşam koşulları, emek talebinin yüksek olması, iş ve eğitim olanaklarının geniş olması, siyasi özgürlüklerin bulunması çekici faktörlerdir (Dedeoğlu, 2016, s. 41-42).

Stouffer, yaptığı göç çalışmalarında, itme çekme teorisi ve erken dönem göç çalışmalarında daha hakim bir veri olan mesafeyi değerlendirerek kesişen fırsatlar

teorisini öne sürmüştür. Stouffer'e göre daha önce yapılan göç çalışmalarında olduğu gibi göç edilen mesafe elbette göç incelemeleri için önemli bir veridir. Fakat bunun yanında yaşanılan ve göç edilen yerdeki fırsatlar göç kararını etkileyen önemli bir veridir. Bu teoriye göre, birey göç kararı alırken bulunduğu yer ile gideceği yer arasındaki fırsatların değerlendirmesini yapar ve bu değerlendirme göç kararını etkiler. Örneğin birey bulunduğu yerdeki iş fırsatları gideceği yerdeki iş fırsatlarına göre daha az ise göç etmeye karar verebilir. Önemli olan göç edeceği yerdeki fırsatların bulunduğu yerdeki fırsatlardan fazla olmasıdır. Stouffer'a göre, göç edilecek yerdeki fırsatların çokluğu ile göç etme oranları doğru orantılıdır. Kesişen fırsatlar ise bireyin göç edeceği yer ile bulunduğu yerdeki aynı fırsatlardır. Yani göç edilecek yerdeki bir fırsat yaşanılan yerde de var ise bunlar kesişen fırsatlardır. Kesişen fırsatlar ile göç oranı ise ters orantılıdır. Genel olarak Stouffer'in tespitine göre, göç oranı fırsatlar ile doğru; kesişen fırsatlar ile ters orantılıdır. Göç etme de etkili faktörler arasında mesafenin yanında elde olan ve elde edilecek fırsatların oranı da göçü etkiler bu sebeple göç çalışmalarında mesafe ve fırsatlar bir arada değerlendirilmelidir (Stouffer, 1940, s. 845-856). Stouffer, 1960 yılında yayınlanan çalışmasında kesişen fırsatlar teorisine "rekabet eden göçmenler" parametresinin eklemiştir. Buna göre bir birey göç edeceği yerde bulunan fırsatlar için analizine oraya göç eden birey sayısını da eklemelidir. Buna göre bir yerden bir yere göç edenlerin sayısı; göç edilen yerdeki fırsatlar ile doğru, göç edilen yerde bulunan rekabet eden göçmenlerin sayısı ile ters orantılıdır (Ela Özcan, 2017, s. 191).

Lee'ye göre göç, genel olarak kalıcı veya geçici bir yer değişikliğidir. Bu hareket üzerinde bir kısıtlama olmadığı gibi mesafesi, rıza veya zor ile olması, dış ve iç göç olarak bir ayrım yoktur (Lee, 1966, s. 49). Lee, göç kararı ve göç sürecini etkileyen dört gruptan oluşan faktörler sıralamıştır:

- Menşei alanıyla ilgili faktörler,
- Varış bölgesi ile ilgili faktörler,
- Araya giren engeller,
- Kişisel faktörler.

Bu faktörler göç kararının alındığı ve göçün gerçekleştiği süreci etkileyen olguların yansıtıldığı bir sınıflamadır (Lee, 1966, s.50). Bununla birlikte, ilgili faktörler arasında önemli farklılıklar vardır. Örneğin menşe alanı ile varış bölgesi ile ilişkili faktörlerde bir genellemeye varılamaz. Çünkü veriler bize belirli grup insanlar için bazı genel sonuçlar çıkarma imkanı verse de Lee'ye göre varış bölgesindeki bilgiler nadiren

kesindir. Benzer tepkileri ayırt edilebilir ama hiçbir sosyal bilimci bu konuda bir genelleme yapamaz. Göç eden bireyler varış bölgesi ile ilgili ne kadar bilgiye sahip olsa da gittiklerinde edindikleri farklı bilgiler, karşılaştıkları farklı zorluk ve kolaylıklara tanıklık eder. Bunun yanında faktörler insanları farklı şekillerde etkiler örneğin; varış bölgesindeki iyi bir okul, okul çağında çocukları olan ebeveynler için çekici bir faktörken, okul çağında çocuğu olmayan ebeveynler ya da çocuk sahibi olmayan bireyler için nötr bir etkiye sahiptir. Fakat kötü iklim koşulları neredeyse herkes için itici bir faktördür. Bu sebeple faktörler değişken olarak bireyleri etkiler. Bu yüzden özellikle ilk iki faktör grubu ile ilgili her zaman bir bilgisizlik ve gizem vardır. Bir göçmenin yeni bir yerde kabulü ve oryantasyonu ile ilgili her zaman belirsizlikler mevcuttur, kesin çıkarımlar doğru değildir. Ülkeler bazında değerlendirme yapan Lee, az gelişmiş ülkelerde nüfusun yerleşik olduğunu ve genellikle baskı altında ikametgah değiştirdiğini söyler. Gelişmiş ülkelerde ise göç oranını inanılmaz derecede yüksektir. Amerika Birleşik Devletlerinde her yıl beş kişiden birinin göç ettiğini söyleyen Lee, ekonomik olarak gelişen ülkelerde nüfusun azalan ve artan fırsatlara hızlı tepki verdiği sonucuna ulaşmıştır (Lee, 1966, s. 50-54). Göç fenomeni ile ilgili bazı çıkarım ve hipotezler ortaya koyan Lee çalışmanın geliştirilmesi gerektiğini belirtir. Göç, karmaşık olduğu için çoğu zaman gereken verilerin basitleştirilmesi, sadeleştirilmesi mümkün değildir, bu yüzden göç konusunda kesin çıkarımlarda bulunulmamalı ve her zaman bir istisna beklentisi var olmalıdır (Lee, 1966, s.57).

2.2. ULUSLARARASI GÖÇÜN FEMİNİST ELEŞTİRİSİ VE DEĞİŞEN GÖÇ: GÖÇÜN KADINLAŞTIRILMASI

Göçün kökeni, hareketlerinin yönü ve sürekliliği, göçmen emeğinin kullanılması ve göçmenlerin sosyokültürel adaptasyonu gibi konular, günümüz göç araştırmalarında ön planda tutulan, göç sürecini sentezlemede ve süreç ile ilgili varsayımlara ulaşmak için kullanılan konulardır. Burada feminist araştırmacılar göçü bu dört kol üzerinden incelerken aynı zamanda kadın veya toplumsal cinsiyet bakış açısını göç araştırmalarına ekledi. Kadınların göçün tüm süreçlerinde incelenmesi ve göçün feminizasyonu bu araştırmaların odak noktalarındandır (Dedeoğlu ve Ekiz Gökmen, 2020, s. 18).

Kadınlar, göç kavramının her zaman aktörleri olmalarına rağmen eril bakış yarattığı normlar sebebi ile yakın zamana kadar göç konusu içinde yer almamıştır. Aktör olarak erkeklerin kabul edilmesinin bir sebebi olan eril bakış açısı, aynı zamanda ailede

karar verici ve yönetici olan cinsin erkek olduğu yargısı ve göç kararını alan, göçü gerçekleştiren kişinin erkek kabul edilmesi sonucunu doğurur. Erkeklerin her alanda öncelikli kabulü göç konusunda da kadınların incelenmesinin önüne geçmiştir (Dedeoğlu ve Ekiz Gökmen, 2020, s. 18). Toplumsal normların erkek merkezli oluşu, kadının erkeğe bağımlı pasif konumu, diğer konularda olduğu gibi göç konusunda da kadınların bu kavram içinde yeterince incelenmesinin önüne geçmiştir. Özellikle göçte kadınlar eş, kız kardeş, anne gibi sıfatlarla nitelendirilmiş ve asıl göç eden aktörün erkek olduğu, kadının ise arkasından onu takip eden edilgen bir kişi olduğu sonucunu doğurmuştur (Buz, 2007, s. 38-39). Kadınların göç etme nedenleri ayrıca incelenmese de genel kanı, kadınların göç etmelerinin ekonomik faktörlerle bağlantılı olduğu üzerine yoğunlaşmıştır. Oysa kadınların erkeklere nazaran göç etme sebepleri arasında, toplumsal cinsiyet rollerinden kaynaklı aile ve toplum baskısı, eğitime ve istihdama katılımda fırsat eşitliğinin tanınmaması, savaşta veya sömürge altındaki ülkelerde savaşın psikolojik bir saldırı biçimi olarak tanınmış şiddet, tecavüz, insanlık dışı muameleye maruz kalmak gibi sebepler çokça görülür. Özellikle kadınların göç etme eğilimlerini tetikleyen faktör, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin getirdiği kısıtlamalardır. Kadınlar toplumsal cinsiyet rolleri çerçevesinde, aile ve toplum baskısına, şiddete, işsizliğe, yaşamlarının özel alan ile sınırlandırılmasına kısacası sistematik bir değersizleştirilmeye maruz kalıyorlar. Bu sebeplerin bir ya da birkaç tanesi ile kadınlar göç kararı alıp göç edebiliyorken hala bu sebeplerin üstü örtülerek ekonomik kaygı sebepli göçler kadınların göçüne eklemlenmektedir (Buz, 2007, s. 40). Göç konusu incelenirken birçok etmen göz önüne alınmalıdır fakat disiplinlerin erkek merkezli bakış açısı, cinsiyet körü olmaları göçte kadınların ayrıca farklı açılardan incelenmesinin önüne geçmektedir. Örneğin, Cenevre'de 28 Temmuz 1951 tarihinde imzalanan Mültecilerin Hukuki Durumuna ilişkin Sözleşme'nin mülteci tanımı zaman aşımına uğradığı ve bir kısım grubu mülteci tanımı içerisinde saymaya engel teşkil ettiği sebebiyle 1967'de Newyork'ta, Mültecilerin Hukuk Statüsüne İlişkin 1967 Protokolü imzalanarak tanım yenilenmiştir. Birleşmiş Milletler 1951 Cenevre sözleşmesinin mülteci tanımı aşağıdaki gibidir:

“1 Ocak 1951'den önce meydana gelen olaylar sonucunda ve ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşünceleri yüzünden, zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan, ya da söz konusu korku nedeniyle yararlanmak istemeyen; yahut tabiiyeti yoksa ve bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı

ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen her şahsa uygulanacaktır.”

Burada 1951’den önce meydana gelen olaylar Avrupa’da meydana gelen olaylar olarak sözleşmede belirtilmiş daha sonra 1967’de mülteci tanımı coğrafya ve zaman kısımları kaldırılarak genişletmiş ve yukarıdaki sebepleri mülteci olmak için geçerli kılmıştır. Bu tanımda toplumsal cinsiyet baskıları sebebi ile ortaya çıkan baskı, şiddet, cinsel istismar ise göz ardı edilmiştir. Savaş koşullarında veya yaşadığı ülkede hakim olan görüşler sebebi ile erkeklerden önce kadınlar baskılara ve şiddete maruz kalırlar fakat henüz kadınların maruz kaldığı baskı ve şiddet mülteci olma şartları arasına eklenmemiştir. Yaşadığı ülkede insanlık dışı muamelelere maruz kalıp yaşamlarını devam ettirebilmek için göç etmek zorunda kalan kadınlar maalesef BM’nin 1967 Newyork protokolünde geçen mülteci tanımına uygun sayılmamaktadır. Feministler, 1951’deki sığınmacı tanımını, erkek cinsini tanımladığı kadınların özel göç nedenleri ile sığınmacı olarak tanınmalarını zorlaştırdığı yönünde eleştirilerde bulunmuşlardır (Buz, 2007, s. 42).

Batı’da iş gücünün feminizasyonu, sosyal ve ekonomik hayatta bazı durumları değiştirmesinin yanında göçün de kadınlaşmasına katkıda bulunmuştur. Artan emek talebi, küreselleşme ve gelişen sanayi ile iş kollarında emek talebinin yükselmesi düzenli ve sürekli çalışan erkek profiline ek kadın profilini de oluşturmuştur. Bu artan emek talebi, kadınların iş gücüne katılımının düzenli ve sürekli olmasına, erkek çalışan sayısında düşüşe, sosyal hakların kapsamının ve kalitesinin azalmasına, kadınların ağırlıklı olarak düşük ücretli vasıfsız olarak görülen işlerde çalışmasına sebep olmuştur. Özellikle vasıfsız ve düşük ücretli işler kadınların çalıştıkları işlerdi. Göçmen kadınlar, bu işler için en uygun görülen zümredir. Çünkü göçmen kadınlar dil becerilerindeki eksiklik, adaptasyon sürecinde yaşanan olumsuzluklar, daha önce çalışmamış olması ve beceri eksikliği nedenleri öne sürülerek bu işler için uygun olma standardını yansıtır. Kapitalizm için çıkar sağlayan bir grup olan göçmen kadınlar, emeklerini, göç ettikleri yerlerde düşük ücretlere ve bunun yanında pek çok fiziksel veya psikolojik şiddet eşliğinde ucuza satar (Dedeoğlu ve Ekiz Gökmen, 2020, s. 27). Küreselleşme ile artan göç oranları ve göçe katılan kadın sayısındaki artış ile beraber göçün kadınlaşması kavramı daha sık görünür hale gelmiştir. Küreselleşme ülkeler arasındaki gelişmişlik düzeyi farkını derinleştirmiş, yoksulluk, işsizlik, savaş gibi olaylar göç hareketlerinde artışa sebep olmuştur. Özellikle az gelişmiş ülkelere göç artmıştır. Bu

hareketliliğin artışı ise gelişmiş ülkelerde kısıtlı ve zorlaştırılmış göç politikalarının neticesinde yasa dışı yollara başvurarak gelen göçmen sayısında artışa neden olmuştur. Özellikle yasa dışı yollarla göç etmeye çalışan kadın ve çocuk nüfusu bu süreçte ciddi suistimallere, tacizlere ve ölüme sebebiyet verecek düzeyde şiddete maruz kalmıştır. Artan savaşlar ile, çok önceden süregelen, savaş sırasında kullanılan tecavüz, yağmalama, öldürme, işkence gibi olaylarla karşı karşıya kalan kadın ve çocuklar göç sürecinde de aynı tehditlere maruz kalmıştır. Daha iyi bir yaşam hayaliyle göç eden insanların çoğu gelişmiş ülkelerde vasıfsız işlerde, uzun saatlerde, düşük ücretlere tabi kılınmıştır. Özellikle yasa dışı göçmenlerin emeği sömürüye şiddete, tacize daha açık olmuştur (Toksöz, 2015, s. 86-87).

Göç politikaları, eril iktidar bakış açısı, kadınların erkeklerin altında ve özel alana kapatılmış oldukları varsayımının kabulü ile oluşturulan politikalar içindedir. Kadınlar uzun süre göç konusu içinde ele alınmayan görmezden gelinen kesim olarak daha sonraları, evlenme yolu ile ‘eş’, eğlence sektöründe çalışan ‘fahişe’, özel sektörlerin farklı iş kollarında ‘vasıfsız eleman’ gibi statülerde olan göçmen sınıfları içinde ele alınmıştır. Kadınların evlilik yolu ile göç etmeleri belirli şartlara bağlı kılınarak kadının erkeğe bağımlılığı teşvik edilmiştir. Kadınların göç ettikleri ülkelerde ‘kadın işi’, ‘vasıf gerektirmeyen iş’ ya da ‘kadınlar için iş’ olarak nitelendirilen iş gruplarına göçmen kadınlar mecbur bırakılarak bu tarz sektörlere teşvik edilmiştir. Kadınlara atfedilen bu işler aslında gerçek birer iş olmamakta ve ev içi hizmet ya da seks işçiliği gibi işleri yansıtmaktadır. İş gücü alanında kadınlar her zaman cinsiyet ayrımcılığına maruz kalırken göçmen kadınlar bunun yanında vatandaşlık, ırkçılık, dil yetersizliği, mesleğinin tanınmaması gibi pek çok baskı ve ayrımcılık türüne maruz kalarak bu iş kollarına hapsedilmektedir (Kofman vd., 2000: Dedeoğlu ve Ekiz Gökmen’den, 2011, s. 21-24).

Kadınların küresel göç hareketine katılımındaki artış ile göç edilen bölgelerde ağırlıklı olarak göçmen kadınların kadın işi olarak nitelendirilen işlerde istihdam edilmeleri kadın göçü çalışmalarının odağı haline gelmiştir. Kadınların özellikle ev içi hizmetlerde çalışmaları, Türkiye, Orta Doğu ülkeleri ve özellikle Avrupa ülkeleri üzerinde yapılan göç çalışmalarında geniş bir yer kaplar. Kadınlar yalnızca ev içi hizmet işlerinde değil aynı zamanda ucuz emek talep eden pek çok sektörde emek arzını karşılar niteliktedir (Dedeoğlu ve Ekiz Gökmen, 2011, s. 25).

Göçmenlerin göç ettikleri toplumlara entegrasyonları, farklı sonuçlara sebep olmakla birlikte genelde göçmenleri kendi kültürleri ile göç ettikleri toplumun kültürünü

uyumlaştırma çabalarını içerir. Özellikle etnik kimliğin taşıyıcısı kadınlar için bu süreç zordur. Göçmenler göç ettikleri topluma ne kadar entegre olsa da kendi etnik kimliklerini ve kültürlerini yok etmez, dönüştürürler (Dedeoğlu ve Ekiz Gökmen, 2020, s. 29).

Göçmen kadınların göç ettikleri ülkelerde yaşadığı önemli sorunlardan biri de vasıfsızlaştırılmalarıdır. Kadınlar, genellikle kendi ülkelerinde aldığı eğitimleri ve diplomaları maalesef göç ettikleri ülkelerde kullanamamaktadır. Buna ek olarak ekonomik endişeler ile göç eden kadınlar kendi ülkelerinde mesleklerini icra ettiklerinde aldıkları ücretin birkaç katını daha vasıfsız işlerde çalışarak göç ettikleri ülkelerde kazanabilmektedir. Bu sebeple kadınlar vasıfsız işlere bu motivasyon ile razı gelebilmektedir. Fakat her ne koşulda olursa olsun kadınlar sahip oldukları eğitimlerini ve vasıflarını kabul ettiremediklerinden dolayı sistematik bir vasıfsızlaştırılmaya maruz bırakılıyor. Kadınlar göç ettikleri ülkede kendi ülkelerinde mesleklerini yaparken kazandıkları paranın daha fazlasını vasıfsız işler yaparak kazansalar da bu ücret farkının sağladığı pozitif motivasyon, kadınların göç ettiklerinde maruz kaldığı vasıfsızlaştırılmanın üzerini örtmemelidir.

2.2.1. Göçmen Kadın Emeği

Göçmen kadınların ağırlıklı olarak çalıştığı sektörler hizmet, bakım ve temizlik alanlarındadır. Fazla vasıf gerektirmeyen, ucuz iş gücü konumunda olan kişilere yönelik işler genelde kadın nüfusa yönelik işlerdir. Göçmenler gittikleri ülkelerde genel anlamda zaten kalifiye işlerden çok daha önemsiz ve kas gücü ya da çok vasıf gerektirmeyen işlerde çalıştıkları için kadın göçmenler de bu tarz işlerin kendilerine düşen kısımlarında görev almaktadır. Kadın göçmenler çalıştıkları işlerin kalitesi açısından da erkek göçmenlerden geridedir. Genelde temel mesleklerde çalışan kadınlar ev, temizlik, hizmet gibi düşük vasıflı sektörlerde çalışmaktadır. Göçmen kadınların meslekleri ve çalıştıkları işler arasındaki uyumsuzluk analiz gerektiren çalışmalarla incelenmelidir (Rakotonarivo, 2020).

16. yüzyıldan sonra kapitalizmi besleyen toplumsal değişikliklerin başlamasıyla sosyal sınıflar oluşmuş ve işçi sınıfı bu sınıflar arasında göze çarpan en büyük sınıf olmuştur. Bu önemli toplumsal değişikliklerden biri de 'Çit Çevirme Hareketi'dir. Kırsal kesimlerde oluşturulan çiftliklerle orada yaşayan insanlar kentlere göç etmeye zorlanmıştır. Çiftçilerin herkesin kullandığı alanları özel mülkiyeti haline getirmesi

toplumsal sınıflaşmanın ilk örneklerindendir. Oluşan işçi sınıfı, üretim araçları olmayan, topraksız, satarak para kazanabileceği tek şey emeği olan insanlardan meydana gelmektedir. Keşif çağı ile beraber yeni kıtalardan Avrupa'ya güçlü değerli maden akışı başlamıştır. Böylece Avrupa'dan yeni kıtalara göçler olurken aynı zamanda siyahi insanların emekleri 'köle emeği' olarak kullanılmaya başlanmıştır. Bu da kapitalizmi sağlamlaştıran önemli toplumsal değişikliklerden biri olmuştur. Toplumsal değişimlerle meydana gelen hareketlenme kırsaldan kente göçü hızlandırmıştır. Kentlerde yaşanan nüfus artışı ile erkek, kadın, çocuk, yaşlı işçiler çok düşük ücretlere uzun saatlerde çalışmıştır. Bu işçi sınıfının büyük bir oranı ise göçmen işçilerdir (Kurtulmuş, 2015, s. 40-41). Kapitalizm ile büyüyen sanayi ve üretim hacmi emek ihtiyacını artırmıştır. Artan emek ihtiyacının karşılanması noktasında ise göçmen emeği karşımıza çıkan önemli bir emek türüdür. Göçmen emeği, sermaye sahipleri, işverenler için göçmenlerin ucuz emek statüsünde olması, örgütsüz, kamu tarafından korunmayan, kamu hizmetlerinden en az yararlanan, işçi sınıfı olması sebebiyle kullanılmaya hazır en iyi emek çeşitlerinden biridir (Akkuzu, 2015, s. 21).

İlk göç politikaları, ulus devletlerin kurulmasıyla ulus devletin kültürel, etnik, dini benzerlik gösteren nüfusunun farklı ulus devlet sınırları içinde bulunan kısmını mübadele ile değiştirmesiyle olmuştur. Daha sonra İkinci Dünya Savaşı sonrası Batı Avrupa'da artan iş gücü ihtiyacı ulus devletler arasında yapılan ikili göç anlaşmaları ile göç politikalarına yenisi eklenmiştir. İkili göç anlaşmasıyla geçici olarak alınan göçmenlerin çoğunluğu daha sonra kendi ülkelerine dönmemiştir. 1970'lerde yaşanan kapitalizm krizi ise işsizliğin artmasına sebep olmuş ve geçici statüde gelip dönmeyen göçmenler göç ettikleri ulus devletlerde istenilmeyen bir grup statüsüne geçmişlerdir. Kapitalizm krizinin başlaması, ulus devletlerin göç politikalarının daha seçici, kısıtlayıcı ve belirli şartlar gözeten politikalara dönüşmesine sebep olmuştur (Kurtulmuş, 2015, s. 42).

Göç ekonomisinin özellikle kayıt dışı göçler ve yasal olmayan yollarla göç edip illegal çalışan göçmen nüfusu fenomenleri nedeniyle ölçülebilirliği düşük orandadır. Göç edilen ülkede ekonomik açıdan ortaya çıkan dengesizlikler net oranlarla açıklanamaz çünkü yasa dışı yollarla göç alan ülkelerin ekonomilerinde meydana gelen olaylar yasal statüdeki verilerin eksikliğine yol açar. Mültecilerin sayısı, bulundukları yerler, çalıştıkları işler, aldıkları ücretler tespit edilebilir değildir. Ekonomik hayata yasa dışı katılım, en çok mülteci alan ülkelerde vardır. Yasa dışı göç hem ekonomik hem sosyal

yapıda birçok değişikliğe sebep olur (Alpagu, 2015, s. 61-62). Kadınlar genellikle erkeklerden daha düşük istihdam-nüfus oranına sahip olsa da, istihdamdaki cinsiyet farkı göçmenler arasında daha geniş olma eğilimindedir. Genel olarak, kadın göçmenlerin istihdam edilme olasılığı erkek göçmenlere göre daha düşüktür; verilerin mevcut olduğu 124 ülke için ilgili ortalama istihdam-nüfus oranları yüzde 75 ve yüzde 85'tir. İki oran arasındaki fark, yüksek ve üst orta gelirli ülkelerde en fazladır. Düşük ve düşük orta gelirli ülkelerde, çalışan kadın göçmenlerin yüzdesi erkek meslektaşlarına daha yakın olma eğilimindedir (Rakotonarivo, 2020).

Göçmen kadın işçileri incelerken Türkiye örneğini verebiliriz. Türkiye’de kapitalizmin, neo-liberal politikaların içinde bir ülke olarak emek ihtiyacını karşılarken sermayenin arzu ettiği emek sömürsünü en çok göçmenler üzerinden sağlamaktadır. Göçmen nüfusu, korumasız, yasal haklarından mahrum, topluma ve ülkeye yabancı, yasadışı göçmen olması gibi niteliklerinden ötürü sömürüye en uygun işçi grubunu oluşturur. Bu sebeple Türkiye’de de göçmen emeği hem dönemsel hem geçici işlerde en çok kullanılan emek türlerinden biridir. Türkiye’ye inşaat, bakım, mevsimlik tarımsal faaliyetler, ticaret sebebi ile gelen pek çok farklı göçmen grubu vardır. Gürcüler, Azeriler ve Suriyeliler genelde Türkiye’ye mevsimlik göçle gelip tarım ve hayvancılık alanlarında faaliyet gösteren göçmen gruplarıdır. Ev işleri, turizm sektörü ve eğlence sektöründe çalışan kadın göçmen nüfusu da genellikle Moldova, Ukrayna, Türkmenistan, Özbekistan gibi ülkelere göç etmişlerdir. İşverenler açısından kadın göçmenlerin özellikle yasa dışı yollarla gelmiş olması sebebiyle hem sosyal güvenceden yoksun, tehdide ve şiddete karşı korumasız olmaları hem kadınların yakalanma, sınır dışı edilme gibi korkuları kadınları sömürüye daha açık hale getirmektedir. Türkiye’de kadın göçmen işçiler hem yerli işgücüne hem göçmen erkeklere nazaran daha az ücrete daha fazla çalıştırılmakta, emekleri sömürülmekte ve bunun yanında sırf kadın olmalarından kaynaklı şiddete, tacize, psikolojik baskılara, aşağılanmaya ve tehditlere maruz kalmaktadır. Bu sebeple göçmen kadınlar sektör farketmeksizin işverenler tarafından sömürülmeye devam edilmektedir (Şahin, 2018, s. 2164-2184). Özellikle Suriye uyruklu göçmen kadınlar incelendiğinde bu kadınların ev içinde para kazanabileceği paketleme, örgü, süsleme, fıstık ayıklama, kırma gibi işlerde kayıt dışı istihdamları görülmektedir. Kadınlar göç ettikten sonra yaşadıkları sosyal düzeyde düşüş ve göçün getirdiği ekonomik zorluklar sebebi ile kayıt dışı geçici ve düzensiz işlerde zorunluluk sebebi ile çalışmaktadırlar. Emek piyasalarındaki dengesizlik, ucuz iş gücü arayışı ve işlerin dönemsel seyretmesi de

çalışan göçmen kadınların durumlarında düzensizliğe, düşük ücrete tabi olmaya sebebiyet vermektedir. Bunun yanında göçmen kadınlar ile yerli kadınlar arasında olan ücret ve çalışma saati farkları da göçmen kadınların hem cinsiyet temelli hem göçmen olmaları sebebiyle çifte ayırıma, adaletsizliğe maruz kaldığını gösteriyor. Toplumsal olarak ataerkil bir yapıya da sahip Suriyeli kadınlar, Türkiye’de hem toplumsal uyum hem yaşam şartları, kültürel farklar, dil bilmeme gibi farklı konularda zorluklarla dolu göçmenlik tecrübeleri edinmişlerdir. Kendi ülkelerinde kadınların çalışmaması ama Türkiye’de geçim zorlukları sebebi ile çalışmak zorunda kalmaları, erkeklerin uzun süreli mesai içeren işlerde çalışmalarından ötürü evleri ile ilgili daha fazla sorumluluk altında kalmaları, ırkçılığa maruz kalma, taciz ve şiddet korkusu, ev işleri, çocuk ve yaşlı bakımı gibi çok fazla yükün altında olan Suriyeli göçmen kadınlar hem göçmenlik hem kadınlık statüleri sebebi ile yaşamlarını daha zor ilerletiyor (Uçar, 2020, s. 44-53).

2.2.1.1. Ev İçi Emek- Yeniden Üretim

Ev içi emek özellikle kadınların üstlendiği emek türlerinin en başında gelir. Toplumsal cinsiyet rollerine bağlı iş bölümünün yarattığı ve doğal olarak kabul edilen iş bölümünde kadınlar ev içi bakım ve temizlik işlerinin sahibi olarak kabul edilir. Özellikle toplumda yaratılmış bu cinsiyetçi iş bölümü, ev içi emek ve ev işçiliği, Feminist teoride dikkat çekilen önemli alanlardandır. Uluslararası göç bağlamında da emeği incelerken kadınların sırf cinsiyetleri sebebiyle üstlendikleri bu iş bölümünün hayatlarında yarattığı etkiler dikkate değer, incelenmesi gereken önemli konulardan biridir. Göç sonrası kadınlar, özel alandan çıkıp kamusal alana ilerlediğinde, istihdama katılırken, bakım ve temizlik işlerinin doğal olarak onlara bırakılmış olması kabulü bu kadınların karşısına çıkmaktadır. Yani kadınlar, hem kendi evlerinde emek harcayıp hem yeniden üretime katkı sağlarken, istihdama katıldığında da yapabileceği işler arasında bakım ve temizlik hizmetleri karşısına çıkmaktadır. Göçmen kadınların çoğunun bakım ve temizlik hizmetlerinde çalışmasının sebeplerinden biri bu doğal olarak kabul edilmiş, cinsiyetçi iş bölümüdür.

‘Ev işçiliği’ kavramının ev içinde her zaman kadınlar tarafından, kadınların üzerine vazife olarak bırakılmış ev içi bakım ve temizlik gibi ev işlerinden farkı bu işin para karşılığı yapılmasıdır. Ev işçiliği standart olarak kadınların her gün kendi evlerinde yaptığı işi para karşılığı yapmasıdır. Ev işçiliği bu sebeple büyük oranda kadınlar tarafından yapılan ve yine diğer işlere göre çok düşük bir değeri olan çalışma türüdür. Ev

işçilerinin sayısında yaşanan artışların sebepleri, uzayan yaşam süresine bağlı yaşlanma, düşen doğum oranlarına bağlı iş gücü, kadınların artan eğitim düzeylerine bağlı işgücüne katılımındaki artış, ev bakım işlerini erkeklerin paylaşmaması ve devletlerin kamusal bakım hizmetlerini yetersiz sunması olarak sayılabilir (Toksöz, 2015, s. 86-88).

Göçmen kadınların ev içi bakım, temizlik gibi hizmetleri kapsayan işlere yoğun talepte bulunmalarının sebepleri arasında ağırlıklı olarak yasal statüye sahip olmayan kadınların kamuya açık iş yerlerinde çalışamaması bu yüzden, evde çalışmanın daha güvenli olduğunu düşünmeleri ve sosyal yardım alan göçmenlerin ek gelir elde etmesi için uygun bir sektör olması vardır. Göçmen kadınlar mağduriyetleri sebebiyle tercih ettikleri bu tarz işlerde ise çoğu örnekte olduğu gibi istismara açık ve güvensiz konumdadırlar (Dedeoğlu ve Ekiz Gökmen, 2020, s. 27-28).

Türkiye çevre ülkelerden çalışmaya gelen pek çok göçmen işçiye ev sahipliği yapmaktadır. Gelen göçmen kadınların çalışma alanları ise ağırlıklı olarak, bakım, tarım, hizmet, eğlence sektörleridir. Gelişmekte olan ülkeler arasında yer alan bir ülke olarak Türkiye etrafındaki diğer ülkelerden en çok göçmen ev işçisi alır. Türkiye’de ev işçiliği de ilk önce 1950’lerde kırsaldan kente göçüyle başlayıp 1990’larda eski sosyalist ülkelerde yaşanan problemler neticesinde Türkiye’ye göç eden göçmen kadınlar ile hızlanmıştır. Gelişmekte olan bir ülkede eğitim seviyesi artan kadınlar çocuk ve yaşlı bakımı için kentlerde ev işçisine ihtiyaç duymuştur. Bu ihtiyacı da yerli kırdan kente göç eden kadınlar ile göçmen olan kadınlar karşılamıştır (Toksöz, 2015, s. 90). Bakım hizmetlerinde çalışan göçmen kadınlar ise özellikle Avrupa’da artan yaşlı nüfus ve bakım hizmetlerinin özelleştirilmesi unsurlarının birleşmesiyle ortaya çıkan talebi karşılamada ön sıralardadır. Vasıf aranmayan bakım işlerinin yanında profesyonel bakım hizmetleri için de artan bir talep olduğu için sağlık personelleri de göçmen statüsünde bu talebi karşılayan grubun içindedir. Ağır, zor bir iş olan bakım hizmetleri, hem esnek ve uzun çalışma saatleri hem de hasta, çocuk, yaşlı bakımı haricinde bakım yapılan alanın temizliği gibi niteliksiz işleri de kapsar. Bu sebeple göçmen kadınlar bakım hizmetlerinde profesyonel veya değil fark etmeksizin sömürülür (Dedeoğlu ve Ekiz Gökmen, 2020, s. 28)

Bakım hizmetleri gibi temizlik hizmetleri de göçmen kadınların ağırlıklı olarak görüldüğü sektörler arasındadır. Özellikle oteller, temizlik hizmetleri sektöründe büyük oranda yer edinmiştir. Oteller, çalışanların esnek saatlerde, süresi belirsiz, ağır iş yüküne sahip çalışma koşullarına sahip olduğu yerlerdendir. Güvence vermeyen, ne kadar

çalışacağına belirli olmadığı bu sektör göçmen kadınların istihdam edildiği önemli sektörler arasındadır (Anthias, Cederberg, 2006: Dedeoğlu ve Ekiz Gökmen'den, 2020, s. 28).

Göçmen kadınların örneğin Avrupa'da, temizlik ve çocuk bakıcılığı gibi ev içi hizmetlerde çalışmayı tercih etmesinin önemli sebeplerinden biri kendi ülkeleri ile göç edilen ülkedeki ücret farkıdır. Kadınlar bakıcılık, temizlik, hizmetçilik gibi işler ile kendi ülkelerinde aynı işte çalışarak kazanacağı ücretin katı katını kazanabiliyor. Küresel gelir farklılıkları açısından göçmenlerin tercih ettikleri işler, göç ettikleri ülkelerde ucuz emek sayılırken kendi ülkelerinde ucuz emek karşılığı edindikleri bu ücret değerli bir gelir kaynağı sayılabilir (Dedeoğlu ve Ekiz Gökmen, 2011, s. 24).

Göçmen kadınların ev içi ve bakım hizmetlerinde çalışmalarının sebeplerinden biri de sahip oldukları eğitimin veya mesleğin göç ettikleri ülkede tanınmaması ve kadınların vasıfsız işlerde çalıştırılan vasıfsız iş gücü olarak algılanmasıdır (Kofman vd., 2000, s. 62).

Kaçak göçmen statüsüne sahip kadın göçmenler özellikle bulabildikleri ilk işe yönelirler. Bu tür statüye sahip göçmenler için yatılı ev içi ve bakım hizmetleri, hem kalacak yer temin ettiği hem güvenlik güçlerinin kontrolünden saklanmayı sağladığı için uygun kabul edilen işlerdir. Fakat göçmenlerin bu tarz işlerde çalışmaları iş, ücret, sağlık, mesai saatleri gibi konularda tehlike arz eder. Güvenliksiz ve istismar edilmeye açık işlerdir (Dedeoğlu ve Ekiz Gökmen, 2011, s. 25). Ev içi ve bakım hizmetleri, göçmen kadınların tercihi arasında önemli paya sahip olan feminize olmuş sektörlerden biridir. Özellikle yatılı çalışma koşulunu barındıran hizmet türü bu sektörün en sömürücü koludur. Göçmen kadınların tercihi, bu sektöre artar nitelikte devam etmektedir (Andall, 2000, s. 19-20).

Göçmen kadınların bu sektördeki deneyimlerini inceleyen çalışmalar, kadınların hem fiziksel hem psikolojik şiddete maruz kaldıklarını, sosyal güvencelerinin olmadığını ve uzun saatli, belirli bir mesai saati içermeyen sürelerde çalıştıklarını ortaya koymuştur. Thatcher döneminde Britanya'ya gelen işverenlerin yanlarında getirdiği kadın çalışanları, hapsedildiklerini, cinsel tacize uğradıklarını ve ücretlerini alamadıklarını yasal mercilere bildirmişlerdir. Fakat daha sonra çoğu kaçak göçmen olarak izini kaybettirmiştir. Buradan da görebileceğimiz gibi ev içi ve bakım hizmetleri güvenli işler gibi görünse de aslında sömürünün en yüksek olduğu iş koludur. Özellikle yasal olmayan statüde çalışan ve ya

kaçak göçmenler için bu iş hükümet tarafından denetlenebilen bir işte değildir (Lutz, 2004, s. 49).

2.3. ULUSLARARASI GÖÇÜN FEMİNİST ELEŞTİRİSİ: GÜVENLİK, YOKSULLUK, İNSAN TİCARETİ

2.3.1. Güvenlik

Uluslararası göç, 1990'lar itibari ile küreselleşmenin getirdiği, emek hareketliliği ve insanların bulunduğu ülkelerdeki yaşam standartları, kişisel güvenlikleri, daha iyi bir yaşam sürme idealleri gibi nedenlerle artmış ve görünür hale gelmiştir. Ulus devletlerin oluşması ile gelen ulusal sınırların varlığı, insanların hareketlerinin kısıtlanmasını ve ülke değiştirmeleri için belirli şartları taşıması gerekliliğini beraberinde getirmiştir. Bu sebeple uluslararası göç hem uluslararası hukuka hem ulus devletlerin hukukuna düzenlenmesi gereken bir alan olarak girmiştir. Hukuk alanında düzenlenmesi gereken bir alan olarak görülen göç, aynı zamanda ülkelerin güvenlik alanıyla temas eden bir konu olmuştur. Ülkeler, yurt dışından gelen insanlar için, sınırları içinde düzeni korumak ve güvenlik zafiyetini en aza indirmek amacıyla hukuki düzenlemeler yapıp göç olgusunu güvenlik konusunun içine dahil etmişlerdir. Yani göçün, devletler için güvenlik tehdidi arz eden bir tarafı da vardır. Özellikle hukuki sınırlara koyulamayan göçmenler genellikle suçlu, güvenlik açısından tehdit oluşturan, tehlike arz eden insanlar olarak algılanırlar (Atasü Topçuoğlu, 2012, s. 507; Gök, 2016, s. 66)

Uluslararası göç kavramı, küreselleşmenin etkisiyle de hacmi arttığı için ülkelerin gündeminde daha fazla yer alır hale gelmiştir. Sınırları koruma endişesi, göçmen nüfusun oranında yaşanan dengesizlikler, savaş, doğal afetler ve komşu ülkelerdeki istikrarsızlıkların yarattığı toplu göç akımları daha görünür hale geldikçe ülkeler, uluslararası göçü ülkelerinin güvenliği açısından bir tehdit olarak algılamaya başlamıştır. Uluslararası alanda değişen dinamiklerin yarattığı göç dalgaları ülkelerin hali hazırda bulunan göç politikalarının işlevselliğini kaybetmesine, yetersiz gelmesine sebep olmuştur. Uluslararası alanda göç aslında kendi başına bir tehdit değildir. Ülkelerin göçü güvenlik konusunda tehdit olarak görmesinin sebebi göçün yönetilebilirliği noktasında yetersiz kalmalarından kaynaklanmaktadır (Gök, 2016, s. 67).

Uluslararası göçün güvenlik gündemini meşgul etmesi özellikle 1990'lar sonra artan göç hareketleri sebebiyleydi. Daha sonra yaşanan 11 Eylül olayları özellikle Avrupa

lkelerinde göçmenlere ve göçe karşı tavrı alan bir tehdit olarak gören ülkeler için gi kötü bir tablo haline getirmelerine sebep olmuştur. 11 Eylül sonrası ülkeler bu olayı kullanarak uluslararası ge karşı daha sert önlemler almaya başlamışlardır. Gn getireceği terör, i karmaşıklıklar, emek piyasasında yaratacağı dengesizlikler, nüfus içinde yerli nüfusu azınlık durumuna düşürme tehlikesi gibi pek çok teori Avrupa lkelerinde gi ülkelerinin güvenliği açısından büyük bir tehdit olarak nitelendirmelerine sebep olmuştur (Kşer Akapar, 2012, s. 563). Bu korku, devamında, sınırları korumak ve g dalgalarını bertaraf etmek için alınan önlemler ve uygulamalar dizisini beraberinde getirmiştir. Avrupa lkeleri ayrı ayrı sınırlarını özellikle mültecilere karşı korumada yetersiz kalma şüphesiyle 2005 yılında çalışmaya başlayan Avrupa Birliği Sınır Güvenliği Birimi (Frontex)'ni kurmuşlardır (Deniz, 2014, s. 179-178).

Uluslararası göçün güvenlik kavramı ile kesişim noktaları arasında, göçmen politikaları ve göçmenlerin statüleri en büyük alanı kapsar. Uluslararası g küresel ölçekte olmasına rağmen gi denetleyecek ya da belirli bir kalıba sokabilecek küresel çapta bir organizasyon ya da uluslararası kabul görmüş bir sözleşme yoktur. Gn küreselleşme çapında yönetilebilmesi için Uluslararası G rgt, Uluslararası alışma rgt ve Birlemiş Milletler gibi organizasyonların faydalı çözümler üretmesi uluslararası güvenliğin g kavramı ile daha az çatışmasına fayda sağlayabilir.

2.3.2. Yoksulluk

Yoksulluk kavramının, güvenlik konusu altında ele alınmasının sebebi yoksulluğun yıkıcı sonuçlarının güvenlik alanında yarattığı zafiyeti sergilemektir.

Yoksulluk kavramı tıpkı g kavramı gibi farklı disiplinler ve bakış açılarından incelenmiş bir olgu olarak tek bir tanıma sahip değildir. Yoksulluğun sebepleri, yarattığı sonuçlar, ortadan kaldırılması için denenen yollar bu kavramı analiz edilirken temel alınan faktörlere göre farklılaştırmıştır. Tarihsel süreç boyunca sebepleri ve sonuçları farklılık gösteren yoksulluk, ulus devletlerin kurulması, sanayileşme, küreselleşme gibi farklı durumların hakim olduğu dönemlerde anlamı değişen bir kavram halini almıştır. Tanımlaması yapılırken yoksulluk kavramı genellikle dönemin etken faktörlerinin yokluğu, eksikliği üzerinden tanımlanmıştır. Kimi dönem gelişme, büyüme, istihdam alanları verileri, kimi dönemde ise krizler, piyasa dengesizlikleri gibi veriler yoksulluğun tanımında kullanılmıştır. Özellikle günümüzde sınıf çatışmaları, neo-liberal politikalar, kapitalizmin yarattığı dengesizlikler yoksulluğun tanımından çok çözümünün

bulunmasına yönelik çalışmaların artmasına sebep olmuştur. Kadın yoksulluğuna geldiğimizde ise bu verilerin ya da tanımlama ve çözüm yolları için temel alınan faktörlerin hiç biri toplumsal cinsiyet analizi olmadan tek başına kadın yoksulluğunu anlamaya yeterli değildir. Yoksulluğun çeşitli tanımları göz önünde bulundurulduğuna temelde insanların hayatını idame ettirmesi için gerekli olan kaynakların yokluğunun yoksulluk kavramıyla örtüştüğü görülür (Ünlütürk Ulutaş, 2009, s. 25-26). Yoksulluk kavramının, toplumsal cinsiyet bakış açısı temel alınarak, tanımlanmasında önemli olan diğer faktörlerin de eklenmesiyle açıklanmaya çalışılması kadın yoksulluğunu anlamada bizlere kolaylık sağlayacaktır. Yoksulluk incelendiğinde kadın nüfusunun erkek nüfusa oranla daha yoksul olmasının sebeplerinin başında kadınların erkeklerle eşit seviyede gelire ulaşamaması, mülk sahibi olma noktasında geride bırakılması ve mülklerin kontrolünde söz sahibi olamaması, düşük ücrete vasıfsız işlerde çalıştırılması gelir. Bu veriler ise yoksulluk ve kadın arasındaki bağı görünür kılar (a.g.e, 26). ‘Yoksulluğun kadınlaşması’ kavramı 1995 4. Kadın Konferansı Eylem Planında yer almıştır. Konferansta hükümetler, kırsal kesimlerdeki kadınlar dahil, tüm kadınların üretim, istihdam ve ekonomik hayata kazandırılması, kadınların üretim kaynaklarına, fırsatlara ve toplumsal hizmetlere erişimini artırarak artan kadın yoksulluğunun yok edilmesi için kararlı olduğunu vurgulamıştır (BM Pekin Deklarasyonu, 1995).

Uluslararası göç alanında kadınların savunmasızlığı, tehdide, şiddete, baskılara ve yasa dışı göçmen statüsüne düşmek gibi yaşadığı olumsuzluklara ek göç ettiği ülkede niteliksizleştirilmesi sebebiyle geçim kaynaklarına ulaşmada geride kalması, yoksulluğu bu kadınlar için kaçınılmaz bir son olarak gösteriyor. Yoksulluk, kadınların yaşamlarında güvenlikleri üzerinde bir tehdit oluşturmaktadır. Çünkü kadınlar, göç ettikleri ülkelerde de aile yaşamı, sosyal yaşam, çalışma ve eğitim yaşamı gibi alanlarda karşı karşıya kaldıkları sorunlara ek yoksullaşıyorlar ve bu onları yeni yaşam alanlarında daha fazla istismara açık hale getiriyor. Diğer tüm alanlarda sorunlarla boğuşan kadınların göç ettikleri ülkede geçim kaynağından mahrum olmaları, çalışma hayatına dahil olsalar da emeklerini cüzi miktarda ücretlere satmaları yaşam standartlarını düşürürken kadınları hem çalıştıkları sektörlerde hem yaşadıkları sosyal çevrede korumasız kalmaya itiyor. Göçmen bir kadının göç ettiği ülkede hayatını yeniden kurması sancılı bir süreçken, çeşitli alanlarda maruz kaldığı mahrumiyet bu kadınları yeni hayatlarını farklı yollardan sürdürmeye mecbur bırakabiliyor. Zaten geçim kaynaklarına ulaşmada, iş hayatına katılmada geri planda kalan kadınlar yaşamlarını sürdürebilmek adına tehlike arz eden iş

kollarına yönelmeye mecbur bırakılıyor. Göçmen kadınların çalışma alanları incelendiğinde büyük ölçüde bakım, hizmet ve eğlence sektöründe çalıştıklarını görüyoruz. Bu sektörler kadın emeğinin sömürsünde acımasız bir yol izliyor. Özellikle eğlence sektörü fuhuşa ve seks ticaretine kadar giden kollarıyla kadınları borçlandırma gibi yöntemlerle bir ağın içine hapsediyor. Yoksullaşan kadınlar bu tarz işlere mecbur kalabiliyor. Bu da beraberinde bu kadınların güvenliklerini büyük ölçüde tehdit ediyor.

Göçmen olmayan çalışan nüfusta kadın ve erkek ücretleri arasında olan fark göçmenlik araya girdiğinde daha da artmaktadır. Göçmen kadın ve erkekler arasında ücret farkına bakıldığında Gana, Mali ve Tanzanya Birleşik Cumhuriyeti'nde ücret farkları en fazla görülmektedir. Ücret farkları ülkelerin gelişmişlik düzeylerine göre artar ve azalır. Daha gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelere ücret farkı az gelişmiş ülkelere göre daha azdır (Rakotonarivo, 2020)

2.3.3. İnsan Ticareti

İnsan ticareti, 21. yüzyılın küresel ölçekte sorun teşkil eden konuları arasında yer almaktadır. Farklı çerçevelerden tanımlanan insan ticareti, sınıraşan bir suç, ulus devlet sınırları içinde egemenliğe ve güvenliğe karşı bir tehdit, düzensiz göç dalgaları ve insan haklarının ihlali gibi kavramlarla iç içe geçmiş durumdadır. Bu kavramların çoğunu içinde barındıran insan ticareti göç ve güvenlik konularında da merkeze alınan bir kavramdır (Memişoğlu, 2019, s. 240-241).

İnsan ticareti kavramı, genelde düzensiz göç ve göçmen kaçakçılığı kavramlarıyla yana yana anılır. Bunun sebebi insan ticaretinin en çok göçmenler üzerinden icra edilmesi, göç süsü altında insanların bir yerden bir yere taşınması ve kullanılmasıdır. Aynı zamanda düzensiz göç de, insan ticaretine zemin hazırlayan ve insan ticaretiyle beraber anılan bazen karıştırılan önemli bir kavramdır (Erder ve Kaska, 2003, s. 9). Düzensiz göç ile kağıtsız-yasadışı göçmen statüsüne düşen insanlar, insan ticareti için en uygun olan insanlardır. Gittikleri ülkede ya da kendi ülkelerinde mağdur olan herhangi bir dayanağı olmayan insanlar kandırılarak insan ticaretine katılır. Bu insanlar düzensiz göç içinde hem hak talep edecek bir pozisyonda olmazlar hem de yasa dışı yollarla göç etme girişiminde bulundukları için herhangi bir devlet korumasından yararlanamazlar. Bu sebeple tacirlerin ellerine kendilerini teslim etmiş sayılırlar. Tacirler milyonlarca insanı farklı hayallerle kandırıp ticari çıkarları için kullanırlar. Bu sebeple göçmen kaçakçılığı ve düzensiz göç gibi kavramlar insan ticareti kavramı ile sık sık

beraber anılır hatta bazen karıştırılır. Birleşmiş Milletler, 2000 yılında, Sınıraşan Örgütlü Suçlara Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesine Ek İnsan Ticaretinin, Özellikle Kadın ve Çocuk Ticaretinin Önlenmesine, Durdurulmasına ve Cezalandırılmasına İlişkin Protokol’ünün 3. Maddesinde, tartışmalı bir tanıma sahip insan ticareti için ortak bir zemine oturan kapsayıcı bir tanım sunmuştur. Bu tanıma göre;

“’İnsan ticareti’, kuvvet kullanarak veya kuvvet kullanma tehdidi ile veya diğer bir biçimde zorlama, kaçırma, hile, aldatma, nüfuzu kötüye kullanma kişinin çaresizliğinden yararlanma veya başkası üzerinde denetim yetkisi olan kişilerin rızasını kazanmak için o kişiye veya başkalarına kazanç veya çıkar sağlama yoluyla kişilerin istismar amaçlı temini, bir yerden bir yere taşınması, devredilmesi, barındırılması veya teslim alınması anlamına gelir. İstismar terimi, asgari olarak, başkalarının fuhuşunun istismar edilmesini veya cinsel istismarın başka biçimlerini, zorla çalıştırmayı veya hizmet ettirmeyi, esareti veya esaret benzeri uygulamaları, kulluğu veya organların alınmasını içerecektir.”

İnsan ticareti yukarıdaki tanımda görüldüğü gibi içerisinde pek çok şey barındıran karmaşık, uluslararası-sınıraşan bir suçtur. Bu sebeple insan ticaretini önleme noktasında tüm devletler beraber çalışıp aynı özende ilerlemelidir. Çünkü sınıraşan suçlar tek tek devletlerin kendi içlerinde çözebileceği kapsamı sadece kendi ülkesiyle sınırlı suçlar değildir.

İnsan ticareti, göç konusunda önemli sorun alanlarından birisidir. Özellikle zor durumda kalan, göç etmeye mecbur kalmış, ya da daha iyi yaşam şartlarına ulaşmak isteyen insanları hedef seçen tacirler insanları göç etme umuduyla kandırıp farklı zorluklar ve yaşam tehlikelerinin içine atmaktadır. Çocuk kadın ve erkek her yaştan ve cinsiyetten pek çok insan her yıl insan tacirleri yüzünden hayatlarından olmuştur. Örneğin, 2016 yılında 25 milyon kişi insan ticareti mağduru olmuştur (IOM, 2018). Bu oranlar maalesef gün geçtikçe artmaktadır.

Örneğin, eğlence sektörü, göçmen kadın nüfusunu yüksek oranda barındıran bir sektördür. Bu sektör, suistimale ve sömürüye açık, insan ticareti, seks ticareti gibi suçlarla iç içe geçmiş bir sektördür. 2000’li yıllardan beri Türkiye bu sektörde hem kaynak hem transit ülkeler arasındadır. 2002 yılında, “Sınıraşan Örgütlü Suçlara Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesine Ek İnsan Ticaretinin, Özellikle Kadın ve Çocuk Ticaretinin Önlenmesine, Durdurulmasına ve Cezalandırılmasına İlişkin Protokol”ü imzalayan Türkiye, bu sektördeki insanları korumayı, mağdurların yanında olmayı taahhüt etse de uluslararası arenada yakalanan göçmenleri özellikle cinsel yolla bulaşan hastalıklar sebebi ile sınır dışı etmesi konusunda eleştirilere maruz kalmıştır. Cinsel

sömürüyü 2006 yılında insan ticaretinin amaçları arasında tanıyan Türkiye’de mağdurların tamamının göçmenlerden oluştuğu algına sebep olmuş ve göçmenler için üzerlerine yapışan bu yafta onları tacizin ve şiddetin her türlüsüne açık hale getirmiştir. Göçmen kadınlar, özellikle yasadışı konumda bulunanlar, çalıştıkları güvencesiz işlerde polis ve sınır dışı edilme korkusuyla hem yaşadıkları yerlerden uzak yerlere gidemiyor hem de dil bilmemek, göçmen olmak ile fahişelik algısının birleşmesi bu kadınların mağdur statüsüne düşmelerini büyük oranda artırmaktadır. Türkiye’nin fuhuş rejimindeki açıklar, yasalar çerçevesinde, devlet kontrolünde olan yerlerde yürütülen seks ticareti, yasalarla tanınan fahişelik mesleği göçmen kadınların ülkede daha fazla oranda bu ticaretin içine düşmesine sebebiyet vermektedir. Sovyetlerden gelen göç dalgası özellikle Türkiye’de seks ticaretinde artan hacmi dolduran göçmen kadınları içine almaktadır (Coşkun, 2015, s. 105-108).

SONUÇ

Uluslararası göç, özellikle küreselleşmenin ve kapitalizmin etkisiyle son yıllarda artış gösteren ve incelenmeye değer olgulardan biridir. Her disiplinde ve her bakış açısında bir kavramın incelenirken tüm yönleriyle ortaya koyulması incelemenin daha sağlıklı sonuçlar ile sonlanmasına yardımcı olur. Uluslararası göç fenomeni çok katmanlı yapısı, çok fazla disiplinin konusu olması ve etkileri küresel çapta olan bir hareket olması sebebiyle hem incelenmesi hem sınırlandırılması zor bir kavramdır. Uluslararası göç çalışmaları ve teorileri, maalesef diğer alanlarda olduğu gibi, cinsiyet körüdür. Ortaya atılan teoriler, genel kabuller, incelenirken temel alınan veriler erkek merkezlidir. Toplumsal cinsiyet kavramı uluslararası göçe eklendiğinde hem daha eşit bir bakış açısı ortaya çıkarılabilir hem de varılan sonuçların doğruluk oranı artırılabilir. Göç belirli veriler ışığında incelendiğinde yarısı kadın olan nüfusa sahip bir hareket olarak mutlaka göz ardı edilmeden hem erkek hem kadın göçmenler üzerinde çalışılması gereken bir kavramdır.

Uluslararası göç, ülkelere, ekonomik, siyasi, sosyal ve kültürel açıdan avantajlı ve dezavantajlı etkiler yaratan bir olgudur. Özellikle büyük oranda etkiler yaratan bir olgunun sadece erkek merkezli bakış açılarıyla açıklanması mümkün değildir. Bu tarz çalışmalar göçmen nüfusun neredeyse yarısını oluşturan kadın göçmenleri göz ardı ettiği için vardığı sonuçlar ve çıkarımlar eksiktir. Uluslararası göç çalışmalarına, toplumsal cinsiyet faktörünün eklenmesi bu çalışmaların daha verimli ve doğru sonuçlara ulaşmasında fayda sağlar.

Göç olgusunun kendisinde de yaşanan dönüşüm, toplumsal cinsiyet faktörünü hesaba katmayı zorunlu kılmaktadır. Bu dönüşüm, özellikle yukarıda bahsedildiği gibi 1970'lerden sonra hızlanan göç hareketliliklerini vurgulamaktadır. Refah devletinin gerilemesi, ekonomik ve sosyal değişimler, küreselleşme, siyasi sorunlar gibi sebeplerle sürekli değişen ve yeniden şekillenen uluslararası alanda, göç de zaman geçtikçe değişmektedir. Bu sebeple değişime uygun analiz yöntemleri geliştirilmelidir.

Kadın göçmenler, incelendiği üzere göçü erkek göçmenlere göre daha farklı olarak tecrübe ederler. Toplumsal cinsiyet rollerinin yarattığı normlar neticesinde zaten normal şartlarda dezavantajlı durumda bulunan kadınlar göç tecrübelerinde iki kat daha fazla bu eşitsizliğe maruz kalırlar. Erkek göçmenlerle karşılaştırıldığında kadın göçmenlerin özellikle güvenlik ve emek konularında normal şartlarda eşitsiz

durumdayken göçmen statüsünde bu konularda daha fazla istismara açık ve tehlikeye yakın konumda olduğu belirlenmiştir. İnsan ticareti, cinsel istismar, şiddet ögeleri kadınlar için göç sürecinde erkeklere oranla iki kat daha fazla risk teşkil eden noktalardır. Güvenlik konusu kadınlar açısından risk teşkil eden bir olguyken, göçmen kadın emeği de kadınların sömürülmesine yol açan önemli olgulardan biridir. Kadının iş hayatına katılımı erkeklere göre daha düşükken, göç edip çalışmak zorunda kalarak istihdama katılan kadınlar sömürüye açık, sosyal haklardan mahrum bir şekilde çalıştırılıyor. Göçmen işçi sınıfının neredeyse yarısı olan göçmen kadın işçiler özellikle ev işçiliği üzerinden sistematik değersizleştirmeye, suiistimallere, haksız çalışma şartlarına maruz kalıyor. Göçmen kadınların tecrübeleri, aile yaşamları, sosyal hayatları, çalışma ve eğitim alanlarındaki varlıkları, sağlık imkanlarına ulaşmaları gibi pek çok farklı açıdan incelenmelidir.

Uluslararası göçe feminist gözlüklerle bakıldığında, kadın göçmenlerin genel durumları tespit edilip iyileştirilmeler yapılabilir. Özellikle kadınların göçmen olsun olmasın hayatlarını rahatça idame ettirebilmeleri için toplumsal cinsiyet rollerinin yıkılması gerekmektedir. Feminizm, göçmen kadınların incelenerek, saptanan sorunların çözülmesi noktasında faydalı bir bakış açısı sunar. Çözüme varabilmek için önce sorunların temel sebeplerinin saptanması ve buna uygun çözümlerin yaratılması gerekmektedir. Uluslararası göçte kadınlar hem göç sırasında hem sonrasında pek çok sorunla karşı karşıyadır. Yukarıda bahsi geçen göçmen kadınlar ile ilgili problemler ve saptanan sorunların çözümü için feminizm yol göstericidir.

Yapılan çalışma sonucunda kadın göçmenlerin erkek göçmenlere oranla göç sürecinde daha dezavantajlı olduğu görülmüştür. Çözüm olarak öncelikle, göçte kadının yerinin derinlemesine incelenmesi sonrasında sorunların temel sebeplerinin ortadan kaldırılması gerekmektedir. Başlı başına bir sorun olan uluslararası göç, öncelikli olarak ulus ötesi kuruluşların, uluslararası göçte yaşanan sorunların hem göç eden insanlar açısından hem göç alan ve veren ülkeler açısından göç sürecini daha sağlıklı bir hale getirmesi gerekmektedir. Eşitlikçi düzenlemeler ile göç süreci daha güvenli ve sömürüye kapalı hale getirilebilir. Özellikle kadın göçmenlerin konumlarının iyi tespit edilmesi yasal ve yasa dışı yollardan göç eden kadın nüfusunun öncelikli korunmaya alınması, suiistimallerin ve kadınların sömürülmesinin önüne geçilmesi önemlidir.

Uluslararası göç çalışmalarında kadınların yerinin artırılması, görmezden gelinmemesi ilk düzenlemeler arasında gelmelidir. Göç eden nüfusun yarısı yok sayılarak

alınan kararlar, yapılan tanımlar, düzeltmeler için uygulanan çalışmalar maalesef faydalı değil aksine toplumsal cinsiyet eşitsizliğini uluslararası göçte derinleştiren etkiler yaratıyor. Bu sebeple cinsiyetin anlaşılması uluslararası göç çalışmalarında kritiktir. Uluslararası örgütler, devletler ve göç ile bağlantılı kurum ve kuruluşlar toplumsal cinsiyet perspektifinden yararlanmalı ve göçmen kadınların hayatları için faydalı çalışmalara imza atmalıdır. Yaşanan eşitsizliğin derinleşmesinin önüne geçilmesi, hem uluslararası göçün yıkıcı etkilerini azaltma da hem de toplumlarda sosyal, siyasi ve kültürel alanlarda yarattığı olumsuzlukların önüne geçme de fayda sağlayacaktır.

Daha önce de vurgulandığı gibi, Türkiye’de de göçmen emeği hem dönemsel hem geçici işlerde en çok kullanılan emek türlerinden biridir. kadın göçmenlerin özellikle yasa dışı yollarla gelmiş olması, onları hem sosyal güvenceden yoksun, tehdide ve şiddete karşı korumasız bırakmakta, hem de kadınların yakalanma, sınır dışı edilme gibi korkuları onları sömürüye daha açık hale getirmektedir. Türkiye’de kadın göçmen işçiler hem yerli işgücüne hem göçmen erkeklere nazaran daha az ücrete daha fazla çalıştırılmakta, emekleri sömürülmekte ve bunun yanında sırf kadın olmalarından kaynaklı şiddete, tacize, psikolojik baskılara, aşağılanmaya ve tehditlere maruz kalmaktadır. Bu sebeple göçmen kadınlar sektör farketmeksizin işverenler tarafından sömürülmeye devam edilmektedir (Şahin, 2018, s. 2164-2184).

Türkiye farklı dinamiklere sahip bir ülke olarak konumunun getirdiği avantaj ve dezavantajlarla uluslararası göçte hem transit hem hedef ülke olma özelliklerinin bir arada taşımaktadır. Uluslararası kadın göçmenler Türkiye bazında incelendiğinde bakım, tarım, hizmet, eğlence sektöründe çalışan göçmen kadınların, dünyanın geri kalanında da olduğu gibi, emeklerinin sömürüldüğü, taciz, tecavüz, psikolojik ve fiziksel şiddete maruz kaldığı, ırk ve cinsiyet nezdinde ayrımcılığa maruz kaldığı görülmektedir. Türkiye önemli bir konumda ve hızlı değişen göç dinamikleri içinde bir ülke olarak aldığı göçü nasıl yönetebileceği noktasında geniş çaplı ve kapsayıcı bir yöntem izlemeli, göç ile ilgili düzenli faaliyet raporları oluşturulmalı ve uygulanmalıdır. Hem ülkesindeki vatandaşlar hem göçmen nüfusun insana yakışır bir hayat sürebilmesi için Türkiye’nin göç konusunda daha hassas ve aynı zamanda kararlı bir tutum sergilemesi iyileşmelere gitmede yardımcı olabilir. Özellikle göçmen kadınlar üzerinde ilerleme kaydetmek için toplumsal cinsiyet rollerinden arınmış, eşitlikçi dile ve şartlara sahip düzenlemeler uluslararası göçün seyrinin düzelmesi adına gereklidir.

KAYNAKÇA

- Akkuzu, İ. (2015). Göç ve kapitalizm. *DİSKAR*, 4, 20-29.
- Aksan, Y. (2013). 1450-1750 Yılları arasında Avrupa'da cadılık. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 28(2), 355-368.
- Alpagu, H. (2015). Göç ekonomisi. *Sosyoloji Divanı*, 3(6), 55-66.
- Andall, J. (2000). *Gender, Migration and Domestic services: The politics of black women in Italy*. Ashgate Pub Ltd.
- Anthias, F. & Cederberg, M. (2006). *State of the art theoretical perspectives and debates in the UK*. FeMiPol - Goethe-Universität Frankfurt.
- Arı, T. (2013). *Uluslararası ilişkiler teorileri: Çatışma, hegemonya, işbirliği*. Bursa: MKM Yayınları.
- Arslan, Ç. (2004). İnsan ticareti suçu (TCK md.201/b). *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 53(4), 19-83.
- Atasü Topçuoğlu, R. (2012). Düzensiz göç: Küreselleşmede kısıtlanan insan hareketliliği. İçinde S. G. Öner, & N. A. Öner (Ed.), *Küreselleşme Çağında Göç* (s. 501-518). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Baxandall, R. (1998). Amerikan sendikalarında kadınlar: Tarihsel bir çözümleme. İçinde J. Mitchell & A. Oakley (Ed.), *Kadın ve Eşitlik* (s. 79-96). İstanbul: Pencere Yayınları.
- Biehl, K. & Danış, D. (2020). Giriş: Toplumsal cinsiyet perspektifinden Türkiye'de göç araştırmaları. İçinde K. Biehl, & D. Danış (Ed.), *Toplumsal Cinsiyet Perspektifinden Türkiye'de Göç Araştırmaları* (s. 8-17). İstanbul: Sabancı Üniversitesi Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Çalışmaları ve Göç Araştırmaları Derneği.
- BM. (2021, 13 Kasım). *BM Pekin deklarasyonu*. İnsan Hakları Derneği. Erişim Adresi: <https://www.ihd.org.tr/birlesmis-milletler-pekkin-deklarasyonu/>
- Burchill, S. & Linklater, A. (2019). Giriş. İçinde S. Burchill, & A. L. vd.(Ed.), *Uluslararası İlişkiler Teorileri* (s. 11-51). İstanbul: Küre Yayınları.
- Buz, S. (2007). Göçte kadınlar: Feminist yaklaşım çerçevesinde bir çalışma. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 18(2), 37-50.

- Cizreli, B. (2015). Dünya sistemleri kuramı bağlamında Batı'nın göç haritası. *Sosyoloji Divanı*, 3(6), 31-39.
- Coşkun, E. (2015). Kayıtdışı çalışma ve fuhuş kıskacında göçmen kadınlar. *DİSKAR*, 4, 104-115.
- Coşkun, İ. (2012). Modernliğin kaynakları: Rönesans üzerine bir değerlendirme. *İstanbul University Journal of Sociology*, 3(6), 45-70.
- Çağla, C. (2015). *Yeni başlayanlar için siyaset bilimi*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- Çakır, S. (2007). Feminizm ataerkil iktidarın eleştirisi. İçinde B. Örs (Ed.), *19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla: Modern Siyasal İdeolojiler* (s. 413-465). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Davin, D. (1998). Devrimci Çin'de kadınlar. İçinde J. Mitchell, & A. Oakley (Ed.), *Kadın ve Eşitlik* (s. 97-133). İstanbul: Pencere Yayınları.
- Dedeoğlu, S. (2016). *Türkiye'de mevsimlik tarımsal üretimde yabancı göçmen işçiler, mevcut durum raporu: yoksulluk nöbetinden yoksulların rekabetine, kalkınma atölyesi*. Ankara: Altan Matbaası.
- Dedeoğlu, S., Ekiz Gökmen, Ç. (2011). *Göç ve sosyal dışlanma Türkiye'de yabancı göçmen kadınlar*. Ankara: Efil Yayınevi.
- Dedeoğlu, S. ve Ekiz Gökmen, Ç. (2020). Göç teorileri, göçmen emeği ve entegrasyon: Kadınların yeri. İçinde K. Danış (Ed.), *Toplumsal Cinsiyet Perspektifinden Türkiye'de Göç Araştırmaları* (s. 18-37). İstanbul: Sabancı Üniversitesi Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Çalışmaları Mükemmeliyet Merkezi (SU Gender) ve Göç Araştırmaları Derneği (GAR).
- Deniz, T. (2014). Uluslararası göç sorunu perspektifinde Türkiye. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 181(181), 175-204.
- Donovan, J. (2012). *Feminist teori*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Eken, M. E. (2014). Feminizm, maskülinite ve uluslararası ilişkiler teorisi: Uluslararası siyasetin toplumsal cinsiyeti. İçinde R. Gözen (Ed.), *Uluslararası İlişkiler Teorileri* (s. 443-491). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ela Özcan, E. D. (2017). Çağdaş göç teorileri üzerine bir değerlendirme. *İş ve Hayat*, 2(4), 183-215.

- Erder S. & Kaska S. (2003, 10 Kasım). Irregular migration and trafficking in women: The case of Turkey. *International Organization for Migration*. Erişim Adresi: <https://publications.iom.int/books/irregular-migration-and-trafficking-women-case-turkey>
- Erol, M. S. & Keyik, M. (2019). Realizme göre güç ve güç dengesi kavramları. *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 12-49.
- Ersoy, E. (2014). Realizm. İçinde R. Gözen (Ed.), *Uluslararası İlişkiler Teorileri* (s. 159-187). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Genç, Ö. (2011). Ortaçağ Avrupa'sında kadın. İçinde A. Çetin(Ed), *Ortaçağda Kadın* (s. 241-296). Ankara: Lotus Yayınevi.
- Gök, G. O. (2016). Kimin güvenliği? Uluslararası göç-güvenlik ilişkisi ve uluslararası örgütlerin rolü. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 31, 65-82.
- Gönenç, L. (2008, 15 Eylül). *Ortaçağ anayasacılığı*. Erişim Adresi: http://www.yasayananayasa.ankara.edu.tr/belgeler/makaleler/ortacag_anayasaciligi.pdf.
- Herodotos. (2016). *Herodot tarihi*. (Müntekim Ökmen Çev.). İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Heywood, A. (2014). Küresel siyasette toplumsal cinsiyet. İçinde A. Heywood (Ed.), *Küresel Siyaset* (s. 487-508). Ankara: Adres Yayınları.
- Hooks, B. (2016). *Feminizm herkes içindir tutkulu politika*. İstanbul: Bgst Yayınları.
- IOM. (2018, 20 Kasım). *Global migration indicators*. *Migration Data Portal*. Erişim Adresi: www.migrationdataportal.org.
- IOM. (2020). *World migration report 2020*. Switzerland: International Organization for Migration.
- Kofman, E., Phizacklea, A., Sales, R. & Raghuram, P. (2000). *Gender and international migration in Europe: Employment, welfare and politics*. London and New York: Routledge.
- Köşer Akçapar, Ş. (2012). Uluslararası göç alanında güvenlik algılamaları ve göçün insani boyutu. İçinde S. G. Öner, & N. A. Öner (Ed.), *Küreselleşme Çağında Göç Kavramlar, Tartışmalar* (s. 563-575). İstanbul: İletişim Yayınları.

- Kramer, H. & Sprenger, J. (2002, 20 Ocak). *Metaphysicspirit*. Erişim Adresi: <http://www.metaphysicspirit.com/books/Malleus%20Maleficarum.pdf>.
- Kurtulmuş, M. M. (2015). Sendikalar ve göçmen işçiler. *DİSKAR*, 4, 40-53.
- Lee, E. (1966). A Theory of migration. *Demography*, 3(1), 47-57.
- Lutz, H. (2004). Life in the twilight zone: Migration, transnationality and gender in the private household. *Journal of Contemporary European Studies*, 12(1), 47-55.
- MacKinnon, C. A. (2015). *Feminist bir devlet kuramına doğru*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Mangalam, J. J. (1968). *Human migration: A guide to migration literature in English 1955-1962*. Lexington: The University of Kentucky Press.
- Memişoğlu, F. (2019). Uluslararası ilişkiler ve uluslararası göç bağlamında insan ticareti. *Güvenlik Stratejileri*, 15(30), 239-287.
- Michel, A. (1993). *Feminizm*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mill, J. S. (2019). *Kadınların köleleştirilmesi*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- Mitchell, J. (1998). Kadın ve eşitlik. İçinde J. Mitchell, & A. Oakley (Ed.), *Kadın ve Eşitlik* (s. 23-46). İstanbul: Pencere Yayınları.
- Morgenthau, H. J. (2006). *Politics among nations the struggle for power and peace*. New York: Mcgraw Hill Higher Education.
- Notz, G. (2018). *Feminizm*. Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Özcan, E. D. (2017). Çağdaş göç teorileri üzerine bir değerlendirme . *İş ve Hayat*, 2(4), 183-215.
- Rakotonarivo, A. (2020,18 Kasım). *Who are the women on the move? A portrait of female migrant workers*. ILOSTAT. Erişim Adresi: <https://ilostat.ilo.org/who-are-the-women-on-the-move-a-portrait-of-female-migrant-workers/>.
- Ravenstein, E. G. (1885). The laws of migration. *Journal of the Statistical Society of London*, 48(2), 167-235.
- Ravenstein, E. G. (1889). The Laws of migration. *Journal of the Royal Statistical Society*, 52(2), 241-305.
- Rochefort, F. (2020). *Feminizmler tarihi*. İstanbul: Sel Yayıncılık.

- Rönesans Kentleri (15-16. Yüzyıllar).* (2021, 23 Mart). Erişim Adresi: https://www.academia.edu/23078882/R%C3%96NESANS_KENTLER_15_16_y%C3%BCzy%C4%B1l.
- Scott, J. W. (2013). *Feminist tarihin peşinde*. İstanbul: Bgst Yayınları.
- Sevim, A. (2005). *Feminizm*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Şahin, Ç. (2018). Türkiye’de kadın göçmen işçilerin durumunun ‘emek-sermaye çatışmasında’ yeniden değerlendirilmesi. *Çalışma ve Toplum Ekonomi ve Hukuk Dergisi*, 4, 2155-2192.
- Taş, G. (2016). Feminizm üzerine genel bir değerlendirme: Kavramsal analizi, tarihsel süreçleri ve dönüşümleri. *Akademik Hassasiyetler*, 3(5), 163-175.
- TDK. (2020, 05 Mart). *Türk Dil Kurumu*. Erişim Adresi: sozluk.gov.tr
- Thompson, D. (1998). Kadınlar ve 19. yüzyıl radikal politikası: Yitirilmiş bir boyut. İçinde J. Mitchell, & A. Oakley(Ed.), *Kadın ve Eşitlik* (s. 47-78). İstanbul: Pencere Yayınları.
- Toksöz, G. (2015). Göçün kadınlaşması ve göçmen ev işçileri. *DİSKAR*, 4, 86-91.
- True, J. (2019). Feminizm. İçinde S. Burchill, & A. L. vd.(Ed.), *Uluslararası İlişkiler Teorileri* (s. 315-346). İstanbul: Küre Yayınları.
- Tür, Ö. ve Aydın Koyuncu, Ç. (2010). Feminist uluslararası ilişkiler yaklaşımı: Temelleri, gelişimi, katkı ve sorunlar. *Uluslararası İlişkiler*, 7(26), 3-24.
- Uçar, C. (2020). Gaziantep parça başı emek piyasasının Suriyeli kadınları: Emek, zorunlu göç ve şiddet. İçinde C. Uçar (Ed.), *Toplumsal Cinsiyet Perspektifinden Türkiye’de Göç Araştırmaları* (s. 38-53). İstanbul: Sabancı Üniversitesi Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Çalışmaları Mükemmeliyet Merkezi ve Göç Araştırmaları Derneği.
- Ünlütürk Ulutaş, Ç. (2009). Yoksulluğun kadınlaşması ve görünmeyen emek. *Çalışma ve Toplum*, 2(21), 25-40.
- Ünlütürk Ulutaş Ç. ve Kalfa A. (2009). Göçün kadınlaşması ve göçmen kadınların örgütlenme deneyimleri. *Fe Dergi* 1(2), 13-28.

- Walters, M. (1998). Kadın hakları ve kadınların uğradığı haksızlıklar: Mary Wollstonecraft, Harriet Martineau, Simone de Beavoir. İçinde J. Mitchell, & A. Oakley(Ed.), *Kadın ve Eşitlik* (s. 135-228). İstanbul: Pencere Yayınları.
- Weber, C. (2010). *İnternational relations theory: A critical introduction* . New York: Routledge.
- Yalçın, C. (2004). *Göç sosyolojisi*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Yalvaç, F. (2014). Uluslararası ilişkilerde teori kavramı ve temel teorik tartışmalar. İçinde R. Gözen (Ed.), *Uluslararası İlişkiler Teorileri* (s. 31-65). İstanbul: İletişim Yayınları.

DİZİN

-A-

Avrupa, 16, 19, 24, 26, 30, 31, 55, 56,
58, 61, 62, 63, 72, 74

-C-

Cinsiyet, 17, 41, 45, 72, 73, 76

-D-

Devlet, viii, 26, 43, 44, 46

-E-

Emek, viii, 48, 59, 60, 76

-F-

Feminizm, v, viii, 8, 16, 17, 18, 20, 24,
25, 29, 33, 35, 39, 42, 43, 44, 70, 73,
74, 75, 76

-G-

Göç, v, vii, viii, 1, 2, 3, 5, 48, 49, 50,
51, 52, 53, 54, 56, 58, 60, 64, 69, 70,
72, 73, 74, 76, 77
Göçmen, v, viii, 5, 49, 55, 57, 58, 59,
60, 61, 62, 65, 66, 68, 70
Güvenlik, v, viii, 43, 44, 63, 70, 75

-İ-

İnsan ticareti, 66, 67, 70, 72

-K-

Kadın, v, viii, 5, 20, 22, 25, 27, 29, 30,
31, 32, 33, 35, 57, 65, 67, 69, 72, 73,
74, 75, 76, 77
Küreselleşme, viii, 3, 5, 45, 46, 55, 72,
74

-R-

Rönesans, viii, 15, 19, 73, 76

-T-

Toplumsal cinsiyet, 44, 60, 69, 72
Türkiye, 51, 56, 59, 61, 67, 71, 72, 73,
76

-U-

Ulus, 63
Uluslararası İlişkiler, 2, 3, 5, v, viii, 39,
40, 42, 43, 44, 48, 72, 73, 74, 76, 77

-Y-

Yoksulluk, viii, 64, 65

